

The background of the cover is an abstract, textured composition. It features a central area of teal and light blue, which transitions into darker, more saturated red and brown tones towards the top and sides. The overall effect is reminiscent of a forest scene or a natural landscape, with a sense of depth and movement.

Ēriks Jēkabsons, Reinis Ratnieks

LATVIEŠU KARAVĪRA STĀSTS

Roberts Dāvīds Timermanis

(1909–1945)

*Latviešu karavīra stāsts:
Roberts Dāvids Tīmermanis
(1909–1945)*

Ēriks Jēkabsons, Reinis Ratnieks

LATVIEŠU KARAVĪRA STĀSTS:

Roberts Dāvīds Timermanis

(1909–1945)

LU Akadēmiskais apgāds, 2019

Ēriks Jēkabsons, Reinis Ratnieks. *Latviešu karavīra stāsts: Roberts Dāvids Timermanis (1909–1945).* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019. 160 lpp.

Grāmata tapusi ar mecenāta Eigita Dāvja Timermaņa atbalstu. Mecenāta ziedojumus administrē Latvijas Universitātes fonds.

Grāmatā ievietoti fotoattēli no Eigita Dāvja Timermaņa privātā arhīva.

Literārā redaktore Ruta Puriņa

Maketētāja Ieva Tiltiņa

© Ēriks Jēkabsons,
Reinis Ratnieks, 2019

© Latvijas Universitāte, 2019

ISBN 978-9934-18-491-8

Saturs

Ievads (<i>Laila Kundziņa</i>)	7
1. NODAĻA (<i>Ēriks Jēkabsons</i>)	
Latviešu karavīrs Roberts Dāvids Timermanis	9
Ievads	9
Dzimta, bērnība un jaunība	10
Latvijas armija	24
Roberta Dāvida Timermaņa gaitas	
Latvijas armijā	27
Mācības Latvijas Universitātē	38
Ģimene	41
Okupācija	43
2. NODAĻA (<i>Reinis Ratnieks</i>)	
Roberta Dāvida Timermaņa gaitas	
Otrā pasaules kara laikā	75
Darbība pēc demobilizācijas	75
Dienests vācu armijā	76
Latviešu militārie formējumi	
nacistiskās Vācijas armijā, kaujas	
Austrumu frontē un Latvijā (1941–1945)	81

3. NODAĻA (<i>Reinis Ratnieks</i>)	
Roberta Dāvīda Timermaņa darbība nacionālo partizānu kustībā 1945. gadā	93
Iekļaušanās bruņotajā pretestībā	93
Tikšanās ar Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības pārstāvjiem un 3. partizānu divīzijas tapšana	96
Timermaņa grupas uzbrukums NKVD spēkiem 1945. gada 28. septembrī	99
3. partizānu divīzijas veidošanās un Roberta Dāvīda Timermaņa darbība LTS(p)A	105
Roberta Dāvīda Timermaņa bojāeja un 3. partizānu divīzijas sagrāve	112
4. NODAĻA (<i>Reinis Ratnieks</i>)	
Nacionālā bruņotā pretestība padomju okupācijai Latvijā 1944.–1957. gadā	125
Partizānu grupu veidošanās 1944.–1945. gadā	126
Latvijas nacionālo partizānu organizācijas	131
Partizānu sadursmes ar okupācijas režīma spēkiem 1944.–1945. gadā	137
Latvijas nacionālo partizānu cīņas turpmākajos gados	146
Izmantotie avoti un literatūra	153
Eigita Dāvja Timermaņa atmiņas par tēvu Robertu Dāvīdu Timermani	157

Ievads

Eigita Dāvja Timermaņa sadarbība ar Latvijas Universitātes (LU) fondu aizsākās 2009. gadā ar atbalstu LU fonda stipendijai “Ceļamaize” un grāmatu dāvinājumiem Latvijas Universitātei.

2011. gadā notika pirmās sarunas par Timermaņa kunga vēlmi atbalstīt LU centīgākos un mērķtiecīgākos studentus, kas studē doktorantūras studiju programmās. Tiekoties pie toreizējā rektora prof. M. Auziņa, vienojāmies, ka atbalsts tiks novirzīts tieši sociālo zinātņu studentiem, kas veic praktiskos pētījumus.

Un tā 2012. gada nogalē LU fonds dāvinājumā no Eigita Dāvja Timermaņa saņēma trīs zemes īpašumus, no kuru nestajiem augļiem tiek sniegts atbalsts izciliem studentiem, kas veic tautsaimniecībai nozīmīgus pētījumus.

Līdz šim Timermaņa stipendijas ir saņēmušas trīs doktorantes no LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes: Ieva Pūķe, Madara Apsalone un Kristīne Petrovska. Ieva Pūķe saņēmusi atbalstu pētījumam par mārketinga procesu ietekmējošajiem faktoriem jaunos eksportējošos uzņēmumos, Madara Apsalone veikusi pētījumu “Sociāli kulturālo faktoru loma zināšanu pārvaldības un organizatorisko inovāciju veicināšanā kā

Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu ilgtermiņa konkurētspējas avots”, un Kristīne Petrovska pētījusi sistēmiskā riska novērtēšanu banku nozarē, apskatot Latvijas kā mazas un atvērtas ekonomikas piemēru.

Eigita Dāvja Timermaņa tēvs Roberts Dāvids Timermanis bija LU absolvents. 1932. gadā R. D. Timermanis iesāka studijas LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tautsaimniecības nodaļā, kuru pabeidza 1937. gadā.

2018. gadā pēc LU fonda aicinājuma Eigits Dāvis Timermanis piekrita novirzīt 3500 eiro LU Absolventu takas izveidei LU Botāniskajā dārzā. Šis ziedojums veltīts viņa tēva kā LU absolventa piemiņai.

Pateicoties Eigita Dāvja Timermaņa atbalstam, divi vēsturnieki — prof. Ēriks Jēkabsons un *Mg. hist.* Reinis Ratnieks — apkopojusi arhīva un citus materiālus, lai varētu izdot šo grāmatu par kapteini Robertu Dāvīdu Timermani. Grāmata būs saistoša ikvienam, kam interesē 20. gadsimta pirmās puses Latvijas militārā vēsture un nacionālās pretošanās kustības vēsture.

LU fonds ir pateicīgs par Eigita Dāvja Timermaņa atbalstu izciliem LU pētniekiem un projektiem.

Laila Kundziņa,

Latvijas Universitātes fonda izpilddirektore,
valdes locekle

1. NODAĻA

Latviešu karavīrs

Roberts Dāvids Timermanis

Ievads

Grāmata veltīta latvietim un karavīram Robertam Dāvidam Timermanim — vienam no daudzajiem savas zemes patriotiem, kurš 20. gadsimta vidū vistiešākajā veidā tika ierauts traģiskajās norisēs, kas vēlās pāri Latvijas valstij un tautai. Liktenis viņam bija lēmis dzīvot laikā, kad latviešu jaunieši, kuri izvēlējās militāro profesiju, piedzīvoja to, ka uz Krievijas impērijas drupām dzima, kā pilnvērtīga un attīstīta Eiropas valsts pastāvēja un vardarbīgi tika iznīcināta Latvijas valsts, kam sekoja tautas divos gadu desmitos uzceltā, visu cerību un sapņu pilnīga sagraušana. Vēl vairāk — tam sekoja arī ievērojamas nācijas elites daļas necilvēciska fiziska iznīcināšana un vācu okupācijas režīms, kura laikā tie paši latviešu karavīri bija spiesti ņemt rokās ieročus, lai cīnītos pret Padomju Savienību. Cerībā, ka kara beigās, līdzīgi kā 1919. gadā, izveidosies stāvoklis, kurā būs iespējams atjaunot Latvijas neatkarību, ja latviešu rokās būs ieroči. To visu pieredzēja

arī Roberts Timermanis. Turklāt pēc kara viņš bija starp tiem, kas turpināja bruņoto cīņu pret okupantiem pagrīdē. Turpināja, krītot šajā nevienlīdzīgajā cīņā.

Minēto iemeslu dēļ caur Roberta Dāvida Timermaņa dzīves prizmu iespējams paraudzīties uz vienu no sarežģītākajiem Latvijas 20. gadsimta vēstures posmiem, sākot ar neatkarīgās Latvijas laiku un beidzot ar otrreizēju padomju okupāciju pēc Otrā pasaules kara. Tas darīts, secīgi aplūkojot Roberta Dāvida Timermaņa bērnību un jaunību, profesijas izvēli un virsnieka dienestu Latvijas armijā, mācības karaskolā un dienestu armijā, pieredzēto okupācijas gados, dienestu leģionā un partizānu gaitas Latvijas mežos pēc kara, kā arī traģisko bojāeju no okupantu lodes. Aplūkojot visus minētos Dāvida Timermaņa dzīves un darbības posmus, sniegts īss kopējās militāri politiskās un sabiedriskās situācijas raksturojums.

Dzimta, bērnība un jaunība

Roberta Dāvida Timermaņa dzimta cēlusies no Zemgales latviešu zemnieku dzimtas. Viņa tēvs Dāvis (oficiālajos dokumentos — Dāvids) dzimis 1863. gada 28. aprīlī Dobeles apriņķī, Vircavas draudzē, Timermaņu māju saimnieka Dāvja un viņa sievas Lībes ģimenē. Kristīts maijā, kūmās — Dāvis Mīkluns, Indriķis Brēdiķis un Ansis Rutke.¹

¹ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LNA-LVVA), 5213. f., 2. apr., 909. l., b. p. (izraksts no Vircavas draudzes dzimušo reģistra).

Dāvja Timermaņa pasaulē nākšanas, bērnības un jaunības laikam — 19. gadsimta 80. gadiem — ir raksturīgi vairāki būtiski vēsturiski procesi un parādības latviešu tautas dzīvē: 50.–60. gados sākās un līdz pat 80. gadiem strauji attīstījās nacionālā atmoda, pakāpeniski jaunlatviešu kustība un tās pamatvirzieni inteliģencē kļuva radikālāki, neizslēdzot kreisos noskaņojumus, tai skaitā marksismu, kuri bija iekarojuši popularitāti daļā jaunās inteliģences. Tas viss apmēram sakrita ar Krievijas valdības realizētajām vispārīgajām reformām 60.–70. gados un reformām tieši Baltijas guberņās 80. gados, kuru mērķis bija likumdošanas un iekšējās kārtības ziņā tās pielīdzināt pārējai Krievijas teritorijai, kā arī galu galā — pilnībā rusificēt. Kurzemes, Vidzemes un Zemgales laukos, no vienas puses, bija vērojama latviešu zemniecības diferencēšanās — turīgākie pakāpeniski izpirka no muižniekiem savas mājas un zemi, bet trūcīgākie vai bez mantojuma palikušie ne tikai kļuva par kalpiem, bet arī aizplūda uz strauju attīstību piedzīvojušām pilsētām (ieskaitot Jelgavu un Bausku) un kļuva par strādniekiem, sulaiņiem, citāda veida kalpotājiem vai par inteliģences un valsts ierēdniecības pārstāvjiem, ja pietika līdzekļu attiecīgas izglītības iegūšanai. Vēl vairāk — zemnieki zemes meklējumos veselām grupām aizplūda uz Iekškrieviju, izveidojot desmitiem latviešu koloniju dažādās guberņās. 1882.–1883. gadā Baltijas guberņās notika valdības organizētā somu izcelsmes senatora Nikolaja Manaseina revīzija, kas raisīja igauņu un latviešu zemnieku cerības par

sava saimnieciskā un sabiedriskā stāvokļa uzlabošanos un muižniecības privilēģiju mazināšanos. Taču daudzās viņu rakstītās sūdzības par vācbaltiešu muižniecību faktiski tika izmantotas aktīvai Baltijas guberņu rusifikācijas uzsākšanai. 80. gadu beigās tika reformēta policija, pašvaldības un tiesu sistēma, likvidējot kārtu tiesas un Baltijas guberņās ieviešot visā Krievijā pastāvošo kārtību ar mirtiesām un apgabaltiesām (saglabājās pagasta tiesas, mainoties to pakļautībai). Lielākajās pilsētās strauji attīstījās rūpnieciskā ražošana. Savukārt muižās un pēc tam arī zemnieku ikdienā blakus sabiedriskajām izmaiņām ienāca arī rūpnieciski ražotie darbarīki un pat mašīnas, fabrikās ražotie audumi, petrolejas lampas un vējlukturi, kā arī atsevišķi jauni pārtikas produkti. Gan pilsētās, gan laukos blakus tradicionālajiem krogiem kā izklaides vietām radās dažādas saviesīgās biedrības un citas sabiedriskās organizācijas, kas rikoja arī pasākumus un veicināja biedru pašizglītošanos, kā arī viņu saimniecisko mērķu sasniegšanu. Pakāpeniski mazinājās baznīcas iespaids un ģimenēs ienāca plašs laicīgās (tulkotās un oriģinālās) literatūras klāsts un preses izdevumi, kuri ievērojami paplašināja lasītāju redzesloku, stāstot par politiskajām, sabiedriskajām, militārajām, izglītības un kultūras norisēm ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī visā Krievijā un pasaulē.

Dāvids pēc pamatizglītības iegūšanas tika nosūtīts mācīties uz četru klašu Katrīnas pilsētas skolu Rīgā, bet pēc tās beigšanas sekmīgi nokārtoja kadetu korpusu zināšanu apjoma pārbaudījumu 3. Maskavas kadetu

korpusā. Tas deva t. s. savvaļnieka tiesības, iestājoties karadienestā (zināmā mērā privileģēts stāvoklis, salīdzinot ar pārējiem karavīriem) ar tiesībām paātrināti iestāties kara un junkuru skolās. Un tieši tāds bija jaunieša nodoms. 1883. gada 19. martā (pēc vecā stila) viņš ar savvaļnieka tiesībām uzsāka karadienestu 63. Ugļicas kājnieku pulkā, kas dislocējās Sokolkā, Grodņas guberņā (tagadējā Sokulka (*Sokółka*) Polijā). Un jau tā paša gada augusta vidū savvaļnieks D. Timermanis no pulka tika komandēts uz Viļņu, lai kārtotu iestājekšāmenus Viļņas kājnieku junkurskolā. Tas izdevās, un jauneklis uzsāka mācības junkurskolā, lai kļūtu par virsnieku.²

Šajā laikā latviešu skaits starp Krievijas armijas virsniekiem strauji pieauga, ik gadu par tādiem kļuva vairāki desmiti latviešu jaunekļu. Minēto iespēju deva 70. gados realizētās militārās reformas, kuru rezultātā virsnieku sagatavošanai tika izveidotas t. s. junkurskolas, kurās uzņēma arī zemnieku un sīkpilsoņu dēlus, kas bija ieguvuši pamatizglītību. Galvenais motīvs, kas noteica latviešu jauniešu vēlēšanos iegūt militāro izglītību, bija vecāku materiālie apstākļi. Katrā atsevišķā gadījumā klāt nāca dažādi veicinoši blakusfaktori. Tādējādi 19. gs. otrajā pusē zemnieku kārtai piederīgajiem Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņas (Latgales) latviešiem pavērās iespēja kļūt par virsniekiem, ko viņi arī

² Rossijskij Gosudarstvennij vojenno-istoričeskij arhiv (RGVIA), f. 409, op. 2, d. 35029, l. 165–174 (D. Timermaņa dienesta gaitu saraksts).

diezgan plaši izmantoja. Tā bija samērā viegli pieejama iespēja salīdzinoši trūcīgajiem zemniekiem nodrošināt saviem dēliem labu izglītību un relatīvi labu stāvokli konservatīvajā un pat zināmā mērā arhaiskajā cariskās Krievijas sabiedrībā, jo par mācībām junkurskolās, atšķirībā no civilajām vidusskolām un augstskolām, nebija jāmaksā.

D. Timermanis junkurskolā mācījās ar ļoti labām sekmēm, ko apliecina arī iecelšana par junkuru nodaļas priekšnieku (komandieri) 1885. gada augustā. Nākamā gada augustā D. Timermanis beidza junkurskolu ar I šķiru, kas deva tiesības uz ātrāku paaugstināšanu par virsnieku. Šajā laikā Viļņas junkurskolā mācījās samērā daudz latviešu, iepriekšējā gadā bija iestājušies un kopā ar D. Timermani junkurskolu 1886. gadā arī beidza vairāki latvieši, turklāt viņu samērā augstais sekmju līmenis atspoguļojās secībā, kādā tie ierakstīti kopīgajā beidzēju sarakstā. Kopumā skolu ar I šķiru beidza 18 junkuri, turklāt starp viņiem bija četri no sešiem šajā gadā beigušajiem latviešiem: Juris Ozoliņš (otrais sekmju ziņā; vēlāk pulkvedis, Latvijas konsuls Valkā), Dāvids Timermanis (astotais sekmju ziņā), Andrejs Ruberts (11., Krievijas armijas intendantūras ģenerālmajors, starpkaru posmā dzīvoja Latvijā), Oto Pasītis (16., sasniedza Krievijas armijas galvenā štāba nodaļas priekšnieka amatu, pulkvedis). Starp skolas beidzējiem ar II šķiru bija vēl divi latvieši — Ansis Štreimanis (sasniedza pulkveža dienesta pakāpi Krievijas armijas intendantūras nozarē) un Ansis Zeltiņš (latviešu strēlnieku pulka komandieris Pirmajā

pasaules karā un Latvijas armijas pulkvedis).³ Tādējādi interesanti, ka trīs no viņiem kļuva par augsta ranga virsniekiem tieši intendantūras nozarē.

D. Timermanis, beidzot junkurskolu, tika paaugstināts par podpraporščiku un atgriezās savā 63. kājnieku pulkā Sokolkā. Tā kā sekmju ziņā viņš bija beidzis junkurskolu ar I šķiru, tad jau pēc diviem mēnešiem — 1886. gada oktobrī — viņu paaugstināja par virsnieku — podporučiku, pārvietojot uz 61. Vladimiras kājnieku pulku, kur bija brīva jaunākā virsnieka vakance (pulks, kuram bija izcilas kaujas tradīcijas jau kopš Ziemeļu kara laikiem 18. gadsimtā, kad pulka karavīri cita starpā cīnījās Lucavsalā pie Rīgas, bija izvietots Belostokā, Polijā).

D. Timermanis ieņēma amatu arī ārrindā — 1888. gada janvārī tika iecelts par pulka lazaretēs pārzini, paliekot šajā amatā līdz 1893. gada janvārim, tātad kopumā piecus gadus (ļoti iespējams, ka tam bija nozīme tālākajā specialitātes izvēlē). Starplaikā — 1891. gada martā — viņš tika paaugstināts par poručiku, bet 1896. gada martā tika apbalvots ar Aleksandra III valdīšanas piemiņas sudraba medaļu Aleksandra lentē. Šajā laikā daudziem tālajos garnizonos ārpus Latvijas dienošajiem latviešu tautības virsniekiem vienīgā saikne ar dzimteni bija pasta sakari gan vēstuļu, gan laikrakstu formā. Turklāt tolaik pastāvēja konkrēta tradīcija, kā tālumā esošie cilvēki iesniedza ziedojumus kādam labdarības vai

³ Sastādīts: vēsturnieka Ē. Jēkabsona datubāze par latviešiem — Krievijas armijas virsniekiem.

nacionālam pasākumam, — tas notika, pārskaitot zināmu naudas summu. Tā oficiāli skaitījās “atpirkšanās no t. s. jaungada vizītēm” vai tamlīdzīgi. Starp tādām personām pamanāms arī Dāvida Timermaņa vārds, piemēram, 1905. gada sākumā viņš atpirkās no jaungada vizītēm kā “poručiks Belostokā”⁴.

Uzņēmīgais un spējīgais virsnieks izlēma iegūt augstāko militāro izglītību un 1899. gadā kļuva par pirmo latvieti, kas turklāt oficiāli bija cēlies nevis no muižniecības vai pat sīkpilsonības, bet gan no zemniecības, turklāt viņš mēģināja iestāties izteikti prestižajā Aleksandra Kara juridiskajā akadēmijā Pēterburgā. 1899. gada 10. jūnijā viņš šī iemesla dēļ tika komandēts uz Varšavas kara apgabala štābu un iepriekšējo pārbaudījumu kārtu (sākumā visu militāro augstskolu kandidāti kārtoja iepriekšējos pārbaudījumus savu kara apgabalu štābā, pēc tam labākie — jau pašā akadēmijā). Tomēr šajā reizē mēģinājums neizdevās un 5. jūlijā bija jāatgriežas savā karaspēka daļā. Militāro augstskolu nolikums paredzēja, ka virsnieks drīkst kārtot iestājpārbaudījumus kopumā trīs reizes, un D. Timermanis otru reizi to darīja nākamajā gadā. No 1900. gada 14. jūnija līdz 6. jūlijam viņš atkal atradās komandējumā Varšavā, kur nokārtoja iepriekšējo Kara juridiskās akadēmijas pārbaudījumu. Sekoja neilgs sagatavošanās posms un 8. augustā — komandējums uz Pēterburgu — iestājpārbaudījums jau pašā akadēmijā. Konkurss akadēmijā bija ievērojams, un

⁴ *Balss*, 1900. 5. janv.

iestāties neizdevās. 15. septembrī viņš atgriezās Belostokā. Kā neliels mierinājums bija paaugstināšana štābkapteiņa dienesta pakāpē 1900. gada oktobrī (par izdienu). Taču cerības iegūt augstāko izglītību netika atmestas, un 1903. gada pavasarī ar otro reizi (mēģinājums to izdarīt 1902. gada aprīlī bija nesekmīgs) izdevās nokārtot iepriekšējos t. s. Intendantūras kursa (vēlākās Intendantūras akadēmijas) pārbaudījumus Varšavas kara apgabala intendantūrā. Augustā sekoja komandējums uz to pašu mācību iestādi Pēterburgā, un šoreiz viss izdevās — 15. septembrī D. Timermanis tika ieskaitīts divgadīgajā Intendantūras kursā par “štata klausītāju”. Nākamā gada septembrī viņš tika pārcelts vecākajā klasē, bet 1905. gada 21. maijā sekmīgi beidza kursu ar I šķiru un tika nozīmēts dienestā Krievijas armijas Galvenajā intendantūras pārvaldē (jūnijā — pārvietots no 63. kājnieku pulka uz to oficiāli), pagaidām ieskaitot tās virsstatā. Faktiski uzreiz pēc pabeigšanas D. Timermanis tika komandēts uz kara (ar Japānu) piefrontes joslu un iecelts par Gunžulinā esošās I šķiras lopbarības (furāžas) noliktavas Nr. 2 pārzini (Gunžulina — aprīņa pilsēta un stacija Ķīnā pie Ķīnas Austrumu dzelzceļa, kara laikā ar Japānu tajā izvietojās krievu armijas virspavēlnieka štābs un arī apgādes iestādes), un 1905. gada decembrī tika paaugstināts kapteiņa dienesta pakāpē. Nedaudz vēlāk — 1906. gada pavasarī — D. Timermanis bija lietvedis Galvenajā lauka intendantūras pārvaldē pēc tam — Galvenās intendantūras pārvaldes (Pēterburgā) 7. nodaļas grāmatveža palīgs. Savukārt 1907. gada jūlijā viņš tika paaugstināts par

apakšpulkvedi un dienēja par štābvirsnieku sevišķiem uzdevumiem Galvenajā intendantūras pārvaldē. Galu galā 1907. gada 29. novembrī D. Timermani iecēla par Rjazanā novietotās 35. artilērijas brigādes intendantu, formāli ieskaitot viršstatā Galvenajā intendantūras pārvaldē. Viņam priekšā bija spožas izredzes veidot karjeru...

1904. gada 14. novembrī (pēc vecā stila) Rīgas vecajā Svētās Ģertrūdes baznīcā un draudzē štābkapteinis Dāvis Timermanis salaulājās ar Lēdurgas pagastā dzimušo mājskolotāju, Slokas pilsētas II ģildes tirgotāja Mārča Ozola meitu, 31 gadu veco Kristīni Ozolu (dzimušu 1872. gada 9. novembrī pēc jaunā stila).⁵ Saskaņā ar ģimenē pastāvošo leģendu, ar nākamo sievu D. Timermanis bija iepazinies komandējuma laikā Mandžūrijā, kur viņa strādājusi par mājskolotāju. Versija ir samērā ticama, jo pieļaujama D. Timermaņa kā Intendantūras kursa klausītāja nosūtīšana komandējumā uz turieni. Tam gan zināmā mērā pretim runā ģimenes leģendā paustais, ka Dāvis Timermanis ar savu topošo sievu iepazinies komandējuma laikā Mandžūrijā, kur viņa strādājusi par mājskolotāju kāda diplomāta (iespējams, konsulārā dienesta ierēdņa — Ē. J.) Popova ģimenē (pati stāstījusi, kā ceļotāji uz turieni līdz Baikāla ezeram braukuši ar vilcienu, ziemās šķērsojuši Baikāla ezeru zirgu vilktās ragavās, bet vasarās ar prāmi), astoņus gadus pirms oficiālajām laulībām (tātad ap 1896. gadu), taču virsniekam

⁵ LNA-LVVA, 5213. f., 2. apr., 909. l., b. p.; *Baltijas Vēstnesis*, 1914. 29. okt.

laulības uzreiz nav bijušas iespējamas, jo Kristīne bijusi mūrnieka meita (visticamāk, zemnieku kārtai piederīga) un priekšniecība ļoti nelabprāt raudzījās uz padoto laulībām ar šo kārtu pārstāvošām sievietēm. Tikai pēc tam, kad Kristīnes tēvs bija oficiāli noformējis pāriešanu tirgotāju kārtā (iegādājies t. s. tirgotāja patentu, par kuru bija jāiemaksā Valsts kasē ievērojama naudas summa), laulība kļuvusi iespējama. Dienesta sarakstā nav redzami komandējumi uz Mandžūriju minētajā laikā, turklāt grūti iedomāties nepieciešamību pēc tiem miera laikā (nav arī atzīmju par D. Timermaņa piedalīšanos karā ar Ķīnu 1899.–1900. gadā jeb t. s. “Bokseru dumpja” apspiešanā, kurā piedalījās Krievijas armija un arī daudzi latvieši tās sastāvā (Kristīne stāstījusi arī, ka “Bokseru dumpja” laikā atradusies Ķīnā)). Tāpēc jāpieļauj arī iespēja, ka abi jaunieši iepazinās, Kristīnei viesojoties dzimtenē. Katrā gadījumā jauniešu jūtas bija stipras un pastāvīgas un Dāvis, kuram bijušas arī dzejnieka dotības, sarakstījis veselu dzejoļu burtnīcu, kas veltīta Kristīnei un kas vēlāk atradusies pie viņas.⁶ 1905. gada 18. septembrī ģimenē Pēterburgā piedzima meita Ilze Lūcija, 1907. gada 14. maijā — Austra Lūcija.

Diemžēl 1908. gada oktobrī viņš Rjazaņā nomira (augstākajā pavēlē minētais tika izsludināts novembrī, izslēdzot viņu no virsnieku sarakstiem).⁷ Ģimenei

⁶ Kristīne Timermane mirusi 1962. gada 22. oktobrī.

⁷ RGVIA, f. 409, op. 2, d. 35029, l. 165–174 (D. Timermaņa 1905. gada dienesta saraksts); f. 408, op. 1, d. 15771, l. 24; *Razvedchik*, 1906. 5. janv.; 1908. 18. nov.; 1909. 3. marts.

(kundzei) valsts (dalīti Valsts kase un militārais resors) piešķīra pensiju — 313,50 rubļus gadā jeb 52,40 rubļus mēnesī,⁸ un tā bija summa, kura, ievērojot rubļa augsto pirktpēju, ģimenei nodrošināja samērā labu iztiku.

Roberts Dāvids piedzima 1909. gada 8. jūnijā Rīgā pēc sava tēva nāves. Kristīts luterticībā. Timermaņu ģimene bija palikusi bez galvenā apgādnieka, un par to, kādi tolaik bijuši viņu dzīves apstākļi, ģimenei stāsta Roberta Timermaņa māsa Ilze, jau atrodoties trimdā Rietumos: “Sākot no 1908. gada rudens, dzīve būtu ritējusi tā, lielos vilcienos, t. i., mēs zinām, ka līdz ģimenes galvas (sava vīra) nāvei, ģimene ir dzīvojusi Rjazaņā, kas ir apmēram 225,6 km uz dienvidaustrumiem no Maskavas, no Rīgas būtu apmēram 658 jūdzes. No Rjazaņas ģimene ir pārgājusi uz Rīgu un dzīvojusi pie vecmāmiņas, t. i. Kristīnes Timermanes brālēna Lāča Aleksandra (vēlākās Brīvības ielā, netālu no Gaisa tilta, par kura dzīvi neko nezīnām). Ir zināms, ka Roberts Dāvids tur ir piedzimis. Cik ilgi bijuši Lāča pajumtē, nezīnām, bet ir ziņas, ka Robītis bijis vēl pavisam maziņš, kad ģimene pārgājusi dzīvot Salas pagastā, tas ir mamma kopā ar kādu Eglīti ir nomājuši Salas pagasta mācītājmuižu. Viņa bijusi, kā var domāt, tīri naudīga, jo saņēmusi pensiju krievu laikā, t. i., līdz vācu ienākšanai 1917. gadā, 54 rubļus; tante Illa [Ilze] nav minējusi, vai arī es neesmu pierakstījusi, par

⁸ LNA-LVVA, 5213. f., 2. apr., 909. l., b. p. (Pensionnaja knizhka № 2239 vydana iz Iliŋjandskkoj Kazennoj Palaty v 1918 i 1919 godu).

cik ilgu laika periodu šī summa maksāta — vai par nedēļu, pāris nedēļām, mēnesi, vai kā citādi. Pēdējā pensija izmaksāta zelta naudā, kas izlietota iztikai.

Starp citu, vēl varētu minēt, ka Salas pagasts ir Rīgas apriņķī, starp Babītes un Slokas pagastiem, skarot Slokas un Rīgas jūrmalas pilsētu. Tuvākā dzelzceļa stacija bijusi Asari. Pagasts sastādās no salām un pussalas, ko veido Lielupes un Babītes ezera ūdeņi.

Sen atpakaļ, pie ģimenes pašas, Tētiņmamma, kā var saprast, ir aizlikusi, mācītājmuižu rentējot, līdzdalībasnieka Eglīša daļu. To viņš nav spējis atmaksāt. Tā viņa ar bērniem aizgājusi dzīvot, t. i. “atdzīvot” savu naudu tā Eglīša mājā Piņķu pagastā “Slāperos”.”

Stājoties Latvijas Universitātē, pats savā autobiogrāfijā R. Timermanis rakstīja: “Bērniība man ritēja mierīgi līdz 6 gadu vecumam, kad, ietekmēti no lielās bēgļu plūsmes, aizbraucām līdz Cēsīm, kur tuvējās “Purteteru” mājās pārlaidām visas kara gaitas. 1919. gada ziemā pārgājām dzīvot Cēsīs, kādā baronu dzīvoklī, kuru tie atstāja ar visu iekārtu, lūdzot, lai pārrauga viņu plašo bibliotēku un pārējās mantas. Toreiz apmeklēju Cēsu draudzes skolu, vēlāk E. Eglītes reālgimnāziju un, kad to 1922. g. slēdza, pārgāju mācīties Cēsu Bērzaines Valsts vidusskolā. Šai laikā māte nesaņēma pensiju, arī pārtikas līdzekļu trūkums bija jūtams, kādēļ man vajadzēja sākt pelnīties. 1920. g. vienu vasaru iznēsāju avīzes, bet vēlāk kādas 5 vasaras nogāju ganos. Ja rudenī pāris nedēļas nokavēju

⁹ Timermaņu ģimenes arhīvs.

uz mācībām, tad skolotājs to piedeva, un mācībās uzrādīju labas sekmes.”¹⁰

Savukārt Roberta māsa Ilze stāstījusi: kad Rīgai 1915. gadā tuvojies karš, ģimene pārcēlusies uz Cēsīm, kur dzīvojusi Gaujas ielā Nr. 22. 1917. gadā tētiņmamma ar jaunāko meitiņu Austru brauc uz Petrogradu; Austrai ir laimējies izvilkt lozi, lai mācītos virsnieku bērnu skolā.¹¹ Lozēts ir, sākot ar 7 gadu vecumu, bet Ilzei ne reizi nebija laimējies. Nelaimējās arī Austrai, jo 1917. gadā Krievijā sākās revolūcija un bija jāsteidzas atpakaļ uz Cēsīm. Tā kā tētiņmamma no 1917. gada pensiju vairāk nebija saņēmusi, bija jādabū darbs, lai varētu uzturēt ģimēni. Vācu laikā, t. i., 1918. gadā, viņa strādājusi par pavāri “ļaužu virtuvē”. Pēc tam dabūjusi darbu linu fabrikā. Vai tur strādājusi, kamēr pārcēlušies uz Rīgu, vai vēl kādā citā vietā, neesot zinājusi. Bērni beiguši skolas gaitas Cēsīs — abas meitenes ģimnāziju Raunas ielā un tētis — Cēsu Bērzaines Valsts vidusskolas kursu pēc reālskolas tipa, t. i., šeit matemātika bija galvenais priekšmets. Tāpat māsa Ilze atcerējās, ka, pārceļoties uz Cēsīm kara laikā, ģimene dzīvojusi trūcīgi, turējusi divas kazas (Kici un Grietu). Brālim viegli padevušās mācības skolā, aktīvi

¹⁰ LNA-LVVA, 7427. f., 1. apr., 17105. l., 15. lp.

¹¹ Krievijas armijas virsnieku bērniem bija dota iespēja iestāties kadetu korpusos (zēniem) un īpašās meiteņu skolās (meitenēm), tajās mācības pilnībā apmaksāja valsts, turklāt sniegtā izglītība bija augstas kvalitātes un atviegloja turpmāko profesionālo karjeru. Meiteņu skolu skaits, salīdzinot ar kadetu korpusiem, bija ievērojami mazāks, tāpēc tās nevarēja uzņemt visas gribētājas un jaūtājums tika izšķirts, pretendētēm lozējot.

darbojies skautu pulciņā (abas māsas — gaidās), Roberts no 12 gadu vecuma piepelnījies, strādādams par ganu un vienlaikus pīdams no vītola klūgām grozus, bet no kārkla gatavodams stabules (kādā zemnieka saimniecībā Veselauskas pagastā), tādējādi faktiski nodrošinot sevi ar pārtiku un apģērbu. Turklāt, līdzīgi kā viņa tēvam, puišim skolā labi pavekusies matemātika un patikusi poēzija (kā jau minēts, tēvs jaunībā pat rakstījis dzejoļus¹²).¹³

Vidusskolu beidzot, Robertam izsniegtajā gatavības apliecībā atzīmēts, ka Cēsu draudzes skolā Roberts mācījies 1916.–1917. gadā, bet no 1917. līdz 1922. gadam — E. Eglītes reālģimnāzijā turpat Cēsīs. No 1922. gada viņš mācījās Cēsu Bērzaines Valsts vidusskolā un no 1925. gada septembra — Cēsu Valsts vidusskolā, pabeidzot tās kursu pēc reālskolas tipa ar samērā labām sekmēm (vienīgi ar 4 un 5 pēc piecu ballu sistēmas). Ar atzīmi “ļoti labi” (5) bija novērtētas viņa zināšanas ticības mācībā, vēsturē, ģeogrāfijā, kosmogrāfijā, aritmētikā, algebrā, ģeometrijā, trigonometrijā, analītiskajā ģeometrijā, ķīmijā un tehnoloģijā, filozofijas ievadā, algebriskajā analizē, vingrošanā, bet ar “labi” (4) — latviešu valodā, vācu valodā, krievu valodā, latīņu valodā, fizikā, dabaszinātnēs, zīmēšanā un mākslas vēsturē, tehniskajā zīmēšanā.¹⁴

1926. gadā 29. maijā 16 gadu vecumā Roberts beidza Cēsu Valsts vidusskolu (šajā laikā beidzējus dalīja reālskolas un neoģimnāzijas tipa programmas absolventos,

¹² Timermaņu ģimenes arhīvs.

¹³ Turpat.

¹⁴ LNA-LVVA, 7427. f., 1. apr., 17105. l., 4. lp.

turklāt R. Timermanis piederēja pie pirmajiem) ar tiesībām turpināt izglītību augstskolā.¹⁵

1926. gada 18. jūlijā jaunieši Cēsīs, Sv. Jāņa baznīcā, iesvētīja Cēsu draudzes mācītājs Pēteris Apkalns — vienīgais ar Lāčplēša Kara ordeni apbalvotais garīdznieks (apbalvots par piedalīšanos latviešu strēlnieku cīņās Pirmā pasaules kara laikā) un vēlākais Latvijas armijas mācītājs.¹⁶

Latvijas armija

Latvijas armiju miera laikā pārzināja Kara ministrija, un kara ministrs J. Balodis formāli bija atbildīgs ministru prezidenta (agrāk — arī Saeimas) priekšā. Armijas un Kara flotes augstākais virspavēlnieks bija Valsts prezidents, kas miera laikā īstenoja vadību ar Kara ministrijas un Armijas štāba starpniecību. Sazarotajā Armijas štāba struktūrā, Informācijas daļā (atbildēja arī par izlūkošanu), darbojās arī militārie atašeji (toreiz viņi tika dēvēti par kara aģentiem).

Bruņoto spēku kodolu veidoja obligātā dienesta karavīri — saskaņā ar Karaklausības likumu iesauca 21 gada vecumu sasniegušus pilsoņus. To veica kara apriņķu pārvaldes Armijas štāba organizācijas-mobilizācijas daļas

¹⁵ Cēsu Valsts vidusskolas beidzēju pilnu sarakstu sk.: Dzimtene. *Latvis*, 1926. 30. jūn.

¹⁶ Timermaņu ģimenes arhīvs (iesvētīšanas zīme).

pārziņā. Tāpat autoritārisma varas periodā līdz 1939. gada rudenim Latvijā pamatā saglabājās iepriekšējais karaspēka vienību skaits un izvietojums. Apvērsuma laikā Latvijas armijas kodolu Armijas štāba pakļautībā veidoja četras kājnieku divīzijas — Kurzemes divīzija ar štābu Liepājā, Vidzemes (štābs Rīgā), Latgales (Pļaviņās) un Zemgales divīzija (Daugavpilī) ar trim kājnieku un vienu artilērijas pulku katrā, savukārt Zemgales divīzijā bija iekļauts arī Daugavpilī un Svētē stacionētais Jātņnieku pulks. Pastāvēja arī Tehniskā divīzija ar štābu Rīgā (Aviācijas pulks, Sapieru pulks, Elektrotehniskais divīzions, Autotanku pulks, Bruņoto vilcienu pulks, Daugavgrīvas artilērija), Artilērijas inspektora štābam pakļautas karaspēka daļas — Smagās artilērijas pulks un Atsevišķais artilērijas divīzions. 1935. gadā Daugavgrīvas artilērija tika pārdēvēta par Krastu artilērijas pulku, Elektrotehniskais divīzions — par Sakaru bataljonu, atsevišķais Jūras aviācijas divīzions kā eskadriļa iekļauta Aviācijas pulkā, bet 1940. gada martā Autotanku pulks izvērsts brigādē. Turklāt 1939. gadā (sakarā ar novērojumiem Vācijas–Polijas kara laikā) tika likvidēts Bruņoto vilcienu pulks, bet Artilērijas inspektora pakļautībā izveidots Zenīrtartilērijas pulks.¹⁷ Tieši Armijas štābam bija pakļauta reprezentīvā Armijas štāba rota, kas apsargāja centrālās varas iestādes un ko 1936. gadā pārformēja par bataljonu (minētā karaspēka daļa autoritārisma periodā tika izveidota

¹⁷ Sīkāk sk.: Dambītis, K. Latvijas armijas Zenīrtartilērijas pulks. No: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, X. Rīga: 2009, 99.–117. lpp.

par paraugvienību, kurā vienīgi latviešu tautības karavīri iekļauti stingri pēc ļoti augstiem fiziskās attīstības un veselības rādītājiem). Armijas apgādi un funkcionēšanu nodrošināja virkne dienestu, kas bija koncentrēti Apgādes pārvaldē, Kara (no 1939. gada Armijas) tiesā un citās administratīvajās iestādēs. Tehniskā divīzija 1938. gadā tika likvidēta, tās vietā izveidojot vairākus dienestus (Artilērijas, Spēkratu, Inženieru un Sakaru). Tika iecelts arī atsevišķs armijas Aviācijas dienesta priekšnieks (ģenerālis Jāzeps Baško). No 1924. gada pastāvēja Jūras kras-tu aizsardzības eskadra, ko 1938. gadā pārdēvēja par Kara floti.¹⁸

1938. gadā Latvijas armijā bija 2200 virsnieku, 23 000 instruktoru un kareivju, 1939. gada 1. janvārī pēc saraksta armijā skaitījās 1969 virsnieki, 3988 instruktori, 11 188 kareivji, kopā 17 145 vīri. Kopā ar 1244 brīva līguma strādniekiem — 18 389 cilvēki. 1939. gada rudenī, sākoties Otrajam pasaules karam, armijā uz laiku tika iesaukti vairāku gadagājumu rezervisti, turklāt — aizpildītas visas štatu saraksta vietas, līdz ar to 1940. gada 1. jūnijā Latvijas armijas sastāvā bija 2013 virsnieku, sanitārvirsnieku un administratīvo virsnieku, 27 555 virsnieku vietnieki, instruktori un kareivji, kopā 29 568 vīri. Klāt pieskaitot 1275 brīvā līguma darbiniekus, armijas kopskaits bija 30 843 vīri.

¹⁸ Sikāk sk.: Bormanis, V. Latvijas kara flote. *Militārais Apskats*, 1997, Nr. 1, 73.–82. lpp.; Zemžāns, M. Latvijas Jūras kara flote 20. un 30. gados. No: *Latvijas armija vēstures griežos*. Rīga: Junda, 1993, 60.–64. lpp.

Roberta Dāvīda Timermaņa gaitas Latvijas armijā

Pēc vidusskolas pabeigšanas Roberts vispirms mēģināja iestāties Latvijas Universitātē, Filoloģijas un filozofijas fakultātē, taču latviešu literatūrā neizdevās nokārtot iestāšanās pārbaudījumu, ko pieņēmis ievērojamais profesors Jānis Endzelīns. Saskaņā ar paša Roberta Timermaņa stāstīto, profesors jautājis, vai reflektants pazīst un ir lasījis rakstnieku un mācītāju Andrievu Niedru, kurš 1919. gadā, Neatkarības kara laikā, bija sevi sakompromitējis, vairākus mēnešus vadīdams provācis-ko valdību. Kad Roberts atbildējis apstiprinoši, profesors sadusmojies, iesaucies: “Niedrists, pučists!” un ilicis nesekmīgu vērtējumu.¹⁹ Pēc šī neveiksmīgā mēģinājuma Roberts Timermanis izšķīrās saistīt savu dzīvi ar ģimenē jau labi pazīstamo virsnieka profesiju un sekmīgi nokārtoja iestāšanās pārbaudījumus Latvijas Kara skolā Rīgā, Krišjāņa Barona ielā.

1926. gada 29. septembrī pēc iestāšanās pārbaudījumu nokārtošanas R. Timermanis tika ieskaitīts Kara skolā kā kadets Kājnieku nodaļā un 22. decembrī parakstīja Latvijas armijas karavīra svinīgo solījumu. No 1927. gada 25. februāra līdz 22. maijam bija piekomandēts Galvenajai artilērijas noliktavai jaunkareivju apmācībai (aplūkojamajā laikā visi kadeti tika ar šādu uzdevumu nosūtīti uz karspēka daļām noteiktai ierindas

¹⁹ Timermaņu ģimenes arhīvs.

prakses iegūšanai). Sekmes kadetam R. Timermanim bija labas, ko cita starpā apliecina arī panākumi šaušanas apmācībā: 1927. gada 13. augustā viņam tika piešķirts sevišķi laba šāvēja ložmetējnieka nosaukums un atļauts nēsāt akselbanti sarkanā krāsā, bet 1928. gada 15. augustā — patšautenes un ložmetēja sevišķi laba šāvēja nosaukums. 1928. gada 29. augustā vienlaikus ar pārvešanu 3. kursā R. Timermanis tika paaugstināts par armijas kaprāli, savukārt 1928. gada 16. novembrī — par kadetkaprāli, kas arī uzskatāms par skaidru apliecinājumu labajām sekmēm (instruktoru dienesta pakāpes ar pielikumu “kadet”, tika piešķirtas spējīgākajiem kadetiem, un viņi izpildīja jaunāko komandieru funkcijas starp saviem biedriem, piemēram, kadet-kaprālis varēja būt kadetu nodaļas komandieris).

1929. gada 1. septembrī Kara skolas Kājnieku nodaļas apmācības kurss tika pabeigts ar I šķiru (savstarpējā vecākuma sarakstā jeb sekmju ziņā kā piektais no visiem kadetiem) un 21 gadu veco R. Timermani paaugstināja par Latvijas armijas leitnantu, iedalot Jātnieku pulkā. Vēl pirms oficiālā mācību kursa beigām 16. augustā ārstu komisija konstatēja, ka kadet-kaprāļa veselības stāvoklis pilnībā atbilst visām Kara skolas prasībām (augums — 168 cm, svars — 63 kg, gan atzīmēts, ka bijis smēķētājs), savukārt 27. augustā, kad Rīgas pilsētas Jaunatnes un arodu piemērotības pētīšanas institūta Psihotehniskajā laboratorijā (vadītājs R. Drillis) tika pārbaudīta R. Timermaņa piemērotība mācībām Kara aviācijas skolā, tika konstatēti kopumā vidēji labi rādītāji, atzīmējot

tikai, ka “zem negaidīta spēcīga kairinājuma iespaيدا uztraucās stipri, uztraukums pārgāja lēnām. Zems Šneidera indekss”.

Jaunajā dienesta vietā — Jātņieku pulkā Daugavpili — R. Timermanis ieradās 1929. gada 30. septembrī, kad bija beidzies viņa 28 dienu ilgais atvaļinājums. Jātņieku pulkā bija pieci ierindas eskadroni un viens instrukturoru eskadrons, sapieru, sakaru un saimniecības komanda. 20. gadu beigās pulkā tika izveidoti divi divizioni, katrā no tiem bija divi zobenu un viens ložmetēju eskadrons. Šajā laikā pulkā bija 1200 karavīru un 1200 zirgu. Jātņieku bruņojumā bija automātiskie ieroči, piķi un zobeni. No 1928. gada Jātņieku pulka labākie jātņieki ar panākumiem pārstāvēja valsti starptautiskās jāšanas sacensībās.²⁰

1930. gada 24. martā R. Timermanis tika komandēts uz Rīgu, Aviācijas pulkā novietoto Kara aviācijas skolu, un ieskaitīts tās klausītāju skaitā jeb “pārmaiņas sastāvā”. No 1. aprīļa tika piešķirta arī zināma privilēģija — piemaksa 25 latu apmērā mēnesī pie algas kā lidojošā sastāva loceklim.

20. gadu pirmajā pusē Latvijas armijas Aviācijas divizionā bija iznīcinātāju, izlūku, koriģētāju (to uzdevums kaujas laikā bija artilērijas uguns koriģēšana no gaisa), rezerves un aviācijas skolas eskadriļas kopumā

²⁰ Liepiņš, A. 1. Jātņieku pulks. No: *Dievs. Tēvija. Pulks*. B. v., 1980, 71., 112., 171., 185. lpp.; Andersons, E. *Latvijas bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas Vanagi, 1983, 223.–225., 242.–260. lpp.

ar 27 dažāda novecojuša tipa lidmašīnām. Turklāt bija darbnīcas un saimniecības komanda. Tūlīt pēc tam tika iepirkti vēl vairāki desmiti Itālijas, Lielbritānijas, Čehoslovākijas, Francijas un Vācijas iznīcinātāju, izlūklidmašīnu un mācību lidmašīnu. AVDI tipa izlūklidmašīnu būve tika uzsākta Latvijā. Divizionā (vēlāk pulka) bāze (aerodroms ar angāriem un meteoroloģisko staciju) atradās Spilves pļavās pie Rīgas. 1926. gadā, pārveidojot divizionu par pulku, tika izveidota arī Tālās izlūkošanas eskadriļa (no 1927. gada tā izvietojās Krustpils lidlaukā). Tomēr nepietiekošā tehniskā līmeņa dēļ lidmašīnas bieži piedzīvoja avārijas, daudzās no tām gāja bojā lidotāji. Savukārt 30. gadu otrajā pusē pulkam tika pievienots arī Jūras aviācijas divizons, pārveidojot to par eskadriļu.

Jau 1930. gada 8. jūlijā R. Timermanis izdarīja pirmo patstāvīgo lidojumu ar lidmašīnu "Avro" Nr. 33, bet 1. augustā veica lidojumu ar lidmašīnu "Flamingo". 1930. gada 15. oktobrī viņš sekmīgi nokārtoja pārbaudījumu lidotāja nosaukuma iegūšanai. Apmācības skolā turpinājās, un R. Timermanis drīz pabeidza arī figūrliidojumu apmācības kursu.

1930. gadā lidošanas cenzs R. Timermanim bija 30 stundas un 28 minūtes, bet 1931. gadā — 30 stundas un 37 minūtes (1932. gadā — attiecīgi 40 stundas un 6 minūtes).

1931. gada rudenī viņš tika paaugstināts par virsleitnantu (izdienu skaitot no 1. septembra), 1931. gada 21. novembrī veica lidojumu arī ar Aviācijas pulka bruņojumā esošo Čehoslovākijas ražojuma lidmašīnu

“Šmolik 16”, bet 1931. gada 1. decembrī sekmīgi beidza Kara aviācijas skolas Novērotāju-lidotāju nodaļu ar I šķiru. Viņam tika piešķirts novērotāja-lidotāja nosaukums un viens gads izdienas saīsinājuma virsleitnanta dienesta pakāpē. Tajā pašā dienā ar Valsts prezidenta Alberta Kvieša rīkojumu R. Timermanis un vēl 30 Kara aviācijas skolas beidzēji tika oficiāli pārvietoti no savām karaspēka daļām dienestā uz Aviācijas pulku.

Virsleitnants R. Timermanis tika iedalīts 2. iznīcinātāju eskadrijā, pagaidām ieskaitot tās virsnieku virsstatā. Turklāt tagad, saskaņā ar pastāvošo kārtību, no 25 latiem līdz 80 latiem mēnesī pieauga arī piemaksa pie mēnešalgas (kā lidojošā sastāva loceklim).

Pārskatot R. Timermaņa lidojumu grafiku, redzams, ka viņš lidojis ar dažāda tipa lidmašīnām — “A.D.C.”, “Balilla” un “Fiat”. Kopumā 1933. gadā R. Timermanis paspēja patstāvīgi nolidot 6 stundas un 4 minūtes. Taču 1933. gada 24. aprīlī viņš smagi cieta lidmašīnas “A.D.C.” Nr. 62 avārijā un tika nosūtīts ārstēšanai uz Latvijas Sarkanā Krusta slimnīcu Rīgā, turklāt ārstēšanās bija ilga. 1933. gada 22. decembrī R. Timermanis tika pārvietots no Sarkanā Krusta slimnīcas uz Rīgas kara slimnīcu, no kuras izrakstīts tikai nākamajā gadā. Jau 1934. gadā pulkam adresētajā pavēlē tika konstatēts, ka 24. aprīlī viņš bija “ieguvis smagus miesas bojājumus, kuri atstājuši nelabvēlīgu iespaidu uz veselību, proti: kreisā kāja pagarinājusies par 2,5 cm un radušās mazliet aprobežotas kustības labās pēdas locītavā. Šīs parādības ir pastāvīgas, bet dienesta pienākumu pildīšanu netraucē”. 1934. gada

18. septembrī Rīgas kara slimnīcas ārstu komisija pārbaudīja R. Timermaņa veselības stāvokli un atzina viņu par derīgu aviācijas lidojošā sastāva dienestam (tā pati komisija 1937. gada oktobrī arī atzina viņu par derīgu lidotāju dienestam “bez ierobežojumiem”). Tāpēc dienests Aviācijas pulkā tika turpināts. Jau 1934. gada 1. aprīlī dienesta labā viņš tika pārskaitīts virsštata novērotāja-lidotāja amatā 1. divizionā izlūku eskadriļā, bet 1934. gada 26. oktobrī R. Timermanim tika uzdots pagaidām pildīt eskadriļas radiostācijas priekšnieka amatu. To viņš darīja līdz 1935. gada janvārim, kad atgriezās savā novērotāja-lidotāja amatā. 1934. gadā kopumā bija nolidotas 15 stundas un 21 minūte, turklāt turpmākajos gados minētais laiks pastāvīgi pieauga un 1935. gadā veidota 65 stundas un 32 minūtes, bet 1936. gadā — 92 stundas un 54 minūtes. Arī 1937. gadā tika “sekmīgi izpildīta armijas komandiera apstiprinātā minimālā lidošanas programma”.

Starplaikā notika ievērojamas izmaiņas personiskajā un arī valsts dzīvē. 1934. gada 1. aprīlī R. Timermanis tika salaulāts ar Valiju Vilensoni (dzimusi 1912. gada 18. janvārī), un 1935. gada 23. janvārī jaunajā ģimenē pasaulē nāca dēls Eigīts Dāvis, bet 1936. gada 23. augustā — meita Ivonna Aija. Līdz laulībām R. Timermanis īrēja dzīvokli turpat Pārdaugavā, netālu no dienesta vietas — Lielāsmuižas ielā 32–3, pēc tam Margrietas ielā 15–3 (1937. gadā), bet 30. gadu beigās un vēl vācu okupācijas laikā — Saulgoža ielā 2–2 (viņa māte 1939. gadā dzīvoja Rīgā, Dzirciema ielā 32–3).

Valija Timermane pēc kara trimdā atcerējās par abu iepazīšanās laiku: “Pastaigas kopā ar draugiem, braucu rudens vakarā uz Citadeli, kur Kr. dežūrē. Lapas čaukst zem kājām... Annu dienas gājiens uz Rātsupi. 1933. g. Kr. Kara slimnīcā. Lieldienas bez olas. 1933. g. 24. apr. avārija... piezvana. Es pie Kr. mammas. Uz Sarkano Krustu...”²¹

Savukārt 1934. gada 15.–16. maija naktī notika Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa ar kara un iekšlietu resoru atbalstu realizētais apvērsums, kura rezultātā tika izveidots autoritārs režīms. Cita starpā minēto apliecināja arī karavīra svinīgā solījuma teksta maiņa (pazuda teiktais par uzticību Latvijas demokrātiskajai iekārtai u. c.). R. Timermanis jauno solījumu deva 1934. gada 9. augustā.

1935. gada 15. maijā virsleitnants R. Timermanis tika pārcelts 1. divizionā izlūku eskadriļas aviācijas mehāniķa amatā un vienlaikus iecelts par novērotāja-lidotāja amata pagaidu izpildītāju, bet 1936. gada 1. maijā viņu iecēla par 6. eskadriļas novērotāju-lidotāju.

1936. gada 23. septembrī eskadriļas komandieris izteica R. Timermanim pateicību par “priekšzīmīgu lidojumu uzdevumu izpildīšanu un sevišķu centības izrādīšanu, sagatavojot manevru darbus Liepājas aerodromā no 18.IX līdz 22.IX”. Savukārt pulka virsnieku sodu žurnālā 1936. gada 31. jūlijā bija reģistrēts pulka komandiera rājiens par “pielaištām kļūdām un paviršību, sastādot aktu

²¹ Kr. — abreviatūra no miļvārda “Kriksītis”, kādā Valija dēvējusi savu vīru.

par pulka bibliotēku grāmatām”, bet 1937. gada 21. oktobrī divizona komandiera rājiens par to, ka, “saņem-dams uzdevumu izmest kritširmi [izpletņi] ar balastu virs aerodroma, uzdevumu tik pavirši izpildījis, ka kritširmis tikko neuzkrita virsū jaunajām lidmašīnām”.

1937. un 1938. gadā virsleitnants R. Timermanis tika iedalīts I klases šāvējos ar pistoli, bet 1938. gada 1. janvārī viņš tika piekomandēts ģenerāļa Jāņa Kureļa komandētās Tehniskās divīzijas štābam. 8. janvārī R. Timermanis ieradās štābā, bet 13. janvārī iecelts par divīzijas štāba adjutanta — kapteiņa Jāņa Ūdentiņa — palīga amata pagaidu izpildītāju. 1938. gada 25. jūlijā R. Timermanis tika oficiāli pārcelts no Aviācijas pulka uz Tehniskās divīzijas pārvaldi (štābu) un apstiprināts arī ieņemamajā adjutanta palīga amatā.

Vienlaikus R. Timermanis turpināja lidot, arī dienēdams divīzijas štābā. Vēl 1938./1939. gada mācību gadā viņš arī izpildīja armijas komandiera apstiprināto lidojumu minimālo programmu, tāpat tika turpināts izmaksāt lidojošā sastāva locekļa papildu atlīdzību, turklāt no 1939. gada septembra tā tika palielināta no 80 līdz 135 latiem, bet uzreiz pēc tam — līdz 170 latiem. Dienesta gaitu sarakstā atzīmēts, ka 1939. gada 3. maijā viņš patstāvīgi izlidojis ar lidmašīnu “D3”, 29. jūnijā — ar lidmašīnu “J.12”, bet 28. septembrī izturējis kara lidotāja zināšanu un prasmju pārbaudījumus, iegūdamis kara lidotāja nosaukumu un tiesības.

Atestācijā par 1934. gadu izlūku eskadriļas komandieris kapteinis Nikolajs Kaņeps konstatēja: “Fiziski

attīstīts labi, spējīgs panest dienesta grūtības kā miera, tā kara apstākļos; garīgās spējas labas; morālās un ētiskās īpašības labas; sevišķas rakstura īpašības nav; reibinošus dzērienus lieto reti, kas uz dienestu un sabiedrību iespaidu neatstāj; apmeklē augstskolu, kas pagaidām uz dienesta izpildīšanu iespaidu neatstāj; kā novērotājs labs, kā lidojums tiks apmācīts lidošanai uz D3 lidmašīnas. Dienesta pienākumus izpilda labi, enerģisks, sagatavots taktikā un vienības šaušanas apmācībā. Patstāvīgs savu tiesību robežās, ir pašierosme. Labs, ieskaitāms štata vietā.” Minētajam vērtējumam un slēdzienam piekrita arī bataljona komandieris pulkvedis-leitnants Jānis Priedītis un pulka komandieris pulkvedis Arnolds Skurbe. Atestācijā par 1935. gadu eskadriļas komandieris kapteinis Vilis Munters bija nedaudz kritiskāks, pie R. Timermaņa “sevišķām rakstura īpašībām” atzīmējot, ka “mīl aizmuguriski aprunāt savus kolēģus” un ka studijas prasa arī zināmu laiku no dienesta. Visos pārējos jautājumos, ieskaitot mehāniķa pienākumu izpildi, R. Timermanis tika atzīts par labu un atstājamu ieņemamajā amatā arī šajā atestācijā.

Savukārt 6. eskadriļas komandieris kapteinis Bernhards Pukše 1936. gada 26. oktobrī vērtēja R. Timermani ļoti labi, izvirzot viņu vada komandiera amatam (tam gan nepiekrita pulka komandieris Indāns, atzīmējot, ka “vēl pārāk maz piedzīvojumu lidojumos, lai varētu vadīt kaujas vada (gaisā) darbību, to apmācīt un audzināt”, tomēr arī viņš novērtēja R. Timermaņa darbību kā labu, atstājot viņu ieņemamajā amatā). B. Pukše rakstīja: “[..] nesmēķē, alkoholu lieto sevišķi retos gadījumos un

maz, kas iespaidu uz dienestu neatstāj, prot izturēties sabiedrībā; ārpus dienesta cītīgi un ar sekmēm studē tautsaimniecību, ko paredz beigt šīnī māc. gadā. Dienesta pienākumu pildīšanā centīgs, enerģisks, strādā likumības un kārtības robežās, darbā neatlaidīgs, disciplinēts pret priekšniecību ļoti labi, pret vecākiem un kolēģiem mīl dažreiz izlekt ar zobgalībām. Takta sajūta laba, korekts, rūpējas par apakšniekiem, bezpartejisks un taisnīgs pret visiem. Ar virsniekiem satiek labi. Jautras dabas. Karavīru dzīvi pazīst [...] ir drosme spert attiecīgus soļus, vajadzības gadījumā nebaidoties no atbildības par sekām. Kā novērotājs-lidotājs labs. Uzdevumos iedziļinās un pilnā noteikti un rūpīgi. Par aviāciju interesējas.” Līdzīgi B. Pukše vērtēja R. Timermani arī 1937. gada 21. oktobrī, taču tieši šajā dienā viņš saņēma iepriekš minēto rājieņu par pieļauto nolaidību, tāpēc 6. eskadriļas komandieris 22. oktobrī papildināja atestāciju ar kritisku piezīmi par dažkārt vērojamu “nenosvērtību” un pat “bērnišķīgu raksturu”, bet 1. divizionā komandieris Nikolajs Bulmanis atzīmēja: “Piekrītu kpt. Eglīša atsauksmei. Samērā daudz laika pavada pie karšu galda. Garīgi attīstīts ļoti labi — ir beidzis LU Tautsaimniecības nodaļu. Mīl nevietai sevi attaisnot — tā šīnī mēnesī, izdarīdams acimredzamu nepareizību (gandrīz neuzsvieda kritširmi ar 120 kg balasta jaunajām Gladiatora lidmašīnām virsū), negribēja to saskatīt un mēģināja apgalvot, ka esot rīkojies pareizi. Gala slēdziens: Labs. Atstājams ieņemamajā amatā.”

Savukārt 1938. gada atestācijā Tehniskās divīzijas štāba Operatīvās nodaļas adjutanta amata pagaidu

izpildītājs kapteinis Jānis Ūdentiņš novērtēja R. Timermani ļoti augstu, piezīmējot vienīgi: “Mīl ļoti daudz runāt, dažreiz arī tur, kur tas nav vajadzīgs.” Turpat štāba priekšnieks pulkvedis Jānis Kaļķis piebilda: “Virsl. Timermanis samērā ātri piesavinās uzliktā darba pienākumus štābā. Darbs ātri veicās. Ja centība un darba prieks neatslābs, tad ar laiku izveidosies ļoti labs štāba darbinieks. Piekritu atestācija slēdzienam: Labs. Atstājams ieņemamā amatā.”

Pēdējā Latvijas armijas atestācija tapa 1939. gada 30. oktobrī. Tajā Tehniskās divīzijas štāba Operatīvās nodaļas adjutants J. Ūdentiņš novērtēja R. Timermaņa dienestu vēl augstāk (“ļoti labs”), atzīmējot, ka “mīl “āzēt” kolēģus, studē universitātē tieslietas, bet tas nelabvēlīgu iespaidu uz dienestu neatstāj, dažos atsevišķos gadījumos nav bijis pietiekoši korekts pret apakšniekiem”. Adjutanta palīga amatu “pilda ar labiem panākumiem un ir spējīgs atvietot adjutantu katrā laikā”. Arī J. Kaļķis, tāpat kā iepriekšējā gadā, izteicās par R. Timermani atzinīgi. Kopumā minētās atestācijas liecināja, ka runa ir par spējīgu, kaut zināmā mērā vēl ar jaunības pārgalvību apveltītu virsnieku.

1940. gada 13. martā pēc grūto iestājeksāmenu nokārtošanas R. Timermanis tika komandēts uz Augstāko kara skolu un ieskaitīts tās Vispārējā nodaļā kursa iziešanai. Formāli 10. maijā sekoja pārvietošana no Tehniskās divīzijas štāba uz Aviācijas pulku.²²

²² Apraksts par R. Timermaņa dienesta gaitu veidots, pirmkārt, balstoties uz viņa personiskajiem dokumentiem arhīvā: LNA-LVVA, 5601. f., 1. apr., 6524. l., 1.–43. lp.

Mācības Latvijas Universitātē

Daudzi karavīri Latvijas armijas dienesta laikā papildus mācījās augstskolā, saņemot tam īpašu komandiera vai priekšnieka atļauju. 1932. gada septembrī R. Timermanis ar Aviācijas pulka komandiera atļauju uzsāka studijas LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tautsaimniecības nodaļā. Pēc slimības izraisītā studiju pārtraukuma (lidmašīnas avārijā tika gūts ievainojums) R. Timermanis 1934. gada 29. janvārī iesniedza rektoram lūgumu atļaut tās turpināt. Atļauja tika saņemta, un 1934. gada 29. oktobrī viņš ar vērtējumu “sekmīgi” nokārtoja diplompārbaudījumu tautsaimniecības teorijā (jautājumi: uzņēmumu formas un “Rikardo” vērtību teorija), 1936. gada 28. oktobrī ar vērtējumu “sekmīgi” — angļu valodā (jautājumi: “A daughter’s rebuke by B. Harraden, The shipping agent”), 1937. gada 9. martā ar vērtējumu “ļoti sekmīgi” — vācu valodā.

1937. gada 14. martā R. Timermanis lūdza atļaut kārtot diplompārbaudījumus pavasara sesijā pēc tirdzniecības apakšnodaļas preču grupas programmas, informējot, ka ir noklausījies visus minētās apakšnodaļas obligātos priekšmetus, izturējis nepieciešamos pārbaudījumus, nokārtojis seminārus un praktiskos darbus, kā arī izturējis komisijas pārbaudījumus valodās un tautsaimniecības teorijā. Atļauja tika dota, un 1937. gada 15. aprīlī viņš ar vērtējumu “labi” nokārtoja tirdzniecības mācību (jautājumi: izslēgšanas tendences, tiešais eksports, lielo un mazo uzņēmumu salīdzinājums, sacensība

tirdzniecībā, tās pamati, cēloņi, pamatformas, dalībnieki, brīvas sacensības priekšrocības, objektīvie un subjektīvie cīņas līdzekļi, sacensības negatīvā puse, cīņa ar negatīvo konkurenci, valsts rīcība un pašpalīdzība, veikala noslēpumi), 25. aprīlī ar vērtējumu “ļoti sekmīgi” — tautsaimniecības politiku (jautājumi: laukkopības sistēmas: augu maiņas sistēmas, brīvā sistēma, zemes ierīcības komitejas, atlīdzības nokārtošana par valsts zemes fondā ieskaitīto zemi, lielrūpniecības organizācija, privātā apdrošināšana, laukstrādnieku jautājums), 8. maijā ar vērtējumu “ļoti sekmīgi” — speciālo grāmatvedību (jautājumi: rediskonts un speciālais tekošais rēķins “on call”, budžets), 31. maijā — ar vērtējumu “ļoti sekmīgi” — tirdzniecības tiesības (jautājumi: reportdarījums u. c.). 1937. gada 7. oktobrī fakultāte viņam pēc kursu beigšanas piešķīra ekonomisko zinātņu kandidāta grādu. Savukārt 1939. gada rudenī ar armijas komandiera atļauju R. Timermanis savā bijušajā fakultātē uzsāka arī tieslietu studijas.²³

Roberta Timermaņa studiju laikam raksturīgs arī tas, ka viņš iestājās un darbojās studentu korporācijā “Tervetia”. Korporācijas 20.–30. gados bija neatņemama akadēmiskās dzīves sastāvdaļa, turklāt savus biedrus tās savstarpēji saistīja arī pēc studiju beigšanas — teorētiski un rakstiski uz visu mūžu. R. Timermanis korporācijā iestājās uzreiz pēc studiju uzsākšanas, sekmīgi izturēja kandidāta laiku un korporācijas krāsu lenti saņēma pēc

²³ LNA-LVVA, 7427. f., 1. apr., 17105. l., 2.–34. lp.

smagās avārijas un ārstēšanās slimnīcās, tādējādi kļūstot par piltiesīgu korporācijas biedru. Tomēr aktīvo darbību korporācijā aptumšoja incidents, kurā R. Timermanis tika iesaistīts 1935. gada rudenī: vēlā vakarā viņš, aizstāvot sievietes godu, bija spiests uz ielas Rīgā iejaukties kādā starpgadījumā, nonākot konfliktā ar korporācijas “Lettonia” komiltoni (aktīvo biedru) Hermani Dišleru un korporācijas “Selonija” filistru (studijas beigušu biedru) Gustavu Falku. Rezultātā lieta 1935. gada 18. oktobrī tika izskatīta korporāciju apvienības — Prezidiju konventa — tiesā. R. Timermanis “par buršam necienīgu izturēšanos publiskā vietā” tika sodīts ar trīs gadu izstumšanu no korporācijas. Viņš iesniedza kasāciju par spriedumu, taču 1936. gada 1. maijā Prezidiju konventa tiesa atstāja spriedumu spēkā. Gadījums bija nepatīkams, taču tā analīze atspoguļo arī zināmu būtisku tālaka augstskolas dzīves sastāvdaļu — t. s. veco jeb pirmo dibināto latviešu korporāciju biedru pārkumu pār “jauno korporāciju” locekļiem, kā arī alkohola zināmo negatīvo lomu korporāciju aprindās. Atsevišķos gadījumos to biedri atļāvās pārkāpt pieklājības normas sabiedrībā (tieši tāda bija R. Timermaņa rīcības motivācija, iesaistoties starpgadījuma risināšanā).²⁴

Jau vācu okupācijas laikā 1941. gada 15. augustā iesniegumā rektoram R. Timermanis skaidroja, ka mācījies līdz 1940. gada rudens semestrim, kad “fakultātes mācības programmu izmainīja attiecīgā laikmeta garā”

²⁴ Timermaņu ģimenes arhīvs.

un “ar toreizējā rektora lēmumu visi studenti, kas neieradās lekcijās un par savu studiju pārtraukumu nebija ziņojuši, skaitījās kā izslēgti”. Tādējādi R. Timermanis informēja, ka arī rakstīšanas brīdī negatavoja studijas atsākt, tādēļ lūdza izsniegt viņam LU iesniegtos dokumentus.

Ģimene

1907. gada 14. maijā Pēterburgā dzimusi Roberta māsa Austra 1917.–1922. gadā mācījās M. Neijas privātajā sieviešu neoģimnāzijā Cēsīs, 1924./1925. mācību gadā mācījās un beidza Cēsu pilsētas sieviešu vidusskolas kursu pēc neoģimnāzijas tipa tikai ar labām un ļoti labām sekmēm (saukta arī par Bērzaines Valsts vidusskolu). 1928. gadā viņa uzsāka mācības LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļā, studēja ar pārtraukumiem un 1936. gada 8. oktobrī pabeidza studijas ar tiesību zinātņu kandidāta grādu. Studiju laikā iestājās sieviešu korporācijā “Varavīksne” un LU studentu atturības biedrībā.²⁵

Savukārt māsa Ilze (dzimusi 1905. gada 18. septembrī) strādāja aptiekā Rīgā, apprecējās ar Ventspils arīņķa būvinspektoru Erhardu Virātu (miris 1939. gadā), laulībā ar viņu piedzima trīs dēli — Ivars (1933–1935), Andors (1936–1994) un Vilnis (1937–1975).

²⁵ LNA-LVVA, 7427. f., 1. apr., 13015. l., 1.–37. lp.

Pakāpeniski no valsts puses tika nodrošināts arī R. Timermaņa mātes materiālais stāvoklis. 1929. gada 12. jūnijā stājās spēkā Likums par pensijām bijušajiem Krievijas pensionāriem, kas deva Kristīnei Timermanei tiesības saņemt pensiju par mirušo vīru. Tomēr sākotnēji lūgums tika atteikts dokumentu trūkuma dēļ. Ar Ārlietu ministrijas un Latvijas konsulāta Ļeņingradā starpniecību izdevās iegūt apliecinātos dokumentus Padomju Savienībā, Ļeņingradā (Centrālā vēstures arhīva Ļeņingradas nodaļas izziņu nodaļā). 29. novembra iesniegumā tautas labklājības ministram Kristīne Timermane rakstīja: “Pēc mana vīra, apakšpalkavnieka Dāvida, Dāva dēla Timermaņa nāves, es ar saviem trim nepilngadīgiem bērniem saņēmu pilnos apmēros pensiju, kuru kārtīgi saņēmu līdz 1918. gadam. Vāciem okupējot Latviju, šī izmaksa tika pārtraukta. Tā kā tagad ir atkal atjaunota pensija bijušiem krievu pensionāriem, tad es iesniedzu līdz 1. jūlijam lūgumu, lai arī man to izmaksātu, bet nevarēju visus dokumentus iesūtīt, tādēļ manu lūgumu noraidīja. Visi dokumenti attiecībā uz mana vīra darba gaitu ir gājuši kara laikā zudumā, tad ar Ārlietu ministrijas palīdzību centos tos iegūt no jauna. Atsūtītā arhīva izziņā no bij. Krievijas nav minēts mana vīra algas lielums (kas pieprasīts Soc. apgādāšanas departamenta Pensiju nodaļas 7. okt. 1929. g. rakstā), tad lūdzu šo jautājumu, Ministra kungs, izšķirt pēc Jūsu ieskatiem, jo mana vīra pēdējā alga bij 300 rubļu mēnesī. Ļoti lūdzu piešķirt man pensiju, jo mani bērni ir izauguši un nespēj mani uzturēt, man pašai nekādu

līdzekļu nav, esmu 58 g. veca un darba nespējīga, tā kā slimoju ar locekļu reimatismu. [...]”²⁶

1930. gada 22. decembrī tautas labklājības ministrs Vladislavs Rubuls parakstīja aktu par pensijas piešķiršanu bijušā Krievijas pensionāra ģimenes loceklei Kristīnei Timermanei kā 1908. gadā mirušā Dāvida Timermaņa atraitnei. Tika konstatēts, ka D. Timermanis “nokalpojis” 25 gadus, 6 mēnešus un 3 dienas “tādos amatos, kas pēc Krievijas likumiem deva tiesības uz pensiju un ka attiecīga tiesība ir paredzēta tādiem darbiniekiem arī Latvijā pastāvošos likumos”, tādējādi pensijas izdienā ieskaitāmi 26 gadi. Pēdējais amats — brigādes intendants ar algu virs 100 rubļiem mēnesī, kas dotu tiesības uz pensiju 80 latī mēnesī, ja nebūtu miris. Tādējādi Kristīnei Timermanei no 1930. gada decembra tika piešķirta 40 latu pensija mēnesī (1934. gada vasarā pensijas apmērs gan bija tikai 20 latī).²⁷

Okupācija

1939. gada 23. augusta Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma slepenajā pielikumā Somija, Latvija un Igaunija, bet 28. septembrī Vācijas un PSRS līgumā par draudzību un robežām — arī Lietuva tika iekļautas Padomju Savienības “interesešu sfērā”. Sekoja Polijas

²⁶ LNA-LVVA, 5213. f., 2. apr., 909. l., b. p.

²⁷ Turpat.

valsts bruņota iznīcināšana, ko saskaņoti veica Vācija un PSRS, un, tai vēl nebeidzoties, pirmie ultimāti Baltijas valstīm, pieprasot savstarpējās palīdzības līgumu parakstīšanu. Katra Baltijas valstu valdība, nostādītas, no vienas puses, atklātu agresijas draudu un, no otras puses, neatkarības saglabāšanas solījuma priekšā, parakstīja līgumus, kas paredzēja padomju karaspēka bāzu izveidi to teritorijā (bāzu garnizonu skaitliskais sastāvs bija līdzvērtīgs nacionālo armiju skaitliskajam sastāvam vai pat augstāks par to). Ultimātam nepakļāvās vienīgi Somija, sekoja ilgs un asiņains karš ar PSRS, teritorijas un cilvēku zaudēšana, taču tika saglabāta neatkarība. Somijas valdība izpelnījās nosodījumu no ievērojamas savas sabiedrības daļas — Baltijas valstis pieņēma ultimātus, nezaudēja teritoriju un tūkstošiem kritušo, un kas par to, ka ielaida padomju garnizonus? Šādi pārmetumi skanēja tikai līdz 1940. gada jūnijam... Pēc tam to vairs nebija.

1940. gada jūnija sākumā, kad visas pasaules skatiens bija pievērsti lielvalsts Francijas agonijai zem Vācijas triecieniem Eiropas rietumos, PSRS valdība izšķīrās par militāru agresiju pret Baltijas valstīm. 4.–7. jūnijā pie to robežām tika sakoncentrēts milzīgs karaspēks, kas bija apmēram desmit reižu lielāks par Baltijas valstu armijām: vismaz 541 000 kājnieku, 3938 tanki, 2516 lidmašīnas, jūras un gaisa desanta vienības, karakuģi un NKVD karaspēks, kurš gatavojās veikt tūlītējas masveida deportācijas (starp citu, 10.–15. jūnijā NKVD sagatavoja 56 000 Baltijas valstu armiju karagūstekņu

izvietojuma plānu nometnēs — arī aprīlī nošauto poļu virsnieku vietās). Naktī no 5. uz 6. jūniju un 7. jūnija vakarā uzbrukuma plāns tika apspriests Kremlī paša Staļina vadībā. 13. jūnijā Sarkanās armijas Galvenās politikās pārvaldes priekšnieks Ļevs Mehliss pavēlēja armijas politikājiem darbiniekiem paziņoja, ka “Lietuva, Igaunija un Latvija kļūs par padomju priekšposteņiem [...] Sarkanā armija palīdzēs darba tautai atbrīvoties no kapitālistu-muižnieku kliķes kundzības [...] Gatavošanās uzbrukumam jātur vislielākajā slepenībā”.

14. jūnijā PSRS ārlietu tautas komisārs telegrammā pilnvarotajiem pārstāvjiem Lietuvā, Latvijā, Igaunijā un Somijā norādīja: nav likvidēta 1934. gadā noslēgtā un vienīgi diplomātisko sadarbību paredzošā Baltijas Antante (1939. gada oktobrī viņš pats bija paziņojis Latvijas ārlietu ministram V. Munteram, ka tā viņu neinteresē “ne mazākā mērā”), aktivizējusies militārā sadarbība (militārpersonu savstarpējas vizītes), žurnālā “Revue Baltique” Lietuvas premjerministrs neesot neko cildinošu pateicis par PSRS. Ziņojums bija domāts “orientācijai”, taču faktiski bija gatavojamo ultimātu izklāsts diplomātiem. Šajā pašā dienā Sarkanā armija un flote uzsāk pilnīgu Baltijas valstu blokādi no jūras puses un Igaunijas gaisa telpas blokādi, bet pusdienas laikā padomju kara lidmašīnas notrieca Somijas pasažieru lidmašīnu, kas bija izlidojusi no Tallinas uz Helsinkiem. Visi apkalpes locekļi un pasažieri gāja bojā jūrā.

Tajā pašā dienā tika iesniegts ultimāts Lietuvai, prasot nomainīt valdību, ievest neierobežotu karaspēka

“papildkontingentu” un tiesāt “par padomju karavīru nolaupīšanu” atbildīgās amatpersonas.

Naktī uz 15. jūniju plkst. trijos apmēram 100 padomju robežsargu uzbruka Latvijas Robežsargu brigādes 3. Abrenes bataljona sardzes namam Mašļenkos, pārsteidzot un nogalinot trīs robežsargus, divas robežsargu sievas un vienu bērnu, bet 10 robežsargus un 27 civilpersonas aizvedot sev līdzī pāri robežai un ēku nodedzinot. Latvijas puse nākamajā rītā izveidoja izmeklēšanas komisiju, kura uzsāka darbu. Savukārt Lietuvas valdība pēc garas nakts sēdes plkst. 7.00 izlēma pieņemt padomju prasības. Tajā pašā naktī notika padomju karavīru uzbrukums lietuviešu robežsargu postenim, nogalinot vienu robežsargu.

15. jūnijā padomju tanki sasniedza Kauņu, Lietuvas prezidents bēga uz Vāciju un vakarā Lietuvā ieradās padomju valdības “īpašais pārstāvis” V. Dekanozovs un sāka veidot jaunu valdību. Rīgā Ārlietu ministrija sazinājās ar ASV, Francijas un Vācijas sūtņiem, taču viņi izteikuši tikai nožēlu par padomju rīcību — viņu valdībām šajā brīdī, “kad rietumos plosās karš, nav iespējas iejaukties Austrumeiropas notikumos”. Jau dienā visās Latvijas armijas daļās bija izsludināta trauksme, arī Aviācijas pulka kaujas lidmašīnas devās uz rezerves lidlaukiem. Aviācijas pulka kaprālis Žanis Tomsons atcerējās: “Kaujas personāls nakti pavadīja pie lidmašīnām... Klusums, draudīgs klusums. Pie radio stacijas, kopš vakardienas pēcpusdienas staigāja lidlauka vecākais virsnieks kapteinis J. Pagrods, staigā

ar savu ļoti, ļoti garo papirosu, kam uguns laikam neizdzisa arī ēdot...”²⁸

Tālāk notikumi attīstījās šādi: 16. jūnijs. Plkst. 13.00 Maskavā sūtnis Fricis Kociņš ieradās Ārlietu tautas komisariātā ar Maļņenku incidenta iepriekšējās izmeklēšanas rezultātiem, tika uzaicināts pie telefona, un Molotova sekretārs pieprasīja sūtņa ierašanos Kremli plkst. 14.00 (plkst. 13.00 pēc Latvijas laika). Tur Molotovs nolasīja PSRS ultimātu un paziņoja, ka atbilde tiks gaidīta līdz plkst. 23.00. Viņš pieprasīja valdības atkāpšanos un paziņoja, ka sarunas ar K. Ulmani par jaunas valdības sastādīšanu vedīs PSRS pilnvarotais pārstāvis vai speciāla pilnvarota persona. Molotovs nepievērsa uzmanību Kociņa paustajiem iebildumiem par to, ka Lietuva nav pievienojusies Igaunijas un Latvijas 1923. gadā noslēgtajam militārās sadarbības līgumam, kā arī mēģinājumiem panākt ultimāta termiņa pagarināšanu, lai varētu personiski izlidot uz Rīgu ar ziņojumu, un kategoriski pieprasīja atbildi noteiktajā laikā. Tāpat viņš paziņoja, ka Latvijā “pagaidām” tiks ievesti papildus divi armijas korpusi. Tieši tāds pats ultimāts tika iesniegts arī Igaunijas valdībai.

Plkst. 16.00 Kociņam izdevās sazvanīt Ārlietu ministriju Rīgā un viņš nolasīja ultimāta tekstu V. Munteram. Rīgā K. Ulmanis apspriedās ar armijas vadību: tā apliecinājusi, ka nav iespējams sekmīgi pretoties, tas

²⁸ *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā: dokumentu un atmiņu krājums*. 2. sēj. *Pirmās latviešu aizsardzības vienības Otrā pasaules karā*. Freivalds, O. (red.). Mīnsterē: Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevums, 1972, 95. lpp.

nozīmētu ne tikai armijas iznīcināšanu, bet arī tautas daļas bojāeju, jo aviācija un artilērija sagrautu pilsētas. Pretoties varētu vienīgi gadījumā, ja valstī neatrastos padomju karaspēka bāzes un ja visas trīs Baltijas valstis to darītu vienoti.

Plkst. 19.00 Ministru kabinets sanāca uz sēdi, piedaloties K. Ulmanim, V. Munteram, iekšlietu ministram K. Veidniekam, kara ministram K. Berķim, tieslietu ministram H. Apsītim, tirdzniecības un rūpniecības ministram J. Blumbergam. Ārlietu ministrs ziņoja par ultimātu. Militāri bezcerīgā situācijā kabinets nolēma pieņemt prasību un atkāpties. Plkst. 22.00 sēde tika slēgta.

Plkst. 19.45 Kociņš ieradās Kremli un nodeva Molotovam valdības atbildi, kuru acīmredzot K. Ulmanis bija akceptējis jau pirms valdības sēdes sanākšanas: “Latvijas valdība, nevarēdama atzīt par pamatotiem motīvus, kas pamudinājuši Padomju Savienības valdību uzstādīt Latvijas valdībai ultimatīvas prasības, deklarē, ka viņa arvien godīgi pildījusi un arī turpmāk pildīs 1939. gada 5. oktobra savstarpējās palīdzības līgumu, Latvijas valdība gatava nodrošināt brīvu Padomju savienības karaspēka caurlaišanu, bet, lai tā norisinātos kārtīgi, tad viņa lūdz steidzami paziņot, pa kādiem punktiem, ceļiem un apmēram kādā skaitliskā sastāvā grib nākt vismaz pirmās karaspēka daļas...”

Latgales dziesmu svētkos Daugavpilī neierodas prezidents K. Ulmanis un plkst. 17.00 atklāšanas runu saka pa radio. Žurnālists Konstantīns Karulis: “Himna skan svinīgi, to dzied viss nepārskatāmais ļaužu pulks. Atkārtoti

vēl un vēl, trīs reizes himna pārskan Stropus, vienodama tūkstošu tūkstošus. No prezidenta vārdiem ļaudis manījuši, ka notiek kas ārkārtējs. Sirdis ir baisu nojautu pilnas un himnas vārdus pavada asaras. [...] Starpbrīdī manāmas pirmās satraukuma pazīmes: aizsargiem jāpūlcējas pie automašīnām un tūdaļ jādodas uz saviem pagastiem. Šī ziņa iet caur dziedātāju grupām un klausītāju rindām un ļaudis mulsi skatās cits citā. Kas gaidāms? Varbūt jau ir noticis?”

Aviācijas pulka kaprālis Ž. Tomsons: “Diena villkās neizturami gara. Sēžot piesprādzējies savā iznīcinātājā un gaidot signālu kaujai, pārdzīvoju sajūtu, ko nevaru uzrakstīt, atstātīt — tā ir katram jāpārdzīvo pašam.”

7. Siguldas kājnieku pulka virsnieka vietnieks K. Osis Alūksnē: “Pulks novietojis visus kaujas ratus ārpus novietojuma un nomaskējis. Tie visi pildīti ar tikko saņemto munīciju no noliktavām. Sastāda štatus pēc slepenas kaujas un mobilizācijas pavēles. Ierodas no Rīgas arī piecas tanketes un novietojas uz laukuma aiz karavīru mītnēm. Katra veida atvaļinājumus pārtrauc. Visiem jāierodas mītnēs un jābūt kaujas gatavībā. Viss tiek kārtots cīņai...”

Zemūdenes “Ronis” komanda Liepājā pieņēma lēmumu atstāt novietojumu kara ostā, lai būtu gatava cīņai vai evakuācijai uz Zviedriju. Zemūdenes komandieris komandkapteinis Hugo Legzdiņš: “16. jūnija pēcpusdienā attauvojāmies. Kara ostā stāvošie padomju kuģi mazliet traucēja. Uz komandtiltiņa bijām četratā — kapteinis Mamis, stūresvīrs, signālists un es. Pagrieziena brīdī seržants Daniēls pēkšņi iesaucās: “Komandiera kungs, uz

mums tēmē ar ložmetēju!” Tiešām, pie ēkas, kas atradās uz moliņa, stāvēja ložmetējs, un ap to rikojās karavīri. Tomēr uguni viņi neatklāja (..)” Zemūdene uzņēma pārtikas krājumus un gaidīja...

17. jūnijs. Plkst. 5.00 vairākās vietās pāri Latvijas robežai pārgāja PSRS karaspēka daļas. 3. armijas daļas virzījās uz Rīgu, kuru no plkst. 10.00 pārlidoja padomju lidmašīnas, savukārt Kurzemes ieņemšanā piedalījās tur izvietotās padomju garnizonu daļas. Plkst. 13.00 padomju spēki sasniedza Rīgu.

Daugavpilī Sarkano armiju sagaida ap 300 cilvēku, Kārsavā — ap 1000 cilvēku. Rīgā Stacijas laukumā darbadienas beigās sapulcējies ap 1500 cilvēku, kuri vēro tankus. Plkst. 13.30 no Pārdaugavas nākošie padomju tanki izvietojās Stacijas laukumā. Vēsturnieks Aivars Stranga: “Līdz 15.30 stāvoklis mierīgs, bet tad... pūlis auga un kļuva arvien agresīvāks, un sāka izvērsties asas sadursmes ar policiju, kas acīm redzami neko tamlīdzīgu nebija gaidījusi...” Plkst. 16.00 PSRS sūtniecība pieprasīja policijas prefektam atbrīvot laukumu, draudot — ja tas netiks izdarīts, varu pārņems Sarkanā armija (jāpieļauj iespēja, ka tas tika darīts mērķtiecīgi, cerot, ka policija netiks galā ar pūli, kurā darbojās vismaz daži komunistiskās pagrīdes dalībnieki — PSRS aģenti). Pūlis sāka uzbrukt policistiem ar akmeņiem un pat nažiem. Sadursmēs bija cietuši 57 policisti (trīs no viņiem — sadurti ar nažiem), bija cietuši vairāki demonstranti, divi no tiem — Ilja Tihomirovs un Pāvels Krišs — no ievainojumiem mira. 26 demonstrantiem (9 ebrejiem, 9 krieviem un 8 latviešiem)

tika pasludināts administratīvs sods. K. Ulmaņa režīmam opozicionārais advokāts Jānis Breikšs par redzēto rakstīja: "... no Latgales (Maskavas — Ē. J.) priekšpilsētas puses parādījās šaubīga izskata cilvēki, rokās nesdami ziedus, sniedza tos sarkanarmiešiem un skaļi lūdza pēc maizes, jo ciešot badu. Šo komisko demonstrāciju bija noorganizējuši vietējie pagrīdnieki..." A. Stranga, kurš šos notikumus pētījis īpaši, raksta: "Pilsētā bija ievērojams bezdarbnieku skaits, bet rajonā ap stacijas laukumu — Maskavas piepilsētas pusē — dzīvoja diezgan daudz proletārisko vai pusproletārisko iedzīvotāju, kuriem, iespējams, vispār nebija nekādas nodarbes; netrūka arī huligānu un pat īstu bandītu, kuriem 17. jūnijs kļuva par vistumšāko instinktu svētku dienu."

No rīta padomju sūtniecība mutiski paziņoja Rīgas Radio direktoram — par padomju karaspēka ierašanos nedrīkst dot nekādu citu informāciju, kā tikai to, kas nāks no sūtniecības, brīvi drīkst atskaņot tikai mūziku. Atsūtītais paziņojums tika nolasīts krieviski, taču sūtniecība palika neapmierināta ar kvalitāti — atsūtīja savu darbinieku, kas to nolasīja otrreiz. Radio žurnālists K. Karulis: "Pulkstens ir drusku pāri divpadsmitiem. Pēkšņi no lejas atskan liela rūkoņa un burkšķēšana: K. Barona ielas otrā pusē piebrauc tanks. Brīdi manevrē, kāpurķēdes slid pa gludo asfaltu un vietām ieķerdamās atstāj dziļas rievas. Tanks pavirzās ar priekšgalu tieši pret nama stūri. Burkšķis beidzas, tad redzam, ka lēni ceļas lielgabala stobrs. Ceļas, ceļas, līdz pavirzās tieši pret mūsu logu..."

Plkst. 16.00 K. Ulmanis dodas braucienā pa ielām ar sekretāru un adjutantu vaļējā automašīnā, Marijas ielā saucieni no pūļa: “Lai dzīvo Latvija!”, “Lai dzīvo prezidents!”

Plkst. 21.00 Stacijas laukumā ieradās Armijas štāba bataljona vienība, kura izklīdināja tur esošo pūli. Turpmāk varasiestādes pilnībā kontrolēja situāciju galvaspilsētā.

Plkst. 21.30 sākās Ministru kabineta un armijas vadības apspriede. Pēc tās plkst. 22.15 K. Ulmanis radiouzrunā (tai bija jāsaņem PSRS sūtniecības atļauja) paziņoja par valdības atkāpšanos un savu palikšanu Valsts prezidenta amatā. Radiorunā tika apgalvots, ka viss notiek saskaņā ar abpusēju vienošanos un ienāk “draudzīgais karaspēks”. Izskanēja vārdi: “Es palieku savās vietā, jūs palieciat savās!” Pēc runas prezidents ienācis pie blakuskabinetā esošajiem žurnālistiem. K. Karulis: “Pēkšņi ierunājās kolēģis Mahtuss: Prezidenta kungs, vai tomēr nevajadzēja karot”? Pārējie esam pārsteigti, nemaz tik kareivīgs mums Mahtuss nešķīta. Kolēģis viņš ir labs. Kaut ebrejs, viņš nevainojami runā latviski, dienējis Daugavgrīvas artilērijā. Prezidents pagriežas ieslīpi pret viņu: Jūs tā domājat? Un vai daudz tā domā? Mahtuss saka: Jā! — Un ko tas dotu? — Prezidenta balss ir nogurusi, tanī nav parastā spraiguma. Prezidents pagriežas un ieiet sēžu zālē.”

Aviācijas pulka kaprālis Ž. Tomsons: “Pienāca atkal nakts un pagāja... 17. jūnija rītā saules aptumsums... Latvija ieslīka tumsā — padevās pārspēkam, brutālai

varai... Mēs nespējam vairs skatīties draugiem acīs, mēs nerunājām, bet skatījāmies kaut kur prom tālē, kur vēl mūsu brīvā debess. Mūsos bija kaut kas liels, varens pārlūzis... Kā pātagas cirtiens klusumu pārtrauca pretgaisa aizsardzības telefoniskais ziņojums skaļrunī: “Krievu lidmašīnas virs Daugavpils!” Sekoja augstums un virziens. Visu skati vērsās pret kapteini, kas ar savu garo papirosu nebeidza staigāt ap radio staciju, acīmredzot vēl ko gaidot. Gaidot pavēli kaujai. Bet klusēja radio stacija, klusēja plecīgais kapteinis. Tikai tā pleci likās kā sasēdušies, mugura kā ielikusi...”²⁹

Armija bija spiesta noraudzīties uz notiekošo, jo tāda bija pavēle. Neizturēja Vidzemes divīzijas komandiera vietnieks ģenerālis Jānis Ezeriņš, kurš mutiski pavēlēja 9. Rēzeknes kājnieku pulkam izrādīt pretošanos ienākošajiem padomju spēkiem un gatavojās tādu pavēli dot arī Madonas garnizonam. Kara ministrs un armijas komandieris pavēlēja Vidzemes divīzijas komandierim J. Ezeriņu atcelt no amata un apcietināt (tā tika izpildīta daļēji, atlaižot J. Ezeriņu atvaļinājumā).

Tika izveidota Augusta Kirhenšteina vadīta “leļļu valdība”, kurai bija jārealizē valsts iznīcināšanas plāns. Jūlijā pilnīgi nedemokrātiskā veidā tika organizētas “parlamenta vēlēšanas” un jaunievēlētā iestāde nekavējoties pieprasīja Latvijas “uzņemšanu” PSRS sastāvā. Minētā aneksija juridiski tika realizēta augusta sākumā.

²⁹ Sīkāk sk.: *Latvijas okupācijas hronika: aculiecinieku vēstījums*. Pieejams: <http://www.ir.lv/2014/3/14/latvijas-okupācijas-hronika-aculiecinieku-vestijums>

Visu aprakstīto R. Timermanis un citi Latvijas armijas zemākā un vidējā posma virsnieki nezināja un nevarēja zināt, taču daudz ko redzēja un smagi pārdzīvoja. Taču karavīriem bija jāpakļaujas pavēlēm. Dienests turpinājās. Nu jau okupētā valstī.

Armiju pārdēvēja par “tautas armiju”, vienībās ieviesa t. s. politisko vadītāju amatus, viņi nodarbojās ar virsnieku un karavīru “audzināšanu” un uzraudzīšanu. 20. jūlijā armijas komandieris izdarīja izmaiņas Iekšējā dienesta reglamentā, paredzot karavīriem tiesības piedalīties vēlēšanās, stāties politiskās partijās un ar politisko vadītāju katrreizēju atļauju publicēt rakstus presē, no dienesta brīvajā laikā piedalīties politiskās sapulcēs, demonstrācijās un manifestācijās, kā arī ar katrreizēju savas daļas politiskā vadītāja atļauju teikt publiskas politiskas runas.³⁰ 16.–17. jūlijā karavīriem bija jāpiedalās jaunās “Tautas Saeimas” vēlēšanās. Kā jau tas bija sagaidāms, karaspēka daļās par vienīgo sarakstu atdotu balsu skaits svārstījās 90–100% robežās.³¹ Vēlēšanu iecirkņos karaspēka daļām tika dots rīkojums ierasties organizēti, slēgtās ierindās, nesot nacionālos un sarkanos karogus. Līdzīgā kārtā tika organizēta karaspēka daļu piedalīšanās 18.–21. jūlija demonstrācijās.³² 21. jūlijā jaunievēlēto “Saeimu” apsveica Kurzemes di-

³⁰ *Latvijas Kareivis*, 1940. 20. jūl.; *Latvijas okupācija un aneksija: 1939–1940. Dokumenti un materiāli*. Sast. I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, J. Goldmanis, A. Stranga. Rīga, 1995, 526. lpp.

³¹ *Valdības Vēstnesis*, 1940. 17. jūl.

³² *Latviešu karavīrs ...*, 152.–153. lpp.

vīzijas politiskais vadītājs komunisti J. Vecvagars, vēstījumā īpaši uzsverot, ka kareivji prasa Latviju iekļaut PSRS kā 14. republiku.³³ Arī šajā dienā armijas daļas bija spiestas nosūtīt savus pārstāvjus uz “tautas manifestāciju”. 18. jūlijā Armijas štāba priekšnieks deva rīkojumu par komunistisko preses izdevumu obligātu abonēšanu karaspēka daļās, bet 25. jūlijā tika grozīts armijas Iekšējā dienesta reglaments, uzrunas formas “kungs” vietā ieviešot formu “biedr”, un atcēla Latvijas valsts himnas un luterāņu baznīcas korāļa “Dievs kungs ir mūsu stiprā pils” spēlēšanu vakara jundas laikā.³⁴ Turpmāk svinīgos pasākumos un goda sardzēs pie formas tērpa vairs nebija nēsājams zobens.³⁵

Sakarā ar Latvijas armijas karavīru pastāvīgi pausto nelabvēlīgo nostāju pret valsts okupāciju, pie divīzijām un pulkiem augusta vidū tika nodibinātas īpašas informācijas daļas, kas bija pakļautas divīzijas komandieriem un Armijas štāba Informācijas daļas priekšniekam un apkopoja informāciju par šādām izpausmēm.³⁶

Aizsākās virsnieku atvaļināšana, tika organizēta karavīru “apsveikuma vēstuļu” nosūtīšana “Tautas Saeimai” sakarā ar “uzņemšanu” PSRS,³⁷ augustā karaspēka daļās

³³ *Latvijas Tautas Saeimas 1. sesija 1940. gada 21.–23. jūlijā*. Stenogrammu atreferējums. Rīga, 1940, 16. lpp.

³⁴ LNA-LVVA, 1527. f., 1. apr., 227. l., 165. lp.; *Sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā 1940. gadā* (20. VI — 5. VIII). Dokumenti un materiāli. Rīga, 1963, 337. lpp.

³⁵ *Latvijas Kareivis*, 1940. 26. jūl.

³⁶ LNA-LVVA, 1469. f., 1. apr., 2036. l., 81. lp.

³⁷ *Sarkanais Kareivis*, 1940. 10. aug.

pastiprināti tika demonstrētas padomju mākslas filmas, notika sarkanarmiešu pašdarbības koncerti un kopīgas sporta sacensības, no Sarkanās armijas garnizoniem pieņāca “dāvinājumi” — grāmatas, plakāti, mācību līdzekļi (pirmkārt, krievu valodas mācību grāmatas), augusta vidū Maskavā PSRS Gaisa karaspēka dienas svinībās piedalījās Latvijas armijas Aviācijas pulka delegācija.³⁸

26. augustā armijas komandieris izdeva pavēli visās karaspēka daļās un iestādēs nekavējoties organizēt krievu valodas kursus,³⁹ ja tas vēl nav izdarīts. Sakarā ar Latvijas aneksiju PSRS sastāvā armijas komandieris 6. augustā deva rīkojumu karaspēka vienību ārējai un iekšējai dekorēšanai izmantot vienīgi PSRS karogus.⁴⁰

PSRS aizsardzības tautas komisārs S. Timošenko jau 11. jūlijā bija devis pavēli par Baltijas kara apgabala izveidošanu, tā štābu paredzēdams saformēt no Kaļiņinas kara apgabala štāba virsniekiem. Par apgabala pavēlnieku tika iecelts ģenerālpulkvedis A. Loktionovs, bet par štāba priekšnieku — ģenerālleitnants P. Kļenovs.⁴¹ PSRS Aizsardzības tautas komisariāts 1940. gada augusta pirmajā pusē veica sagatavošanas darbu bijušo Baltijas valstu armiju iekļaušanai Sarkanajā armijā. 17. augustā S. Timošenko izdeva pavēli par teritoriālo korpusu izveidošanu Baltijas republikās uz bijušo Baltijas valstu armiju

³⁸ *Cīņa*, 1940. 29. jūl.; *Padomju Latvija*, 1940. 19. aug.

³⁹ LNA-LVVA, 1526. f., 1. apr., 476. l., 152. lp.

⁴⁰ LNA-LVVA, 1474. f., 1. apr., 226. l., 291. lp.

⁴¹ *Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krājums*. Rīga: Nordik, 1999, 83. lpp.

bāzes. Tas bija jāveic, atvaļinot no armijas “neuzticamos elementus”, kā arī bija paredzēts, ka šādi korpusi tiks izveidoti uz vienu gadu, kura laikā komandējošais sastāvs apgūs krievu valodu un Sarkanās armijas reglamentus, bet pēc tam tie tiks iekļauti Sarkanajā armijā pēc eksteritorialitātes principiem. Daļa komandieru un politiskos amatos ieceļamās personas bija jāizvēlas no Sarkanajā armijā dienošajiem krieviem un citu tautību pārstāvjiem. Tika noteikts, ka korpusa skaitliskais sastāvs ir 15 142 cilvēki (no tiem aviācijas eskadriņā 208 cilvēki).⁴² 9. septembrī vienībās ieradās Sarkanās armijas komisāri un politiskie vadītāji, kurus bijušie politiskie vadītāji “iepažīstināja” ar stāvokli.⁴³ Sākās represijas pret virsniekiem.

Jau 11. jūlijā izveidotā Baltijas Sevišķā kara apgabala pavēlnieks A. Loktionovs 27. augustā ar pavēli uzdeva izveidot uz Latvijas armijas bāzes 24. teritoriālo strēlnieku korpusu ar divām divīzijām.⁴⁴ 24. teritoriālā korpusa formēšanas vadība tika uzticēta tā komandierim — ģenerālim R. Kļaviņam, bet to pārzināja kara apgabala štāba priekšnieks ģenerālleitnants P. Kļenovs. Ar kara ministra 1940. gada 19. septembra rīkojumu tika noteikta Latvijas armijas formas ietērpa nēsāšanas kārtība korpusā: vecais

⁴² *Okupācijas varu ...*, 84.–85. lpp.; Martinionis, A. *Prievarta ir smur-tu*. Vilnius, 1998, ps. 73–74; Savčenko, V. 24. strēlnieku korpusa liktenis. *Padomju Latvijas Komunisti*, 1989, Nr. 2, 63.–70. lpp.

⁴³ LNA-LVVA, 1474. f., 2. apr., 191. l., 34., 49., 69., 82., 96., 106. lp.

⁴⁴ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk LNA-LVA), 698. f., 1. apr., 17. l., 1.–2., 6.–12. lp. Lietuvas armija tika pārveidota par 29., bet Igaunijas armija — par 22. teritoriālo strēlnieku korpusu.

formas tērps bija valkājams bez uzplečiem un ar Sarkanās armijas dienesta pakāpju apzīmējumiem.⁴⁵ Pie formas tērpa cepurēm bija jānēsā kokarde ar sarkano zvaigzni (tāda bija jānēsā arī uz vēderjostas sprādzes, bet to gan karavīri parasti neievēroja).⁴⁶ 27. septembrī darbību pārtrauca bijusī Kara ministrija ar R. Dambīti priekšgalā un darbu uzsāka Tautas armijas likvidācijas komisija Latvijas PSR finanšu tautas komisāra A. Tabaka vadībā. Tajā bez viņa iegāja arī R. Dambītis (viņš turpināja darboties un izdot pavēles kā šīs komisijas pilnvarotais), valsts kontroles tautas komisārs B. Trubiņš, LKP pārstāvis K. Pugo, bijušās Kara ministrijas pārstāvis administratīvais pulkvedis-leitnants V. Saulītis.⁴⁷ Savukārt 9. oktobrī tika likvidēts arī Latvijas tautas armijas komandiera amats. Vienā no savām pēdējām pavēlēm 14. septembrī viņš pavēlēja Rīgas pilsētas komandantam savas funkcijas attiecībā uz karavīru reģistrāciju un uzraudzību pārtraukt šajā dienā, izņemot uzraudzību pār tautas armijas garnizona sardzēm līdz to nomaiņīšanai ar Sarkanās armijas sardzēm, bet komandantūras dokumentāciju nodot Baltijas Sevišķā kara apgabala štābam pēc tā norādījuma. Likvidācijas komisija (tās “birojs”) faktiski savu darbību izbeidza tikai 1941. gada martā un bija Sarkanās armijas rīcībā nodevusi 150 dzelzceļa sastāvus ar Latvijas

⁴⁵ LNA-LVVA, 1469. f., 1. apr., 2036. l., 82.–84. lp.

⁴⁶ E. V. Mūsu pulka beigu posms. No: *Par Latviju! 8. Daugavpils kājnieku pulka 50 gadu piemiņas izdevums*. Red. A. Treus. Vasteras, 1971, 24. lpp.

⁴⁷ *Sarkanais Kareivis*, 1940. 28. sept.

armijas noliktavās esošo bruņojumu, tehniku un citu īpašumu.⁴⁸ Tā kopīgā materiālā vērtība ir grūti nosakāma, jo tajā ietilpa arī ēkas, poligoni, kara slimnīcas, noliktavas, lidmašīnas, autotehnika, bruņotie vilcieni utt.

3. septembrī korpusa komandieris R. Kļaviņš parakstīja 1. pavēli korpusam. Tajā bija divas divīzijas un arī 24. atsevišķā aviācijas eskadriļa (izveidota no Aviācijas pulka, pārvietojot to no Bišumuižas uz Gulbeni).⁴⁹

Jaunformējamā korpusā pārskaitāmo karavīru atbilstību dienestam Sarkanajā armijā novērtēja un viņus atlasīja kara komisāri un Iekšlietu tautas komisariāta iestādes, bet ģenerāļa R. Kļaviņa ieteiktās kandidatūras ne vienmēr apstiprināja. Jau augusta beigās visās armijas apakšvienībās sākās virsnieku un instruktoru uzticības pārbaude, kuras gaitā bija jā sastāda īpaši saraksti ar detalizētām ziņām par virsnieku un instruktoru sociālo izcelšanos, vispārējo un militāro izglītību, saņemtajiem paugstinājumiem un apbalvojumiem, piedalīšanos kaujās Neatkarības kara laikā 1919.–1920. gadā utt.⁵⁰ Katrs virsnieks un instruktors bija spiests krievu valodā uzrakstīt sīku autobiogrāfiju, aizpildīt speciālu anketu un kopā ar fotouzņēmumiem padotības kārtībā nosūtīt to visu Baltijas Sevišķā kara apgabala štābam Rīgā tālākai apstrādei un nogādāšanai Maskavā. Saskaņā ar toreizējā Zemgales divīzijas štāba priekšnieka pulkveža A. Silgaila atmiņām,

⁴⁸ *Latviešu karavīrs ...*, 167. lpp.; LNA-LVVA, 1526. f., 1. apr., 94. l., 268. lp.

⁴⁹ LNA-LVA, 698. f., 1. apr., 15. l., 3.–4. lp.

⁵⁰ Turpat, 13. l., 17. lp.; *Latviešu karavīrs ...*, 173.–184. lpp.

augstākajiem virsniekiem augusta beigās un septembrī bija jāierodas Armijas štābā Rīgā (Kara ministrijas ēkā), kur Sarkanās armijas virsnieki pie atsevišķiem galdiem viņus izprašāja (kopumā tika uzdoti apmēram 100 jautājumi, tajā skaitā — par darbību 1917. gada lielieku apvērsuma un Latvijas Neatkarības kara laikā utt.). Vienlaicīgi no Maskavas Rīgā bija ieradies brigādes komisārs Borisovs, kurš vadīja šo darbu.⁵¹

Korpusa daļās iecelšana amatos līdz pat vada komandierim notika ar Baltijas Sevišķā kara apgabala Kara padomes pavēlēm. Par komandieriem tika iecelti latviešu virsnieki, taču par viņu vietniekiem — Sarkanās armijas krievu tautības virsnieki. Piemēram, par 24. aviācijas eskadriļas komandiera pulkveža-leitnanta Žaņa Jēres palīgu tika iecelts kapteinis Jarošņikovs. Saskaņā ar PSRS aizsardzības tautas komisāra pavēli 1940. gada 15. novembrī kopumā 24. korpusa 1175 virsnieki tika ieskaitīti Sarkanās armijas kadru sarakstos.⁵² Korpusa štābā, saskaņā ar Sarkanās armijas štatiem, tika izveidota 3. (sevišķā) nodaļa pulkveža Vesjolkina vadībā, tās uzdevums bija personālsastāva politiskās uzticības novērošana un spiegošanas tīkla organizēšana. Nodaļa nestrādāja štāba telpās un faktiski nebija pakļauta korpusa komandierim.⁵³ Protams, ka oficiālā valoda korpusā bija krievu,

⁵¹ LNA-LVVA, 1469. f., 1. apr., 2995. l., 152. lp.; *Latviešu karavīrs ...*, 173.–174. lpp.

⁵² LNA-LVA, 698. f., 1. apr., 15. l., 135.–170. lp.; Savčenko, V. 24. strēlnieku korpusa liktenis, 66. lpp.

⁵³ *Latviešu karavīrs ...*, 211. lpp.

soļojot aizliedza dziedāt latviešu patriotiskās dziesmas, karavīriem bija jāapgūst padomju “Katjuša”, “Varen plaša mana zeme dzimtā”, “Ak, Maskava”, “Suļiko” un citas dziesmas. Ievērojami pastiprinājās karavīru un virsnieku politisko apmācību intensitāte.⁵⁴

Obligātā dienesta karavīru dienesta ilgums tika pagarināts līdz Sarkanajā armijā noteiktajiem 24 mēnešiem. No oktobra sākuma korpusa daļās sākās kaujas apmācība saskaņā ar Sarkanās armijas reglamentiem, instrukcijām un apmācību plāniem, tomēr attiecīgo reglamentu daudzums nebija pietiekošs. Sākotnēji apmācība vēl notika latviešu valodā, bet neilgi pēc tam pienāca pavēle pāriet pilnībā uz krievu valodu, ko daudzi kareivji un arī jaunākie virsnieki neprata. 1941. gada janvārī korpusa laikrakstā “Sarkanais Kareivis” sāka publicēt krievu valodas apmācību kursu.⁵⁵ Biežās pārvietošanas, ko izraisīja, pirmkārt, karaspēka izmitināšanai piemērotu telpu trūkums, ievērojami kavēja apmācību darbu korpusā. 1940.–1941. gada mijā no Zemgales un Kurzemes (Tukuma, Talsu, Kandavas apkārtnes) uz Vidzemi tika pārvietota 181. strēlnieku divīzija. Tās štābs tika izvietots Gulbenē, 186. un 195. strēlnieku pulks — Alūksnē, 243. strēlnieku pulks — Gulbenē, 623. artilērijas pulks — Balvos un Viļākā, 624. artilērijas pulks — Gulbenē un Jaungulbenē. Visu laiku turpinājās arī pakāpeniska bijušo Latvijas armijas virsnieku atvaļināšana no dienesta

⁵⁴ Liepiņš, A. I. Jātneku pulks, 252.–253. lpp.

⁵⁵ *Sarkanais Kareivis*, 1941. 8. janv.

(sevišķi līdz Sarkanās armijas svinīgā zvēresta nodošanai 1941. gada 23. februārī).

Jau 14. septembrī ar armijas komandiera pavēli Sarkankarogotās Baltijas kara flotes Liepājas kara jūras bāzes priekšnieka rīcībā tika pārskaitīti kopumā 95 virsnieki, administratīvie virsnieki un viens ārsts pulkvedis-leitnants no Kara flotes pārvaldes, Zemūdeņu divizona, Mīnu divizona, Krastu artilērijas pulka (novembrī pavēle tika mainīta par Krasta artilērijas pulka virsleitnanta K. Šķēles iedalīšanu flotē, iedalot viņu 24. atsevišķajā aviācijas eskadriļā), Aviācijas pulka un 2 virsnieki no 2. Ventpils un 5. Cēsu kājnieku pulka. Vienlaicīgi viņu vārdi tika svītroti Latvijas tautas armijas un flotes sarakstos.⁵⁶ Savukārt 27. septembrī armijas komandieris 24. teritoriālā korpusā pārskaitīja vēl 723,⁵⁷ bet 10. oktobrī Latvijas tautas armijas pilnvarotais (sekojot dažas dienas pirms tam jau izdotajai pavēlei Baltijas Sevišķajam kara apgabala karaspēkam personālsastāva lietās) — vēl 928 virsniekus. Vienlaikus tajā pašā dienā vēl 86 virsnieki (galvenokārt no Armijas štāba Ģeodēzijas-topogrāfijas daļas, Armijas štāba bataljona un Kara skolas) tika pārskaitīti Baltijas Sevišķā kara apgabala štāba rīcībā. Atsevišķs pavēles paragrāfs attiecās uz 24. atsevišķajā aviācijas eskadriļā pārskaitītajiem 35 bijušajiem Aviācijas pulka un vēl 11 šim pulkam aviācijas apmācībai

⁵⁶ *Armijas komandiera 1940. g. 14. septembra pavēle.* LVVA Zinātniskā bibliotēka.

⁵⁷ LNA-LVVA, 1481. f., 1. apr., 133. l., 458.–467. lp.

piekomandētajiem citu karaspēku daļu virsniekiem. Bez tam ar Likvidācijas komisijas pilnvarotā pavēli 6. novembrī 24. atsevišķajā eskadriļā tika pārskaitīts Aviācijas pulka leitnants V. Krastiņš (kurš bija viens no retajiem latviešu virsniekiem, kas aktīvi atbalstīja okupācijas varas pasākumus). Kopumā 24. teritoriālajā korpusā, Sarkan- karogotajā Baltijas kara flotē un kara apgabala štābam pakļautajās daļās un iestādēs sākotnēji tika pārskaitīti 1886 Latvijas armijas virsnieki, administratīvie un sanitārie virsnieki. No 1940. gada novembra līdz 1941. gada janvārim sākumā ar Likvidācijas komisijas pilnvarotā, vēlāk — ar Baltijas Sevišķā kara apgabala štāba pavēlēm tika turpināts rezervē masveidīgi atvaļināt korpusā neieskaitītos Latvijas armijas virsniekus. Pavēlēs minētais atvaļināšanas pamatojums parasti skanēja “Sakarā ar neiespējamību izmantot Sarkanās armijas kadros” vai “Pie- mērota amata trūkuma dēļ”.⁵⁸

30. novembrī tika atvaļināts arī R. Timermanis, taču, līdzīgi kā dažu citu atvaļināto virsnieku gadījumā, sakarā ar katastrofālo komandējošā sastāva trūkumu korpusā, viņš bija spiests kādu laiku vēl turpināt dienestu un tika pilnībā atbrīvots tikai 1941. gada sākumā.

Pēc valsts okupācijas un aneksijas Kristīne Timermane, kas dzīvoja Rīgā, Bezdelīgu ielā 12–18, 1940. gada 28. decembrī vērsās ar lūgumu Rīgas pilsētas Sociālās apdrošināšanas nodaļā, rakstot iesniegumu: “Esmu

⁵⁸ LNA-LVVA, 1481. f., 1. apr., 133. l., 1.–2., 54., 63.–67., 70.–71., 74., 95., 118.–127., 133. lp.; 2. apr., 198. l., 711.–714. lp.

68 gadus veca, darba nespējīga un slima, kādēļ lūdzu turpināt man piešķirt pensiju uz bij. Tautas labklājības ministrijā esošo dokumentu pamata. Ceru, ka manu lūgumu ievērosiet, jo mana pensija ir tik niecīga, t. i. Ls 20 mēnesī, ka ar to pat nevar iztikt un tādēļ tā būtu paaugstināma.” Izskatot jautājumu, ierēdnis konstatēja: “ņemot vērā, ka lūdzējas vīrs pulkvedis Dāvids Timermanis kalpojis kā brigades intendants bij. Krievijas armijā un citu darba stāžu lūdzēja nevarēja uzrādīt, lūgums dēļ pensijas noraidīts.” 1941. gada 21. aprīli lēmums par lūguma noraidīšanu no Latvijas PSR Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Ļeņina rajona Sociālās apdrošināšanas nodaļas tika nosūtīts K. Timermanei, kura šajā laikā dzīvoja Rīgā, Lielāsmuižas ielā 30–3 (dēls Roberts ar ģimeni irēja dzīvokli blakusmājā — 32. numurā).⁵⁹

⁵⁹ LNA-LVVA, 5213. f., 2. apr., 909. l., b. p.

Dāvids un Kristīne Timermaņi. Pēterburga, ap 1908. gadu

Kara skolas kadets Roberts Dāvids Timermanis. 1927. gads

Kara skolas kadeti nodarbībā Aviācijas pulkā. 20. gadu beigas

Kara skolas izlaidums. 1929. gads

Aviācijas pulka virsleitnants Roberts Dāvīds Timermanis. 1932. gads

*Jātņnieku pulka leitnants Roberts Dāvīds Timermanis (no kreisās)
ar dienesta biedru. Ap 1930. gadu*

Aviācijas pulka virsnieku grupa. 30. gadi

Roberta Dāvīda Timermaņa vadītā avarējusi lidmašīna. 1933. gada aprīlis

*Aviācijas pulka virsnieki. Pirmais no labās — Roberts Dāvīds Timermanis.
30. gadu otrā puse*

Roberta un Valijas Timermaņu kāzas. 1934. gada 1. aprīlis

*Beidzot Latvijas Universitātes Tiesību un tautsaimniecības fakultātes
Tautsaimniecības nodaļu. 1937. gads*

Virslieitnanta Roberta Dāvīda Tīmermaņa atvadas no Aviācijas pulka.
1938. gada augusts

Atvadu dalībnieku paraksti. 1938. gada augusts

Roberts un Valija Timermaņi. 30. gadu beigas

Timermaņu ģimene. 30. gadu beigas

*Tehniskās divīzijas štāba virsleitnants Roberts Dāvids Timermanis.
30. gadu beigas*

Roberts Dāvids Timermanis ar dēlu Eigitu Dāvi atpūtā. 1939. gads

Roberts Dāvids Timermanis 1940. gada beigās

24. teritoriālā strēlnieku korpusa atsevišķās aviācijas eskadriļas vecākais leitnants Roberts Dāvids Timermanis. 1940. gada beigās

2. NODAĻA

Roberta Dāvīda Timermaņa gaitas Otrā pasaules kara laikā

Darbība pēc demobilizācijas

Pēc demobilizācijas no Sarkanās armijas 1940. gada 7. novembrī Roberts Dāvīds Timermanis strādāja civilajos uzņēmumos — vispirms darvas rūpnīcā Rīgā, Sarkandaugavā, bet vēlāk uzņēmuma “Izejviela” birojā. Šajā uzņēmumā, kurā oficiāli tika pārstrādātas dažādas izejvielas, faktiski tika savāktas un iznīcinātas grāmatas, ieskaitot visdažādākos Latvijas Republikas un ārvalstu izdevumus, kuri padomju varai šķita naidīgi. Šīs grāmatas tika sasmalcinātas, lai pārstrādātu celulozē jauna papīra ražošanai padomju propagandas izdevumiem. Kā savās atmiņās liecina R. Timermaņa atraitne Valija, viņš esot uzdrošinājies no iznīcināmo grāmatu kaudzēm slepus paņemt vairākas vērtīgas grāmatas, piemēram, konversācijas vārdnīcas un enciklopēdijas. “Izejvielā” R. Timermanis strādāja līdz 1941. gada jūnija sākumam.

Īsi pirms 14. jūnija deportāciju norises R. Timermanim bija izdevies uzzināt par gaidāmajām izvešanām.

Viņš kopā ar ģimeni atstāja dzīvesvietu un sāka slēpties. Timermaņu ģimene dzīvoja nelegāli Vācijas-PSRS kara pirmajās desmit dienās un atgriezās savā galvaspilsētas dzīvoklī tikai pēc Sarkanās armijas atkāpšanās, kad 1. jūlijā Rīgā ienāca Vācijas karaspēka vienības.

Pēc vācu okupācijas sākšanās R. Timermanis atgriezās darbā uzņēmumā "Izejviela". Par to liecina Rīgas Tirdzniecības direkcijas 1941. gada 29. augustā R. Timermanim (tobrīd viņa ģimene dzīvoja Rīgā, Saulgožu ielā 2-2) izdotā apgādes grāmatiņa, kurā tika uzskaitīta visa pārtikas un saimniecības preču kartīšu izsniegšana konkrētai personai (ģimenes galvai) un tirgotāju atzīmes par preču saņemšanu pret kartītēm. Šajā grāmatiņā ir atzīmēts, ka 1941. gada 18. decembrī Timermanis strādā izejmateriālu savākšanas un pārstrādes uzņēmumā "Izejviela" un ka 1942. gada 8. martā viņš ir izsvītrots no "Izejvielas" darbinieku sarakstiem, jo ar šo datumu viņš pāriet Vācijas karaspēka apgādē, uzsākot aktīvo karadienestu.¹

Dienests vācu armijā

Roberta Dāvīda Timermaņa gaitas nacistiskās Vācijas bruņotajos formējumos sākās ar kādreizējā Latvijas aviācijas pulka komandiera pulkveža Rūdolda Kanda

¹ Apgādes grāmatiņas oriģināls atrodas Eigita Timermaņa ģimenes arhīvā.

uzaicinājumu. R. Kandis tobrīd darbojās kā sakaru virsnieks SS grupenfīrera Bruno G. Jedikes štābā.² Pēc uzaicinājuma R. Timermanis aizbrauca uz Tukumu, kur 1942. gada 8. martā brīvprātīgi iestājās Tukuma 26. policijas bataljonā, kas bija saformēts divas dienas iepriekš.³

Tukuma 26. policijas bataljons tika saformēts galvenokārt no Tukuma, Jelgavas un Bauskas apriņķa brīvprātīgajiem, tā sastāvā tika izveidotas trīs rotas. Bataljona pirmais komandieris bija pulkvedis-leitnants Alfrēds Gredzens.⁴ Virsleitnants R. Timermanis tika iecelts par bataljona adjutantu, un viņa pārziņā bija bataljona iekšējo un ārējo dokumentu lietvedība. R. Timermanis kā policijas bataljona virsnieks saņēma labu algu un uzturu. Viņa atraitne Valija savās atmiņās stāstīja, ka R. Timermanis no Tukuma 26. policijas bataljona formēšanas un apmācību periodā uz Rīgu vedis visādus gardumus, kuri kara laika trūkumā nebija viegli dabūjami, piemēram, siltumnīcās audzētus redīsus, salātus u. c.

Pēc apmācībām, 1942. gada jūnija sākumā, 26. bataljons tika nosūtīts uz Baltkrieviju, kur izvietojās netālu no Maladzječnas pilsētas. Bataljons tika izmantots cīņai vietējā apkārtnē pret sarkanajiem partizāniem, kuri

² Neiburgs, U. *“Grēka un ienaida liesmās!” Latvijas Otrā pasaules kara stāsti*. Rīga: Latvijas Mediji, 2018.

³ Eigita Timermaņa atmiņas, noraksti autora arhīvā.

⁴ *Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā: dokumentu un atmiņu krājums*. 2. sēj. *Pirmās latviešu aizsardzības vienības Otrā pasaules karā*. Freivalds, O. (red.). Mīnsterē: Daugavas Vanagu Centrālās valdes izdevums, 1972, 152. lpp.

aktīvi veica dažādas diversijas pret vācu armijas daļām, dzelzceļa infrastruktūru un militārajiem objektiem.

Par R. Timermaņa gaitām 26. policijas bataljonā trūkst konkrētākas informācijas. Kādā kaujā pret sarkanajiem partizāniem R. Timermanis ticis ievainots labajā rokā. Lai arī nav skaidrs, kad tieši ievainojums iegūts, ar 1942. gada 18. augusta pavēli viņš ir nosūtīts ārstēties uz kara hospitāli Rīgā, bet pēc tam pārcelts no 26. Tukuma policijas bataljona uz 270. Abrenes sapieru bataljonu.⁵

Pēc izveseļošanās R. Timermanis ieradās Abrenes bataljona štābā 1942. gada 21. septembrī. Abrenes sapieru bataljons bija izveidots 1942. gada 9. maijā, kad par bataljona komandieri ieceltais Pēteris Saulītis sāka formēt sastāvu no Ziemeļlatgales reģiona brīvprātīgajiem. 1942. gada maija beigās bataljona sastāvā bija 11 virsnieki, 49 instruktori un 543 kareivji. 1942. gada vasaras beigās bataljonu iesaistīja dzelzceļa būves darbos Krievijā frontes aizmugurē. Bez tiešo uzdevumu izpildes bataljons ik pa laikam tika iesaistīts arī sarkano partizānu apkarošanā.

1943. gada 18. martā bataljons, nokļūstot pilnīgā vācu pakļautībā, tika pārdēvēts par 672. austrumu sapieru bataljonu (vāciski *Ost-Pionier-Bataillon (Lettische) 672 des Heeres*).⁶ Atšķirībā no lielākās daļas citu latviešu bataljonu tas bija tieši pakļauts vērmahtam un iekļauts 281. sardzes divīzijas sastāvā.

⁵ LNA-LVVA, 2395. f., 1. apr., 270. l.

⁶ *Latviešu karavīrs ...*, 228. lpp.

1943. gada martā un aprīlī bataljons būvēja satiksmes komunikācijas Opočkas un Sujkovas rajonā, Baltkrievijā, savukārt oktobrī bataljons cēla tiltus Krievijā, uz stratēģiski svarīgā lielceļa Sebeža–Opočka, iecirknī starp Laviščiem un Sarodiščiem. Bataljona štābs tiltu būves laikā atradās Lavišču sādžā.

Pēc R. Timermaņa dēla atmiņām, 1943. gada vasarā R. Timermaņa komandētā rota bija darbojusies Abrenes apkārtnē. Tur, Barausu sādžā, kas atradās aptuveni 7 kilometrus uz dienvidaustrumiem no Augšpils, tobrīd brīvdienu pavadija viņa sieva ar abiem bērniem, lai nosvinētu R. Timermaņa dzimšanas dienu. R. Timermaņa ģimene šad tad devās izbraucienos ar 3. rotas zirgiem. 1944. gada janvārī sarkano partizānu uzbrukumā staļļi tika aizdedzināti un daudzi zirgi gāja bojā. Atmiņās pieminēts arī fakts, ka rotas karavīri brīvajos brīžos mēdza spēlēt dažādas sporta spēles ar bumbu, piemēram, volejbolu.⁷

R. Timermaņa spējas dienesta laikā bataljonā tika novērtētas, jo 1943. gada 1. jūnijā viņu iecēla par 672. sapieru bataljona 3. rotas komandieri. 5. jūnijā izdotajā bataljona komandiera pavēlē Nr. 98 ir teikts: “31. maijā bataljona adjutants virsleitnants Timermanis nodeva štāba darbvedību un štāba vadu, un no 1. jūnija pieņēma 3. rotu kā komandieris.”⁸

1943. gada Ziemassvētkos R. Timermanis par dienesta nopelniem tika apbalvots ar 2. šķiras Dzelzs krustu — par to liecina bataljona pavēle Nr. 127 (1944. gada

⁷ Eigita Timermaņa atmiņas, noraksti autora arhīvā.

⁸ LNA-LVVA, 2395. f., 1. apr., 185. l.

9. janvārī), kuru parakstījis Vācijas karaspēka grupējuma “Ziemeļi” sakaru virsnieks vācu pulkvedis Beks.⁹ Savu Dzelzs krustu R. Timermanis saņēma janvārī pēc atgriešanās no atvaļinājuma, kuru pavadīja kopā ar ģimeni Rīgā. Pēc viņa dienesta biedra Pētera Frišberga sniegtajām ziņām čekistiem, R. D. Timermanis ieguvis kapteiņa pakāpi pēc stāšanās rotas komandiera amatā.¹⁰ Tā kā 1943. gada Ziemassvētkos R. Timermanis vēl bija virsleitnants, kapteiņa pakāpe iegūta vēlāk — 1944. vai 1945. gadā.

Vācijas spēkiem atkāpjoties, bataljons 1944. gada jūlijā tika aizsūtīts uz Kurzemi, kur tika pakļauts VI SS korpusam. Līnijā Jaunpils–Irlava bataljons gan veica sapieru uzdevumus, gan tika iesaistīts kaujās. Pēc smagās trešās Kurzemes lielkaujas 1945. gada janvārī bataljonā bija tikai aptuveni 300 vīru. Vēl 1944. gada 1. jūlijā tajā bija 21 virsnieks, 70 instruktori un 681 kareivis.¹¹

Pēc Vācijas kapitulācijas 1945. gada maijā lielākā daļa bataljona karavīru padevās padomju gūstā, bet R. Timermanis atteicās padoties Sarkanajai armijai un devās mežā.¹² Viņš kā apbalvots vācu armijas virsnieks nevarēja cerēt uz sevišķi labvēlīgu likteni padomju gūstā. Kā rāda R. Timermaņa tālākā darbība, viņš stipri ticēja, ka pēc Vācijas sakāves sāksies jauns karš, kurā Rietumvalstis cīnītos pret PSRS, tāpēc nolēma turpināt cīņu kā partizāns.

⁹ LNA-LVVA, 2395. f., 1. apr., 182. l.

¹⁰ Turpat, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 31. lp.

¹¹ *Latviešu karavīrs ...*, 228., 229. lpp.

¹² Turpat, 131. lpp.

Latviešu militārie formējumi nacistiskās Vācijas armijā, kaujas Austrumu frontē un Latvijā (1941–1945)

Otrā pasaules kara laiks Latvijas vēsturē ir viens no traģiskākajiem, tas būtiski izmainīja Latvijas likteni uz vairākiem gadu desmitiem. PSRS okupācijas pirmajā gadā tika iznīcināta Latvijas valsts, tās intelīģence un armija, īstenotas masveida represijas pret iedzīvotājiem, uzspiesta sveša un agresīva ideoloģija u. tml. Tas izraisīja situāciju, kurā otrs okupants — nacistiskā Vācija — tika sagaidīts kā atbrīvotājs, un ar to saistījās lielas cerības par Latvijas valstiskuma atjaunošanu.

Protams, nacistiskās Vācijas ienākšana Latvijai neatkarību neatnesa. Tā vietā sākās citas totalitārās lielvalsts agresīvās politikas īstenošana. Tajā pašā laikā izveidojās neparasta situācija, kad daļa Latvijas iedzīvotāju izvēlējās karot vienas okupētājvalsts armijā, lai cīnītos pret citu. Vēlme nekad no jauna nepieļaut boļševiku izraisītās šausmas un atriebties padomju okupantiem bija ārkārtīgi spēcīga. Tādējādi Vācija kļuva par situatīvu sabiedroto, un latviešu vīrieši ņēma rokā vācu dotos ieročus, lai cīnītos pret boļševikiem. Īstenojās princips “mana ienaidnieka ienaidnieks ir mans draugs”.

Vācija sāka uzbrukumu PSRS 1941. gada 22. jūnija agrā rītā. PSRS vienības rietumu pierobežā bija galīgi negatavas tik straujam uzbrukumam, tāpēc sāka paniski atkāpties, tikai reizēm izrādot kaut cik nopietnu pretestību.

Šādu pastāvošo situāciju Sarkanajā armijā PSRS rietumu pierobežā varētu raksturot ar vārdu haoss.

Šajā pašā dienā notika pirmie vācu gaisa spēku lidmašīnu uzlidojumi Sarkanās armijas vienībām Liepājā, 23. jūnijā vācu 291. kājnieku divīzija ar atbalsta elementiem sāka uzbrukumu pilsētai, ko ieņēma 28./29. jūnijā, savukārt jau 26. jūnijā vācu 56. tanku korpuss ieņēma Daugavpili.¹³

Līdz ar Vācijas un PSRS karaspēka kaujām Latvijā sākās nacionālo partizānu grupu aktivizēšanās. Partizānu grupas daudzviet jau neilgi pirms karadarbības sākšanās bija izveidotas no bijušajiem Latvijas armijas karavīriem, policistiem un aizsargiem. Liels papildinājums bija no Sarkanās armijas 24. teritoriālā korpusa dezertējušiem un īsi pirms kara atvaļinātiem latviešu karavīriem. Pavisam šajā pretestībā iekļāvās aptuveni 6000–8000 cilvēku, un partizānu vienību lielums svārstījās no dažiem cilvēkiem līdz simtiem partizānu.

Nacionālie partizāni veica uzbrukumus bēgošajām Sarkanās armijas vienībām, lai traucētu to atkāpšanos, novērstu marodierismu un pasargātu vietējos iedzīvotājus. Visspēcīgākā šī kustība bija Vidzemē, notika ievērojamas kaujas Limbažos, Alūksnē un Smiltē un to apkārtņē.¹⁴

¹³ Buttar, P. *Between Giants. The Battle for the Baltics in World War II*. Osprey Publishing, p. 75; Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava, 2008, 245. lpp.

¹⁴ *Latvija Otrajā pasaules karā ...*, 249. lpp.

5. jūlijā karadarbība Latvijā izbeidzās, jo vācu spēki bija aizvirzījušies tālāk uz Igaunijas un Krievijas teritoriju. Dažas dienas vēlāk, 8. jūlijā, vācieši ar izdotu pavēli lika partizāniem nolikt ieročus. Partizānu vienības tika pārveidotas pašaizsardzības komandantūrās, kurām bija jānodrošina iekšējā drošība un kārtība. Pakāpeniski šīs vienības tika samazinātas līdz brīdim, kad 1941. gada augustā pašaizsardzības spēki tika izformēti, bet tiem paredzēto funkciju izpildei Latvijā 1941. gada 28. augustā tika izveidota Latviešu kārtības policijas komandatūra.¹⁵

Vienlaikus visai drīz kļuva skaidrs, ka Vācijai trūkst dzīvā spēka okupēto teritoriju kontrolēšanai. Fronte bija aizvirzījies PSRS teritorijā vairākus simtus kilometru tālu, atstājot aiz sevis ārkārtīgi plašas teritorijas, kurās uzturēt drošību ar rīcībā esošajiem vācu karavīriem vien nebija iespējams, turklāt ārkārtīgi izstieptajām apgādes līnijām regulāri uzbruka sarkanie partizāni. Nacistiskās Vācijas līderis Ādolfs Hitlers gan kategoriski iestājās pret nevācu tautu apbruņošanu uz rietumiem no Urāliem, tāpēc baltiešu iekļaušana vērmahtā nenotika. Tomēr nepieciešamība pēc papildu dzīvā spēka militārajām vajadzībām bija liela, tāpēc tika rasts kompromiss, izveidojot bruņotus formējumus

¹⁵ Kangeris, K. Policijas struktūras Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945). No: *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2005, 284., 287., 289. lpp.

no nevācu tautām SS¹⁶ sastāvā, kas rūpētos par drošību vērmahta aizmugurē.

Īstenojot šo ieceri, līdz ar 1941. gada septembri Latvijas ģenerālapgabalā vācieši sāka formēt policijas slēgtās vienības jeb kārtības dienesta bataljonus¹⁷ (vāciski *Schutzmannschafts-Bataillone*). Tos vācieši izmantoja gan tāpēc, lai uzturētu drošību frontes aizmugurē, gan kā kaujas vienības frontes robu aizpildīšanai. Šīs policijas vienības varētu dēvēt par Latviešu leģiona pirmsākumiem.

Līdz 1941. gada decembrim no latviešu brīvprātīgajiem tika izveidoti pieci šādi bataljoni. Tas tika veikts latviešu policijas bataljonu formēšanas pirmajā posmā. Atsaučība dienestam policijas bataljonos bija liela, tāpēc sevišķu problēmu to formēšanā nebija. 1941. gada 22. oktobrī pulkveža-leitnanta Kārļa Manguļa vadībā uz fronti Krievijā izbrauca 1. atsevišķais Rīgas kārtības dienesta bataljons bez 4. rotas. Vēlāk šim bataljonam tika piešķirts 16. Zemgales bataljona nosaukums. Bataljons veica dzelceļa līniju apsardzes uzdevumus starp Dno un Staraju Rusu. 1941. gada decembrī uz Minsku izbrauca tikko kā saformētais 19. kārtības dienesta bataljons, bet

¹⁶ Vācijas nacistiskās partijas paramilitārā organizācija, kura režīma interesēs īstenoja represīvās, rasu politikas, izlūkošanas, drošības un citas funkcijas. Tās militārā atzara *Waffen-SS* vienības cīnījās frontē vērmahta pakļautībā, kā arī nodrošināja drošību frontes aizmugurē.

¹⁷ Kopš 1942. gada 25. augusta kārtības dienesta bataljonu oficiālais nosaukums bija "aizsardzības dienesta vienības/bataljoni", bet no 1943. gada 24. maija — "latviešu policijas vienības/bataljoni".

1942. gada 30. martā uz Krasnoje Selo Krievijā izbrauca 21. kārtības dienesta bataljons.¹⁸

Bataljonu formēšanas otrais posms noritēja no 1942. gada februāra līdz rudenim, kad pamazām brīvprātīgo plūsma apsīka un parādījās arī piespiedu vervēšanas gadījumi. Trešais posms noritēja no 1942. gada rudens līdz kara beigām, un tajā vervēšana notika piespiedu kārtā, iesaucot policistus no savrupdienesta, t. i., A un B grupu¹⁹ policistus. Vācijas okupācijas periodā pavisam tika saformēti 49 policijas bataljoni.²⁰

Sākotnēji policijas bataljonu formēšanas laikā vācieši veiksmīgi izmantoja latviešu pretkomunistisko noskaņojumu, jo šo bataljonu karavīru galvenā motivācija bija cīnīties pret Sarkano armiju Austrumu frontē. Diemžēl vācieši nepildīja savus solījumus un lielākā daļa šo bataljonu tika novirzīti citiem uzdevumiem, t. sk. sarkano partizānu apkarošanai, militāro objektu, dzelzceļa līniju, geto apsardzei un citu ar regulāru karadarbību nesaistītu uzdevumu pildīšanai. Vairāki bataljoni darbojās Ukrainā un Polijā, un tas neatbilda tajos dienēšo interesēm cīnīties tieši pret Sarkano armiju.

¹⁸ Silgailis, A. *Latviešu leģions: dibināšana, formēšana un kauju gaitas Otrajā pasaules karā*. Rīga: Preses nams, 2006, 30., 32. lpp.

¹⁹ Latviešu kārtības policisti apriņķos vācu okupācijas laikā tika iedalīti trīs grupās: A grupa atbilda štata policistiem, B grupā atradās ārštata policisti, kuri apsargāja dažādus objektus un saņēma algu tāpat kā A grupa, savukārt C grupā — policijas rezerve, kas algu saņēma par nodienēto laiku.

²⁰ *Latvija Otrajā pasaules karā ...*, 347., 348. lpp.

Sekojoš vācu militārajām neveiksmēm Austrumu frontē kopš 1941.–1942. gada ziemas, pamazām tika apsvērtā ideja par lielāku militāro formējumu veidošanu no Baltijas valstu iedzīvotājiem. Vācijai pietrūka karavīru karam pret PSRS, un jau kopš 1942. gada janvāra vācu militārajās aprindās tika cilāts jautājums par igauņu un latviešu leģiona veidošanu. No vienas puses, karadarbībā pret PSRS Vācijai bija nepieciešams daudz vairāk karavīru, bet, no otras puses, nacistiem bija nepieņemama ideja par nevācu tautu apbruņošanu cīņām frontē, turklāt pastāvēja arī zināmas bažas, ka okupēto zemju iedzīvotāji kādā brīdī varētu pavērst ieročus pret pašiem vāciešiem.

Vācijas augošās militārās grūtības galu galā noveda pie pašreizējās nostājas maiņas, un tika pieņemts lēmums veidot leģiona vienības no Latvijas un Igaunijas iedzīvotājiem. Šis process visātrāk attīstījās Igaunijā, kurās iedzīvotāji nacistu skatījumā no visām Baltijas valstīm visvairāk atbilda Vācijas rasistiskās politikas nostādņēm. Tur 1942. gada 28. augustā vācieši atļāva igauņiem formēt leģionu.²¹

Latvijas gadījumā sākotnēji Zemes pašpārvalde 1942. gada 4. novembrī iesniedza Latvijas ģenerālkomisāram Oto Heinriham Dreksleram memorandu, kurā tika dota piekrišana latviešu karaspēka saformēšanai vāciešu virsvadībā, ja vien Vācija dotu garantijas, ka tiktu atjaunota Latvijas valstiskā patstāvība. Vācieši šādu iespēju noraidīja, taču abu pušu sadarbība šajā jautājumā

²¹ Silgailis, A. *Latviešu leģions ...*, 35. lpp.

turpinājās. 1943. gada janvārī vācieši panāca Zemes pašpārvaldes piekrišanu iesaistīties latviešu vīriešu mobilizācijas īstenošanā. Tas deva iespēju attēlot leģiona izveidi kā pašu latviešu iniciatīvu. Protams, tā bija tikai izkārtne, lai veiktu nelikumīgu mobilizāciju.

1943. gada 23. janvārī Ādolfs Hitlers deva mutisku pavēli izveidot Latviešu brīvprātīgo leģionu. Uz to balstoties, SS reihsfīrers Heinrihs Himlers nākamajā dienā apvienoja Ļeņingradas frontē 2. motorizētās brigādes rindās karojošos trīs latviešu kārtības dienesta bataljonus (Nr. 16, 19, 21), piešķirot tiem Latviešu SS brīvprātīgo leģiona nosaukumu. Četrus mēnešus vēlāk visām ieroču SS un policijas sastāvā esošajām latviešu vienībām tika piešķirts Latviešu leģiona nosaukums. Rakstisku pavēli par leģiona formēšanu Ā. Hitlers izdeva 1943. gada 10. februārī.²²

Ieroču SS sastāvā tika izveidotas divas latviešu divīzijas. Kā pirmā 1943. gadā tika saformēta 15. latviešu SS brīvprātīgo divīzija (no 1944. gada jūnija — 15. ieroču SS grenadieru divīzija), savukārt 1944. gada martā uz 1943. gadā izveidotās 2. SS latviešu brīvprātīgo brigādes bāzes tika izveidota 19. latviešu SS brīvprātīgo divīzija (no 1944. gada jūnija — 19. ieroču SS grenadieru divīzija). Neskatoties uz nosaukumā ietverto vārdu “brīvprātīgo”, tādu cilvēku daudzums, kuri tajās iekļāvās pēc savas vēlmes, tiek lēsts vien ap 15–20%. Pārējie bija mobilizēti

²² Neiburgs, U. Latviešu leģiona izveidošana. No: *Latviešu leģionāri. Latvian Legionnaires*. Rīga: Daugavas Vanagi, 2005, 14., 15. lpp.

piespiedu kārtā.²³ Tādējādi leģions iemiesoja arī vienu no spilgtākajām un traģiskākajām Otrā pasaules kara lapaspusēm Latvijas vēsturē.

Neskatoties uz formālo piederību SS karaspēkam, Latviešu leģiona vienības bija pakļautas vērmahta augstākajai pavēlniecībai, un tās bija regulārā karaspēka vienības, kas nodarbojās tikai ar tiešu karadarbību frontē. Atšķirībā no vācu SS vienību karavīriem, kuri zvērēja Vācijas fireram un kancleram uzticību, drošsirdību un paklausību līdz nāvei, latviešu leģionāri solīja paklausību Vācijas bruņoto spēku virspavēlniekam un tikai cīņā pret boļševismu.²⁴

Liela brīvība šo vienību veidošanā un vadīšanā latviešiem netika dota. Divīziju komandieri bija vācieši, un arī divīziju štābi sastāvēja tikai no vācu virsniekiem. Latviešu virsniekiem uzticēja pulka un zemāka līmeņa vienību vadību. Augstākais amats, kādu latvietis varēja ieņemt leģionā, faktiski bija ģenerālinspektora amats, ko ieņēma Rūdolfis Bangerskis, taču viņa rīcībspēja bija krietni ierobežota. R. Bangerskis veica tikai leģionāru iesaukšanas un inspicēšanas darbu, kā arī tika izmantots propagandas nolūkā.²⁵

Leģiona vienību izveide un iesaiste kaujās notika laikā, kad pakāpeniski auga Sarkanās armijas spiediens visos karadarbības frontes sektoros. 1943. gada maijā

²³ *Latvija Otrajā pasaules karā ...*, 359. lpp.

²⁴ Turpat, 358. lpp.

²⁵ Neiburgs, U. *Latviešu leģiona izveidošana ...*, 15. lpp.

SS latviešu brigāde (kopš 1943. gada 22. oktobra 2. SS latviešu brīvprātīgo brigāde) tika pārvietota uz Volhovas pozīcijām, kuras atradās aptuveni 25 km uz ziemeļiem no Novgorodas. Tur Sarkanā armija mēģinājuma pārraut fronti bija izveidojusi apmēram 8 km dziļu placdarmu. Šīs pozīcijas bija zīmīgas ar visai purvaino apvidu, tāpēc bija nepieciešams būvēt mākslīgus baļķu ceļus un takas, pa kurām notika visa nepieciešamā piegāde un nogāde. Volhovas rajonā Latviešu leģiona vienības cīnījās līdz 1943. gada septembrim. Pēc šīm kaujām iestājās relatīvs klusuma periods, kuru pārtrauca Sarkanās armijas uzbrukums Ļeņingradas pievārtē 1944. gada janvārī.

Izcīnot smagas kaujas pret padomju karaspēku, vācu armija turpināja atkāpties, un latviešu vienības — 2. brigāde un 15. divīzija — 1944. gada februāra beigās ieņēma kopīgu aizstāvēšanās pozīciju Sorotas un Veļikajas upes krastos, aizsardzības līnijā, kas saukta arī par “Panteras” (*Panther*) pozīcijām.²⁶ Viens no cīņu spilgtākajiem momentiem norisinājās, kad Sarkanās armijas vienības ieņēma nozīmīgu augstieni ar atzīmi 93,4. Lai atkarotu šo augstieni, tika izveidota īpaša kaujas grupa pulkveža Artura Silgaiļa vadībā, kurā bija abu Latviešu leģiona vienību daļas. 16. martā kaujas grupa uzsāka sekmīgu uzbrukumu un pēc dažām dienām atguva augstieni. Tā bija pirmā kauja, kurā abas latviešu vienības

²⁶ Kuzmins, V. Latviešu leģionāri cīņās Austrumu frontē. No: *Latviešu leģionāri. Latvian Legionnaires*, 90. lpp.

cīnijās plecu pie pleca, tieši tāpēc 16. marts tiek atzīmēts kā latviešu leģionāru piemiņas diena.²⁷

1944. gada jūlijā Sarkanā armija iegāja Latvijā. 15. divīzija pēc smagajiem zaudējumiem atkāpšanās kaujās tika evakuēta uz Vidzemi, bet vēlāk — uz Vāciju pārformēšanai, kur kara beigās noslēdza savas kauju gaitas. Arī 19. divīzija bija cietusi lielus skaitliskā sastāva zaudējumus, tāpēc notika tās pārformēšana par kaujas grupu, to nosaucot divīzijas komandiera SS brigādefirera Bruno Štrehenbaha vārdā.

No 1944. gada augustā sekoja kaujas grupas cīņas pret Sarkano armiju Vidzemē — Lubāna ezera un Cēsaines–Kārdzabas pozīcijās. Septembra sākumā kaujas grupa atguva 19. divīzijas nosaukumu.

1944. gada vasarā un rudens sākumā kaujās Latvijas teritorijā piedalījās arī vairāki latviešu policijas un robežapsardzības pulki. Rīgas pulka, 2. un 3. policijas pulka, kā arī 2., 4., 5. un 6. robežapsardzības pulka atsevišķas vienības 1944. gada jūlijā nepilnīgi saformētas kaujas grupas sastāvā tika iesaistītas cīņās pret Sarkano armiju Daugavpils apkārtnē, kur cieta smagus zaudējumus.

Nozīmīgas Latviešu leģiona 19. divīzijas kaujas sekoja septembra beigās Siguldas pozīcijās Mores apkārtnē. Tās bija īpaši svarīgas, jo to noturēšana ap Rīgu deva laiku vācu 16. un 18. armijas daļām evakuēties no Igaunijas uz Kurzemi. Pēc atkāpšanās no šīm pozīcijām divīzijas spēki tika pārdislocēti uz Kurzemi, kur 11. oktobrī

²⁷ Silgailis, A. *Latviešu leģions ...*, 95. lpp.

novietojās Džūkstes apkārtnē. Sākās tā dēvētā Kurzemes cietokšņa kauju posms.²⁸

Karadarbība Kurzemes frontē norisinājās kauju sērijā, ko militārajā vēsturē pieņemts iedalīt sešās lielkaujās, no kurām piecās, izņemot otro, piedalījusies arī 19. divīzija. Kurzemes frontes noturēšanā piedalījās pavisam 32 vācu divīzijas, t. sk. 19. divīzija, kā arī vairāki latviešu policijas bataljoni un būvbataljoni.

Pirmajās divās lielkaujās Pirmajai un Otrajai Baltijas frontei bija uzdots iznīcināt armiju grupu “Ziemeļi”. Tajās galvenie uzbrukumu virzieni bija Liepāja un Saldus. Pirmajā lielkaujā, kas norisinājās astoņas dienas no 15. oktobra, Sarkanā armija spēja atspiest vācu spēkus vien par diviem kilometriem. Otrajā lielkaujā (no 27. oktobra līdz 25. novembrim), ciešot milzīgus zaudējumus, padomju karaspēks spēja ieņemt vien nelielu frontes sektoru četrus kilometrus dziļumā un 12 kilometru platumā Priekules–Vaiņodes rajonā un Auci. Neveiksmīgie uzbrukumi noveda pie Sarkanās armijas virspavēlniecības lēmuma turpmākajās operācijās koncentrēties uz uzdevumu — nepieļaut armiju grupas “Ziemeļi” evakuāciju uz Vāciju.

Trešajā Kurzemes lielkaujā (no 21. līdz 31. decembrim) viens no Sarkanās armijas uzbrukuma virzieniem bija 19. divīzijas un 106. latviešu grenadieru pulka (atradās vācu 21. kājnieku divīzijas sastāvā) aizstāvētais frontes iecirknis starp Dobeli un Džūksti. Šī lielkauja bija traģiska tātē, ka pirmo reizi konflikta laikā latvieši karoja

²⁸ Kuzmins, V. Latviešu leģionāri cīņās ..., 170. lpp.

pret latviešiem, jo uzbrukumā tika iesaistīts arī 130. latviešu strēlnieku korpuss. Ceturtā Kurzemes lielkauja sākas 1945. gada 23. janvārī, kad padomju spēki centās izlauzties līdz Liepājai, taču nesekmīgi. Piektajā lielkaujā (no 12. februāra līdz 14. martam) 19. divīzija aizstāvējās Džūkstes un Lestenes iecirknī.

Pēdējā Kurzemes lielkaujā (no 17. marta līdz 3. aprīlim) 19. divīzijas vienības cīnījās Blīdenes apkārtnē. Pēc šīs kaujas aktīva karadarbība Kurzemē vairs neatsākās un fronte nostabilizējās uz līnijas Jūrmalciems–Priekule–Pampāļi–Saldus–Grenči–Radziņciems–Klapkalnciems.

Pēc Vācijas bruņoto spēku kapitulācijas kapitulēja arī armiju grupa “Kurzeme” un padomju gūstā nokļuva 286 000 personu, kas bija karojušas vācu pusē, to skaitā arī aptuveni 23 000 latviešu leģionāru.²⁹ Tomēr ne visi leģionāri padevās gūstā, daļa sāka slēpties mežos. Vēstures literatūrā mežos aizgājušo leģionāru, policijas bataljonu un citu vienību latviešu karavīru skaits pagaidām tiek lēsts ap 4000.³⁰ Daļa no šiem vīriem tālāk turpināja savas cīņu gaitas jau kā nacionālie partizāni.

Kopumā Vācijas bruņoto spēku rindās cīnījās aptuveni 110 000–115 000 latviešu karavīru, no tiem apmēram 30 000–50 000 krita kaujās.³¹

²⁹ *Latvija Otrajā pasaules karā ...*, 366.–367. lpp.; Kuzmins, V. *Latviešu leģionāri cīņās ...*, 171. lpp.

³⁰ Vasiļevskis, J. *Latviešu leģionāri nacionālo partizānu rindās. No: Latviešu leģionāri. Latvian Legionnaires*, 344. lpp.

³¹ Neiburgs, U. *Latviešu leģiona izveidošana ...*, 15. lpp.

3. NODAĻA

Roberta Dāvīda Timermaņa darbība nacionālo partizānu kustībā 1945. gadā

Iekļaušanās bruņotajā pretestībā

Pēc ieiešanas mežā R. Timermanis uzsāka ceļu prom no Kurzemes, kura bija pilna ar Sarkanās armijas karaspēku, un gar Tukuma–Rīgas šoseju mēroja ceļu Rīgas virzienā. Lai izvairītos no liekas uzmanības, dienakts gaišajā laikā nācās pārvietoties pa mežu masīviem, bet nakts tumsā varēja uzmanīgi iet arī pa atklātiem ceļiem.

Virzoties uz Rīgas pusi, R. Timermanis uz Tukuma šosejas satika savu dienesta biedru Pēteri Frišbergu, kurš bija dienējis kopā ar R. Timermani 672. sapieru bataljonā. P. Frišbergs devās uz dzimto Rugāju pagastu Abrenes apriņķī, taču pēc satikšanās viņi izlēma tā vietā doties uz Madonas apriņķa Lubānas pagastu, kur P. Frišbergam dzīvoja māsīca. Tā kā R. Timermanim Rīgā, visticamāk, vairs nebija ko darīt, viņš vienkārši

devās līdz P. Frišbergam un plānoja tur iesaistīties bruņotajā pretestībā. Pēc redzētā Kurzemē, kur tūkstošiem leģionāru aizgāja mežā, nevis padevās Sarkanajai armijai, bija skaidrs, ka cīņa pret PSRS turpināsies. Aptuveni pēc mēneša abi bijušie dienesta biedri beidzot ieradās Lubānas pagastā.¹

Šajā Madonas apriņķa pusē kopš pavasara norisinājās nelielu bruņotu grupu veidošanās, taču vietējiem nelegālistiem nebija līdera, kurš uzņemtos tās organizēt partizānu darbībai. Par šādu cilvēku kļuva no Rugāju pagasta atnākušais bijušais aizsargs un vācu okupācijas laika policists Kārlis Dankers (Bangerskis), kurš ar vairākiem partizāniem 1945. gada pavasarī ieradās Meirānu pagastā. Tur K. Dankers meklēja vietējos nelegālistus, kurus pulcēja savā partizānu grupā. Pamazām, apstaigājot nelegālistu slēpšanās vietas, līdz 1945. gada Jāņiem K. Dankers savai grupai bija piesaistījis gandrīz 20 vīrus.²

Lai gan K. Dankers bija visai kareivīgs, viņa grupa gan nebija veikusi nekādus ievērojamus uzbrukumus padomju okupantiem un to atbalstītājiem. Neliels izņēmums bija 1945. gada Līgo vakars, kad grupas līderis kopā ar partizānu Eduardu Tiltiņu nošāva Meirānu pagasta istrebiķeļu³ Jāni Pelšu. Uzbrukumam par iemeslu

¹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 36. lpp.

² Turpat, 103. lp.

³ PSRS formēto paramilitāro vienību jeb t. s. istrebiķeļu bataljonu kaujinieki. Nereti literatūrā latviešu valodā tiek saukti par iznīcinātājiem.

kalpoja fakts, ka 1945. gada pavasarī J. Pelšs bija greizsirdības dēļ nogalinājis kādu vietējo nelegālistu, vārdā Arnolds, kurš bija slēpies kopā ar vēlākajiem Dankera grupas partizāniem.⁴ Situācija gan bija nedaudz īpatnēja, jo J. Pelšs, būdams istrebiķeļs, vienlaicīgi slēpa pie sevis vietējos nelegālistus, kuri bija izvairījušies no dienesta Sarkanajā armijā. Laikā uzreiz pēc reokupācijas tas nebija nekas neparasts, jo istrebiķeļu bataljonos iekļāvās visdažādākie cilvēki, tostarp tādi, kas nesimpatizēja padomju režīmam un to darīja, lai izvairītos no dienesta sarkanarmijā un iegūtu papildu materiālos līdzekļus pēckara trūcīgajā laikā.

Informācija par Dankera grupu nonāca arī līdz R. Timermanim, kurš jūnija beigās atstāja slēptuvi Lubānas pagastā un devās uz Meirānu pagastu, kur viņam partizānu atbalstītāji palīdzēja sazināties ar Dankera grupu. Savā pirmajā sanāksmē R. Timermanis un K. Dankers uzreiz sapratās un bija vienisprātis, ka jāveido vienots partizānu grupējums cīņai pret okupācijas režīmu, jo abi ticēja drīzam kara sākumam un Rietumu sabiedroto ienākšanai Latvijā. Līdz tam bija jāturpināja pulcēt vietējos vīrus, kuri slēpās no padomju varas. Par partizānu grupas komandieri kļuva R. Timermanis, kam bija militāra pieredze un kas jau no paša sākuma bija pārejo partizānu autoritāte gan savu līdera dotību dēļ, gan militārā stāža dēļ, jo starp mežabrāļiem nebija

⁴ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 4. sēj., 109. lp.; 28858. l., 1. sēj., 103. lp.

daudz armijas virsnieku ar dienesta pieredzi jau Latvijas armijā. Partizānu rindās R. Timermanis ieguva segvārdu Mežsargs. Pārsvarā arī viņa vārds ieguva saīsinājumu Dāvis.

Vasaras gaitā grupa veidoja apbruņojuma un munīcijas krājumus, kuri galvenokārt tika iegūti no Otrā pasaules kara kauju vietām Vidzemē. Timermaņa grupas rīcībā bija vismaz pieci rokas ložmetēji, aptuveni 10 mašīnpistoles, tikpat šautenes, liels daudzums granātu un četri vai pieci tūkstoši patronu, un šis bruņojums ik pa laikam tika papildināts.⁵ Pagaidām gan mežabrāļi turpināja dzīvot klusi un nekādas akcijas pret padomju režīmu neveica.

Tikšanās ar Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības pārstāvjiem un 3. partizānu divīzijas tapšana

Ap šo laiku vairākus desmitus kilometrus uz dienvidiem, Daugavpils apriņķa Līvānu pagastā, tika veidota jauna partizānu organizācija, kurai bija lemts kļūt par Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienību (LTS(p)A). Organizācija aktīvi paplašinājās Dienvidlatgalē un Sēlijā, kur pulcēja sev klāt vietējās nacionālo partizānu grupas, taču līdz šim tai nebija nekādu

⁵ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 78. lp.

nozīmīgu kontaktu ar Vidzemē esošajām partizānu grupām. Lai meklētu jaunus sabiedrotos, ap 1945. gada jūliju jaundibinātās partizānu organizācijas pārstāvji — 2. partizānu divīzijas komandieris Kārlis Blīmhens-Blūms (Misters) un divīzijas inspekcijas daļas adjutants Jānis Klimkāns (Kals) — pēc organizācijas vadītāja A. Juhņeviča rīkojuma devās ceļā.

Jaunus biedrus viņiem nenācās meklēt pārāk ilgi. Madonas apriņķa Meirānu pagastā ar vietējo partizānu atbalstītāja Oskara Līdeka starpniecību K. Blīmhenam-Blūmam un J. Klimkānam 10. augustā izdevās sakontaktēties ar R. Timermani. Tikšanās norisinājās O. Līdeka mājās “Zaļenieki”. Sarunā abas pušes tūlīt atrada kopīgu valodu. Tas notika arī tāpēc, ka K. Blīmhens-Blūms kā bijušais Latvijas armijas virsleitnants bija pazīstams R. Timermanim kopš dienesta laikiem. R. Timermanis piedāvāja iekļauties ar savu partizānu grupu LTS(p)A sastāvā, kam K. Blīmhens-Blūms uzreiz piekrita. Saskaņā ar LTS(p)A partizānu vienību struktūru, kas pamatā bija pārņemta no Latvijas armijas, Timermaņa partizānu grupa veidotu jaunu organizācijas partizānu divīziju. Pēc tikšanās ar R. Timermani K. Blīmhens-Blūms un J. Klimkāns atgriezās Daugavpils apriņķī.⁶

1945. gada 10. septembrī sekoja LTS(p)A rīkojums par 3. partizānu divīzijas formēšanu organizācijas sastāvā. Acīmredzot uzreiz pēc pavēles izdošanas

⁶ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 3. sēj., 59., 60. lp.

R. Timermanis rīkoja savas grupas partizānu pārgājienus uz Abrenes apriņķa Rugāju pagastu, lai tiktos ar tūrienes partizānu līderi, Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) vadītāju P. Supi, par kura piesaistīšanu R. Timermanis jau bija ieminējies K. Blimhenam-Blūmam un J. Klimkānam. R. Timermanim kontakti ar P. Supi bija, pateicoties K. Dankeram, kurš pats bija no Ziemeļlatgales.

Pēc vienas dienas R. Timermaņa partizāni ieradās Rugāju pagastā un apmetās Daugasnes ciema apkārtnē, bet tikmēr K. Dankers aizgāja meklēt P. Supi. Aptuveni pēc divām stundām viņš atgriezās ar P. Supi, H. Ausekli un citiem partizāniem, un abu pušu sarunas varēja sākties.

Sanāksmes gaitā R. Timermanis un P. Supe iepazīstināja viens otru ar katra pārstāvēto organizāciju un tās darbības rajoniem. R. Timermanis nodeva LNPA partizāniem LTS(p)A statūtus un instrukcijas, un abas grupas šķīrās.⁷ Lai arī nav sīkāku ziņu par sarunu pārējo saturu, kā parāda notikumu tālākā gaita, P. Supe piekrita iesaistīties LTS(p)A darbībā. Šīs sarunas būtībā bija nozīmīgs moments Latvijas nacionālo partizānu vēsturē, jo tajā brīdī piekrita sadarboties divas lielākās Latvijas nacionālo partizānu organizācijas, kuras aptvēra plašu Latvijas teritoriju.

⁷ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 38.–40. lpp.

Timermaņa grupas uzbrukums NKVD spēkiem 1945. gada 28. septembrī

Grupas pastāvēšanas laikā R. Timermanis bija izvairījies no tiešām sadursmēm ar okupantu karaspēku, jo tās nebija nepieciešamas. Pirmkārt, svarīgāka bija partizānu gatavošanās gaidāmajam karam, turklāt norisinājās grupas iekļaušanās LTS(p)A, tāpēc bija jāveic arī daudzi organizatoriski darbi. Otrkārt, kaujas darbība nebija sevišķi vēlama, jo varēja radīt liekus zaudējumus. 1945. gada vasarā topošās 3. partizānu divīzijas uzturēšanās pamatteritorija Meirānu pagastā bija samērā droša. Partizāniem bija vietējo istrebiķeļu atbalsts, tāpēc notiekošās pārmeklēšanas operācijas, ko veica Lubānas milicija un istrebiķeļi, nekādu īpašu kaitējumu nerādīja.

Izņēmums bija atsevišķi uzbrukumi okupācijas režīma atbalstītājiem un darbiniekiem vietējā apkaimē. 15. septembrī trīs partizāni izdarīja uzbrukumu finanšu aģentam Kondrātam Putnim Meirānu pagasta "Dobupēs". K Putnim tika atņemta nauda, medību bise, dažādas virsdrēbes un citas mantas. Ap šo laiku partizāni Eduards Tiltiņš, Jānis Trops un Antons Trops bija aplaupījuši kādu acīmredzot padomju varai simpatizējošu zemnieku, kuram atņēma aptuveni 100 kg cūkgaļas un citus produktus.⁸

⁸ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 116. lp.

Septembra beigās Timermaņa vadītā grupa veica savu lielāko bruņoto akciju pret okupācijas režīmu. Grupas vadība nolēma, ka jādod trieciens Lubānas milicijai un istrebiķeļiem, kuri laiku pa laikam pārmeklēja vietējo apkaimi. Čekas dokumentos ir sastopama arī versija, ka vismaz daļēji motivācijas pamatā bija grupas partizāna Konstantīna Tropa krišana sadursmē ar miliciju 1945. gada maijā. Ir atrodamas ziņas arī par partizāna (iesauka Pēteris) krišanu Meirānu pagastā sadursmē ar miliciju 1945. gada septembrī.⁹

Ticamākā versija varētu būt koordinēta darbība visā LTS(p)A. 1945. gada septembrī aktivizējās organizācijai pakļautās grupas un tika veikti vairāki partizānu uzbrukumi okupācijas režīma objektiem un atbalstītājiem. Ievērojamākie no tiem bija gan Daugavpils pulka štāba rotas uzbrukums Antona Gavara vadībā Vārkavas 2. pasta nodaļai 24. septembrī, kad tika iznīcināts sakaru mezgls, gan arī Ilūkstes pulka štāba rotas un Dvietes rotas partizānu uzbrukums Dvietes pagasta izpildkomitejai 28. septembrī, kad tika atbruņoti septiņi čekisti un istrebiķeļi, iznīcināti izpildkomitejas dokumenti un iegūts liels daudzums ieroču un munīcijas.¹⁰

Pastāv cita versija, ka uzbrukums tika veikts, lai atriebtos par Kupsīņu mājās dzīvojošās ģimenes noslep-kavošanu, ko, pēc vietējo iedzīvotāju atmiņām, veica

⁹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 1. sēj., 74., 191., lp.

¹⁰ *Es sapni par dzimteni pagalvī likšu: latvieši padomju vergu noņem un izsūtījumā: atmiņu un dokumentu krājums*, 2. daļa. Freimanis, G. (sast.). Rīga: Sol Vita, 1994, 399. lpp.

Lubānas milicija. Turklāt okupācijas režīma aktivisti pēc šī uzbrukuma sāka izplatīt baumas, ka ģimenes noslep-kavošanā vainojami mežabrāļi.¹¹ Tiesa gan, šai versijai trūkst konkrētāku pierādījumu.

R. Timermaņa un K. Dankera izstrādātais operāci-jas plāns paredzēja iznīcināt daļu Lubānas istrebiķeļu un miliču ar slēpņa taktikas palīdzību. Lai īstenotu uzbru-kumu, pretinieks bija jāizvilina ārā no Lubānas, jo uz-brukt pašā ciemā būtu pārāk riskanti. Pēc plāna dažiem partizāniem bija jādodas uz Ošupes pienotavu Lubānas pagastā, no kurienes bija jāzvana Lubānas milicijai un jā-paziņo, ka noticis partizānu iebrukums pienotavā. Tik-mēr pārējie partizāni ierīkotu slēpni Lubānas silā pie ceļa uz Ošupi, kur sagaidītu okupantu spēku automašīnu un to apšaudītu.

Sākot operāciju, K. Dankers ar diviem vīriem de-vās uz Ošupi, kur piespieda ciema padomes sekretāru iz-saukt miliciju. Tikmēr otra grupa ar 16–17 partizāniem Timermaņa vadībā ierīkoja slēpni pie Lubānas–Ošupes ceļa līkuma, Lubānas mežā, kas bija taisnākais ceļš no Lubānas. Partizāni sadalījās divās grupās. Pirmajai gru-pai Mežsarga vadībā bija jāapšauda mašīna no sāniem. Lai to izdarītu, grupas rīcībā bija četri rokas ložmetē-ji. P. Frišberga vadītās otras grupas uzdevums bija ap-šaudīt mašīnu no priekšpuses, šīs grupas rīcībā bija viens ložmetējs. Bez minētajiem ložmetējiem partizānu

¹¹ Skalbergs, A. *Kapteiņa gars: publicistika un stāsti*. Rīga: apvienība “Timermanis & Vējiņš”, 2010, 58. lpp.

apbruņojumā bija arī sešas mašīnpistoles un sešas šautenes, tātad kopumā pietiekams apbruņojums uzbrukuma īstenošanai.

Partizāni gan bija pārrēķinājušies ar gaidāmajiem pretinieka spēkiem, jo, reaģējot uz ziņu par partizānu uzbrukumu pienotavai, ceļā devās nevis Lubānas milicijas darbinieki, bet gan NKVD 288. strēlnieku pulka 16 karavīri NKVD Lubānas pagasta nodaļas priekšnieka vecākā leitnanta Serebrjakova vadībā kopā ar Lubānas pagasta partorgu Lesņiku un Lubānas NKVD garnizona priekšnieku leitnantu Sitņikovu.¹² Šoreiz tā bija nevis grupiņa ar vāji apbruņotiem istrebiķeļiem, kurus partizāni bija spējīgi salīdzinoši viegli neitralizēt, bet gan iekšlietu karaspēka vienība, kurai nācās stāties pretī. Iepriekš K. Dankers bija divkārt aplaupījis Ošupes pienotavu, un, reaģējot uz iebrukumu, abās reizēs tur bija ieradusies milicija.¹³ Laikam mežabrāļi uzskatīja, ka arī šoreiz tas varētu atkārtoties.

Kad čekistu kravas automašīna bija iebraukusi apšaudes zonā, R. Timermanis deva komandu, un partizānu uguns uzreiz nogalināja vienu un ievainoja septiņus pretinieka karavīrus. Uzbrukuma laikā gan nedarbojās daži grupas ložmetēji, tāpēc partizāniem neizdevās attīstīt pilnu uguns jaudu. Vienlaikus pēc automašīnas apstāšanās NKVD karavīri atklāja spēcīgu pretuguni, kas izraisīja partizānu apjukumu, un pēc brīža sākās haotiska

¹² LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 4. sēj., 150. lpp.

¹³ Turpat, 28858. l., 1. sēj., 82. lpp.

atkāpšanās. Apšaudē rokā un plecā tika ievainots partizāns Jānis Trops, bet viņam ar citu partizānu palīdzību izdevās atstāt kaujas vietu. Atkāpjoties daļa partizānu ar ievainoto J. Tropu pa ceļam iegāja pie atbalstītājiem netālu esošajās Mutenieku mājās, lai pārsietu viņa ievainojumus.¹⁴

Tikmēr partizānu grupa K. Dankera vadībā Ošupes pienotavā lika visiem tās strādniekiem un vietējiem zemniekiem, kas bija atbraukuši nodot pienu, noklausīties K. Dankera uzrunu ar šādiem vārdiem: “Klausieties, kā mūsu latviešu partizāni šauj pa čeku! Kāpēc jūs vedat pienu boļševikiem? Drīz angļu spēki palīdzēs mums atbrīvoties no boļševikiem un mēs dzīvosim labi, tāpēc mums vajadzēs piena produktus mūsu brīvajai Latvijai!”¹⁵

Pēc kaujas R. Timermaņa grupa paslēpās biežajos mežos pie Lubāna ezera, kur apsprieda kaujas rezultātus. R. Timermanis kopumā bija neapmierināts ar operācijas iznākumu, jo partizāni ne tikai negaidīti sadūrās ar spēcīgu pretinieku, kuru nespēja iznīcināt, bet arī paši cieta zaudējumus. Pienākot vakaram, partizāni pēc komandiera atļaujas saņemšanas izklīda pa viensētām.¹⁶ R. Timermaņa 1945. gada 10. oktobrī izdotajā pavēlē par LTS(p)A 3. partizānu divīzijas izveidi uzdots partizāniem nelietot ieročos vācu munīciju, kas sākusi

¹⁴ *Es sapni par dzimteni pagalvī likšu ...*, 419. lpp.

¹⁵ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 81. lp.

¹⁶ Turpat, 76., 80.–81. lp.; 40628. l., 1. sēj., 148. lp.

bojāties, jo lietošanas laikā novērota tās iesprūšana ieroču stobros.¹⁷ Tas bija viens no galvenajiem secinājumiem pēc Ošupes kaujas.

Pretinieka rindās zaudējumi bija ievērojami, jo divu dienu laikā pēc uzbrukuma no gūtajiem ievainojumiem mira vēl četri karavīri. Totālie pretinieka zaudējumi bija pieci nogalināti ierindnieki, divi ievainoti jaunākie seržanti un viens ierindnieks. Stipri sašauta bija arī čekistu kravas automašīna.¹⁸ Visā Latvijas nacionālo partizānu vēsturē šī kauja ir viennozīmīgi vērtējama kā viena no ievērojamākajām partizānu cīņu epizodēm ar slēpņa taktikas lietošanu.

Nav lielas skaidrības par konkrētiem čekistu pretpasākumiem pēc partizānu uzbrukuma, bet ievērojamu izmaiņu Lubānas un Meirānu pagastā dzīvojošo partizānu ikdienā tuvāko dažu mēnešu laikā nebija. Kāda vietējā iedzīvotāja atmiņu stāstā ir minēts iespējams notikums saistībā ar “Mutenieku” iedzīvotāju Čeveri, kura bija palīdzējusi ievainotajam J. Tropam pēc kaujas. Čekas atriebības dēļ Čevere tikusi aizturēta un pēc tam it kā nomocīta čekas cietumā.¹⁹

Tā kā visur Latvijā norisinājās aktīvi partizānu uzbrukumi, okupantu drošības iestādēs tika veikta reforma, lai stiprinātu to spējas cīnīties pret partizāniem, un turpmākajā rudens un ziemas gaitā sekoja aktīva

¹⁷ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 266. lp.

¹⁸ Turpat, 40628. l., 4. sēj., 150., 151. lp.

¹⁹ *Es sapni par dzimteni pagalvī likšu ...*, 419.–420. lpp.

okupantu pretreakcija pret bruņoto pretestību. Kā rezultāts, panākumi visvairāk bija atkarīgi no precīzas informācijas par partizāniem un viņu uzturēšanās vietām, kādas čekistiem 1945. gada rudens sākumā nebija. Pagaidām R. Timermaņa partizāni dzīvoja samērā mierīgi.

3. partizānu divīzijas veidošanās un Roberta Dāvīda Timermaņa darbība LTS(p)A

Pēc Ošupes kaujas turpinājās darbs pie Meirānu pagasta partizānu grupas iekļaušanas LTS(p)A. 1945. gada 10. oktobrī R. Timermanis izdeva rakstisku pavēli par jaunās divīzijas formēšanu, faktiski gan tās tapšana norisinājās jau vismaz mēnesi. Pavēlē partizānu divīzijai tika dots trešais numurs. Norādītais pilnais vienības nosaukums bija “3. Latvijas Tēvzemes sargu partizānu divīzija”²⁰

Jaunās divīzijas štābs tika veidots no grupas līderiem. Par R. Timermaņa adjutantū tika iecelts viņa dienesta biedrs 672. sapieru bataljonā P. Frišbergs (Jauceišs), ar kuru kopā R. Timermanis bija atnācis no Kurzemes. Par divīzijas štāba priekšnieku kļuva K. Dankers, kurš jau līdz tam darbojās kā R. Timermaņa vietnieks, savukārt par štāba sakaru vada komandieri, kura

²⁰ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 265. lp.

uzdevums bija nodrošināt divīzijas vadības saziņu ar pakļautajām un citām partizānu grupām, kā arī sniegt izlūkošanas informāciju, tika iecelts grupas partizāns Jānis Ikaunieks (Grantnieks, Banga). Apmēram 10 cilvēku lielais sakaru vads, balstoties uz vietējo iedzīvotāju palīdzību, informēja divīzijas štābu par padomju drošības iestāžu darbību apkārtējā teritorijā. Sakari ar citām partizānu grupām tika nodrošināti ar kurjeru palīdzību.²¹ 1945. gada oktobrī J. Ikaunieku sakaru vada komandiera amatā nomainīja P. Frišbergs. Meirānu pagastā bāzētie vienības partizāni, kļūstot par divīzijas karavīriem, deva svinīgo zvērestu, kas pamatā bija nedaudz pārveidots Latvijas armijas zvērests.²²

3. partizānu divīzijas štābs pēc izveides bāzējās Meirānu pagastā, kur R. Timermaņa grupa uzturējās līdz šim. Štāba atrašanās vieta ik pēc noteikta laika tika mainīta no vienas viensētas uz citu. No partizānu kara viedokļa divīzijas vadības uzturēšanās zemnieku viensētās bija bīstama taktika, jo atklāšanas gadījumā tā varēja kļūt par slazdu pašiem partizāniem, taču R. Timermaņa grupa šajā laikā nepieļāva lielu iespējamību, ka štābs varētu tikt pakļauts čekas triecieniem. Tas, iespējams, saistāms arī ar faktu, ka Meirānu pagasta vietējie istrebiķeļu kaujinieki atbalstīja nacionālos partizānus un informēja viņus par gaidāmajām operācijām, tāpēc partizāni jutās samērā droši.²³

²¹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 124. lp.; 3. sēj., 108. lp.

²² Turpat, 1. sēj., 104. lp.

²³ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 1. sēj., 130. lp.

Sākās darbi arī pie partizānu divīzijas partizānu apakšvienību formēšanas. 10. oktobra pavēlē norādīts, ka divīzijas sastāvā no 20. septembra saformēts 7. pulks P. Supes pakļautībā. Pēc visa spriežot, tā bija diena, kad R. Timermanis pirmo reizi tikās ar P. Supi. Kā vēl viena apakšvienība līdz ar 8. oktobri tika saformēts t. s. atsevišķais Madonas bataljons, par kura komandieri iecēla bijušo policistu Jāni Kamolu (Alnis). Diemžēl pavēles izdošanas dienā J. Kamols krita sadursmē ar čekistiem un, šķiet, bataljona formēšana uz brīdi apstājās.²⁴

Vēlāk turpinājās darbs pie divīzijas paplašināšanas. 1945. gada. 11. novembrī notikušajā LTS(p)A sanāsmē Daugavpils apriņķa Vārkavas pagastā tika dots rīkojums par 9. partizānu pulka izveidi 3. divīzijas sastāvā. Pulka kodols bija 12 cilvēku liela partizānu grupa, kura dzīvoja Madonas apriņķa Praulienas pagastā un kuru vadīja bijušais Latvijas armijas virsnieks Andrejs Strazdiņš (Mauriņš). Ar šiem partizāniem Timermaņa grupa jau iepriekš uzturēja savstarpējus sakarus.²⁵ Vēlāk sagūstītie 3. divīzijas partizāni čekai stāstīja, ka bijusi iecere Jaungulbenes pagastā izveidot citu pulku, kuru komandētu P. Supes vietnieks H. Auseklis.²⁶ Ņemot vērā, ka iecerētie P. Supes un H. Ausekļa pulki būtībā bija visa LNPA, divīzijas personālsastāvs varēja sasniegt pat 1000 partizānu.

²⁴ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 22233. l., 4. sēj., 111. lp.

²⁵ Turpat, 28785. l., 3. sēj., 37. lp.

²⁶ Turpat, 28858. l., 1. sēj., 104. lp.

Sākotnēji 3. partizānu divīzijai tika noteikta ļoti plaša atbildības zona. 10. oktobra pavēlē R. Timermanis rakstīja, ka divīzijas sastāvā jāiekļauj partizānu grupas, kas darbojas Centrālvidzemē, Ziemeļvidzemē, kā arī Ziemeļlatgalē, turklāt LTS(p)A prezidijs 11. novembrī deva rīkojumu par Valmieras un Cēsu pulku izveidi divīzijas sastāvā. Iepriekš notikušajā LTS(p)A prezidija sanāksmē 1945. gada 5. oktobrī tika dots rīkojums arī par sakaru izveidošanu ar igauņu partizāniem.²⁷

Kā rāda tālākā notikumu gaita, ārkārtīgi plašais reģions bija par lielu, lai to varētu kontrolēt no viena punkta ar nelieliem cilvēku resursiem. Līdz 1945. gada beigām, kad sākās LTS(p)A sagrāves posms, divīzijas darbība notika tikai tuvējos pagastos, kur pamatā uzturējās R. Timermaņa partizāni. Tā kā ļoti daudz darba partizānu kustības stiprināšanā bija jāizdara uz vietas, vienkārši nepietika laika, lai tiktu tālāk par Madonas apriņķi. LTS(p)A militārie formējumi tika veidoti vairāk pēc regulārās armijas parauga, nekā pamatojoties uz partizānu kara pamatprincipiem, kurus neviens no organizācijas vadītājiem nepārzināja. Tas nozīmēja visai lielu partizānu vienību vadības centralizāciju, taču, pastiprinoties okupantu drošības iestāžu spiedienam, šādu ideju kļuva aizvien grūtāk īstenot.

Par to, ka ir problēmas ar partizānu sakariem pat samērā nelielā teritorijā, liecināja gadījums LTS(p)A prezidija sanāksmē 1945. gada 1. decembrī, uz kuru it kā

²⁷ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 29., 38., 265. lp.

nebija ieradies R. Timermanis, jo ar viņu kaut kādu iemeslu dēļ nebija izdevies izveidot sakarus. J. Zelčāns lūdz K. Blīmhenu-Blūmu uzņemties 3. partizānu divīzijas vadību uz laiku, kam sekoja lēmums par atsevišķa bataljona dibināšanu divīzijas sastāvā, iespējams, ar domu veidot aizvietotājstruktūru 3. divīzijas vadības prombūtnes gadījumā. Par bataljona komandieri tika iecelts 3. divīzijas štāba ārsts Arnolds Arklons (Apkalns). Par bataljona sakaru rotas komandieri tika iecelts partizāns Pēteris Mazais, kurš, iespējams, bija līdzšinējais divīzijas štāba sakaru vada komandieris P. Frišbergs. Nākamajā sanāksmē, kurā piedalījās arī R. Timermanis, no bataljona komandiera amata tika atcelts A. Arklons un savstarpējā nesaprašanās tika atrisināta.²⁸

Visticamāk, ņemot vērā šos apstākļus, radās plāns par P. Supes 7. partizānu pulka atdalīšanu no 3. partizānu divīzijas un pārveidošanu par 4. partizānu divīziju. Šīs idejas autors bija pats R. Timermanis, kurš acīmredzot saprata, ka viņam uzticētā atbildības zona ir par lielu.²⁹ Divīzijas formēšana gan netika īstenota pilnībā, jo pēc R. Timermaņa bojāejas 1945. gada decembra beigās LTS(p)A centrs sakarus ar P. Supi pazaudēja, taču 1945. gada 17. decembrī rakstītā vēstulē 2. partizānu divīzijas komandieris Kārlis Blīmhens-Blūms uzrunāja P. Supi kā 4. divīzijas komandieri.³⁰ 4. divīzijas atbildības

²⁸ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 43., 44. lp.

²⁹ Turpat, 40628. l., 3. sēj., 61. lp.

³⁰ Turpat, 28785. l., 3. sēj., 157. lp.

zonā tika iekļauts Viļakas, Ludzas, Rēzeknes, kā arī Valmieras apriņķis, kas tika pārņemts no 3. divīzijas.³¹ Tā kā LNPA jau darbojās Ziemeļvidzemē, šī reģiona nodošana 4. divīzijai bija loģiska.

Mēģinot risināt partizānu ikdienas dzīves problēmas, LTS(p)A tās pastāvēšanas beigu posmā tika pieņemti lēmumi par dažādu atbalsta struktūru veidošanu. Pārsvārā tie palika ieceres līmenī, bet uzskatāmi parāda organizācijas plānus gatavoties drīzām plaša mēroga militāram konfliktam Baltijas reģionā.

1945. gada 1. decembrī 3. partizānu divīzijai tika uzdots izveidot LTS(p)A apgādes organizācijas “Dāmu palīdzības komiteja” sekciju. Iepriekš tas jau bija izdarīts 2. partizānu divīzijā. “Dāmu palīdzības komitejas” uzdevums bija organizēt materiālās palīdzības vākšanu divīzijas partizānu vajadzībām. Tas nozīmēja, ka komitejas darbinieki vāca no partizānu atbalstītājiem pārtiku un apģērbu, kas bija partizānu ikdienas dzīvē visnepieciešamākās lietas. Tādējādi partizāni tika atslōgoti no šo lietu meklēšanas. Par “Dāmu palīdzības komitejas” vadītāju Madonas apriņķī tika iecelts R. Timermaņa sakarnieks Oskars Līdeks, kurš bija ieguvis segvārdu Mežzinis, savukārt tās darbību Meirānu pagastā, kur pamatā bāzējās 3. divīzijas štābs, vadīja vietējā partizānu atbalstītāja Anna Driveniece (Krūmiņa).³²

³¹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 3. sēj., 56. lp.

³² Turpat, 28785. l., 2. sēj., 3. lp.; 3. sēj., 40., 43. lp.

1945. gada decembrī R. Timermanis ieteica veidot sanitāro dienestu partizānu vienībās.³³ Tā kā partizāniem bija grūti nepieciešamības gadījumā saņemt medicīnisko palīdzību, šāda struktūra bija vajadzīga ne tikai lai palīdzētu kaujās savainotajiem partizāniem, bet arī ikdienā nepieciešamajai veselības aprūpei.

Raksturojot R. Timermaņa darbību LTS(p)A, noteikti jāpiemin citi viņa ieņemtie amati organizācijā. Pirmkārt, R. Timermanis bija LTS(p)A prezidija loceklis. Prezidijā viņš vadīja informācijas nodaļu, kuras uzdevums bija vākt un apkopot informāciju par vietējo un starptautisko situāciju prezidija vajadzībām. R. Timermanim bija radioaparāts, pa kuru partizānu komandieris regulāri klausījās ārzemju radiopārraidēs, un iegūto informāciju viņš pēc tam atreferēja LTS(p)A prezidija sanāksmēs.³⁴

R. Timermanis darbojās organizācijas izdotās avīzes “Tēvzemes Sargs” redakcijā, kā arī bija LTS(p)A apbalvošanas komisijas “Ordeņa “Kalpaka krusts” dome” loceklis. Par īpašiem nopelniem komisija LTS(p)A daļbniekus apbalvoja ar LTS(p)A ieviesto apbalvojumu — Kalpaka krustu, kas tika dibināts 1945. gada 11. novembrī landesvēra latviešu bruņoto vienību komandiera Oskara Kalpaka piemiņai, kurš, starp citu, dzimis tieši Meirānu pagastā. Par komisijas priekšsēdētāju tika iecelts O. Līdeks.³⁵

³³ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 3. sēj., 96. lp.

³⁴ Turpat, 28785. l., 2. sēj., 94. lp.

³⁵ Turpat, 75. lp.; 28858. l., 1. sēj., 55. lp.; 28785. l., 3. sēj., 37. lp.

R. Timermaņa nozīmīgo lomu apliecina arī pagaidu valdības sastāvs, kas sastādīts (gadījumam, ja tāds būtu nepieciešams) LTS(p)A sanāksmē, kura notika 1945. gada 11. novembrī Vārkavas pagastā. R. Timermanim šajā valdībā, iespējams, tiktu atvēlēts aizsardzības ministra amats.³⁶ Partizānu komandiera prasmes bija sevišķi augstu novērtētas, un pilnīgi noteikti var apgalvot, ka viņš bija viens no daudzpusīgākajiem organizācijas līderiem, kurš spēja darboties ne tikai kā kaujas vienību komandieris, bet arī kā intelektuāls organizators.

Roberta Dāvīda Timermaņa bojāeja un 3. partizānu divīzijas sagrāve

Pēc ievērojamā 3. divīzijas partizānu uzbrukuma pie Ošupes nekāda tālāka kaujas darbība nesevoja un LTS(p)A turpināja gatavoties gaidītajam pasaules karam. Vienlaikus organizācija kopš 1945. gada oktobra bija sākusi ciest vērā ņemamus zaudējumus. Padomju drošības dienesti visā Latvijā uzsāka aktīvas pretpartizānu operācijas, kas skāra arī LTS(p)A vienības, daļā partizānu sākās morāles pagrimums, jo drīz solītais karš pret PSRS vēl nebija sācies, bet ziema bija pienākusi.

Cik zināms, tuvojoties ziemai, arī pašā LTS(p)A valdībā bija raisījušās šaubas par to, vai gaidītā palīdzība no Rietumiem tiešām nāks. Pēc grupas partizāna Jāņa

³⁶ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 3. sēj., 62. lp.

Ikaunieka atmiņām, pats R. Timermanis 1945. gada rudenī vairs pārāk neticēja, ka sāksies jauns karš.³⁷ Neskatoties uz to, partizānu vadītāji turpināja darbu pie organizācijas veidošanas un tās ietekmes tālākās izplatīšanas.

1945. gada decembra vidū LTS(p)A plānoja izvērst tālāk savu darbību Rīgā, gan dibinot tās jaunatnes organizācijas “Jaunais ērglis” pulciņus, gan veidojot jaunus kontaktus. Lai to izdarītu, partizāniem bija nepieciešams nogādāt Rīgā tālākās instrukcijas. 15. decembrī Meirānu pagasta “Mežvidos” notika arī LTS(p)A prezidija sanāksme, kurā tika runāts galvenokārt par sadarbības stiprināšanu ar P. Supes vadīto LNPA.³⁸

Meirānu pagasta “Saulītēs”, kur tajā brīdī bāzējās 3. partizānu divīzijas štābs, pēc prezidija sanāksmes ieradās jaunatnes organizācijas vadītājs J. Klimkāns, kurš kopīgi ar pārējiem partizāniem izstrādāja instrukcijas kontaktpersonām Rīgā. Nodot instrukcijas un LTS(p)A avīzi “Tēvzemes Sargs” uzņēmās “Dāmu palīdzības komitejas” priekšsēdētāja Anna Driveniece, kura devās darišanās uz Rīgu. Viņai tika iedotas septiņas vēstules.

A. Driveniece ieradās Rīgā 20. decembra rītā. Diemžēl jau naktī uz 21. decembri A. Drivenieci aizturēja dzīvoklī notikušās dokumentu pārbaudes laikā. Iespējams, tā bija pilnīga sagādīšanās, bet nevar izslēgt, ka pārbaude veikta kaut kādu radušos aizdomu dēļ. Pārmeklēšanā pie A. Drivenieces tika atrastas LTS(p)A instrukcijas

³⁷ Skalbergs, A. *Kapteīna gars ...*, 63. lpp.

³⁸ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28785. l., 3. sēj., 45.–46. lp.

un laikraksts, kas apliecināja viņas saistību ar pretpadomisku organizāciju. Uzreiz pēc tam sākās A. Drivenieces pratināšana čekā. Pratināšanas protokolā redzams, ka tā sākusies plkst. 4.30, bet beigusies ap plkst. 16.00, tātad A. Driveniece pirmajā reizē tika pratināta bez pārtraukuma apmēram 11,5 stundas. Čekistiem izdevās panākt no viņas atzišanos par saistību ar LTS(p)A un viņai doto uzdevumu Rīgā.³⁹

Balstoties uz iegūto informāciju, 23. decembrī Meirānu pagastā ar LPSR NKVD Bandītisma apkarošanas daļas priekšnieka vietnieka Šmita pavēli tika organizētas NKVD Madonas nodaļas divas operācijas noskaidrotajās LTS(p)A partizānu bāzēšanās vietās.

Viena operācija tika vērsta pret Piereskalnu⁴⁰ mājām, kurās dzīvoja partizānu atbalstītājs Rūdolfs Stulpiņš. Neilgi pirms pāriešanas uz “Saulītēm” šeit vēl decembrī bija atradies 3. partizānu divīzijas štābs.⁴¹ Pārmeklējot māju, čekisti atklāja tikai LTS(p)A 2. divīzijas Daugavpils pulka 3. bataljona partizānu Alfrēdu Apiņi, kurš bija paslēpies aiz krāsns un kurš kopā ar dažiem 3. divīzijas partizāniem bija ieradies Meirānu pagastā no Daugavpils apriņķa Līvānu pagasta un apmeties R. Stulpiņa mājās.⁴²

Otra operācija tika vērsta pret Sauliņu mājām, kur tobrīd atradās R. Timermanis. Tās laikā “Saulītēs”

³⁹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 4. sēj., 297.–304. lp.

⁴⁰ Citos avotos norādītais mājas nosaukums ir “Paurkalni”.

⁴¹ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 15. lp.

⁴² Turpat, 40628. l., 3. sēj., 265. lp., 5. sēj., 154.–155. lp.

atradās arī mājās dzīvojošā Žīguru ģimene un partizāns Aleksandrs Ņervers. Partizānus mājinieki uzmodināja no miega, kad čekisti jau bija aplenkuši māju. Čekistiem ejot iekšā mājā, R. Timermanis izskrēja ārā pa parādes durvīm un ar pistoli sašāva rokā vienu čekistu, kurš centās viņu apturēt. Partizānu komandieris mēģināja tikt līdz tuvējam mežam, taču netālu ierīkotais čekistu slēpnis atklāja uguni un ievainoja R. Timermani, kurš pakrita un nonāca gūstā.⁴³ Tajā brīdī A. Ņervers, visticamāk, slēpās kūtsaugšā zem salmiem. Mājas saimnieka vecākās meitas — Rītu un Martu — čekisti piesēja pie kūts sienas un pratināja, vai mājās neslēpjas vēl kāds. Neskatoties uz čekistu draudiem sadedzināt abas dzīvas kopā ar kūti, māsas otru partizānu nenodeva.⁴⁴

Lai arī R. Timermanis bija smagi ievainots, čekisti turpat uz vietas laukā viņu pratināja, kamēr tika pārmeklēta Jēkaba Žīgura māja, bet pats mājas saimnieks — nežēlīgi sists. Pēc aptuveni trīs stundām J. Žīgurs, viņa abas vecākās meitas un ievainotais R. Timermanis tika aizvesti uz Madonu. Tā kā partizānu komandierim netika savlaicīgi sniegta medicīniskā palīdzība, viņa stāvoklis strauji pasliktinājās. 25. decembrī R. Timermanis mira no vēderplēves iekaisuma.⁴⁵ Bija gājis bojā viens no ievērojamākajiem partizānu vadītājiem vietējā apkaimē, kuram bija liela ietekme, līdera dotības un kauju pieredze.

⁴³ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 4. sēj., 152.–153. lp.

⁴⁴ Eģita Timermaņa atmiņas, noraksti autora arhīvā.

⁴⁵ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 40628. l., 4. sēj., 155. lp.

Līdz ar R. Timermaņa nāvi izira viņa vadītā partizānu divīzija, jo pārtrūka štāba sakari ar visiem pakļautajiem partizānu pulkiem, kurus, neskatoties uz štāba priekšnieka Kārļa Dankera centieniem, neizdevās atjaunot. Štābs K. Dankera vadībā gan mēģināja turpināt savu darbību partizānu grupu veidošanā. Ziemas periodu bija paredzēts pārļaut klusi, partizānu divīzijas kaujiniekiem dzīvojot kopā nelielās grupās.⁴⁶ Divīzijas vadību pārņēma 2. partizānu divīzijas komandieris Kārlis Blimhens-Blūms.⁴⁷

Pēc R. Timermaņa bojāejas sekoja LTS(p)A sagrāves posms. Nedaudz vēlāk čeka, izmantojot LTS(p)A jaunatnes organizācijas vadītāju Jāni Klimkānu, kas bija kļuvis par čekas aģentu (Dubins), efektīgi grāva organizāciju no iekšpuses.

Pēdējais nopietnais trieciens skāra 3. partizānu divīzijas vadību 1946. gada 27. februārī, kad Madonas apriņķa Saikavas pagasta “Dambišos” uzturējās partizāni K. Dankers, K. Blimhens-Blūms, A. Ķevers, Pēteris Silovs un J. Ikaunieks, kuriem bija norunāts tikties ar J. Klimkānu. Partizāniem pastāvēja aizdomas, ka marta sākumā varētu būt gaidāmas padomju varas iestāžu masveida represijas pret Latvijas iedzīvotājiem, tāpēc sanāsmē bija plānots pārrunāt iespējamo rīcības plānu šādā situācijā.⁴⁸

⁴⁶ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 107., 108. lp.

⁴⁷ Turpat, 40628. l., 6. sēj., 112. lp.

⁴⁸ Turpat, 28858. l., 1. sēj., 81. lp.

Sanāksmes laikā J. Klimkāns, aizbildinoties ar galvassāpēm, izgāja uz mirkli ārā.⁴⁹ Patiesībā viņa nolūks bija dot signālu un informāciju 16 čekistiem, kas bija apļenkusi viensētu, jo, pamatojoties uz J. Klimkāna sniegto informāciju, bija sarīkota operācija pret partizānu štābu. Uzzinājuši par mājā esošo partizānu skaitu, apbruņojumu un atrašanās vietu mājā, čekisti nolēma lieki neriskēt ar kauju, bet gan veikt strauju triecienu, sametot granātas caur logu istabā, kur uzturējās visi partizāni.

Tādējādi gan neizdevās padarīt partizānus cīņas nespējīgus, jo vēl kādu brīdi turpinājās apšaude, līdz NKVD karavīri varēja iekļūt istabā, kur atradās partizāni.⁵⁰ J. Ikaunieks savās atmiņās stāsta, ka pēc aptuveni sešiem granātu sprādzieniem čekisti mājā esot nošāvuši arī tos partizānus, kuri vairs neesot spējuši pretoties.⁵¹ Visdrīzāk, būdams apdullināts pēc sprādzieniem, J. Ikaunieks vienkārši nesaprata, kas notiek. J. Ikaunieka versijai runā pretī arī fakts, ka gan pats J. Ikaunieks, gan P. Silovs tika atstāti dzīvi. Šajā gadījumā jāņem vērā tas, ka NKVD bija nepieciešams iegūt informāciju par citiem apkārtnes partizāniem, jo J. Klimkāns viens pats nevarēja zināt LTS(p)A apakšstruktūrām visu pakļauto partizānu uzturēšanās vietas, tāpēc čekistiem iespēju robežās bija jāsigūsta partizāni dzīvi.

⁴⁹ Ikaunieks, J. Lubānas–Meirānu pusē. No: *Uz ežiņas galvu liku... Traģiskās partizānu cīņas Latvijas mežos*, 2. daļa. Kalvāns, A. (galv. red.). Rīga: Daugava, 1995, 259. lpp.

⁵⁰ LNA-LVA, 1986. f., 1. apr., 28858. l., 1. sēj., 6. lp.

⁵¹ Ikaunieks, J. Lubānas–Meirānu pusē, 259. lpp.

Operācijas rezultātā gāja bojā K. Blīmhens-Blūms, K. Dankers un A. Ņevers, bet ievainotie partizāni P. Silovs un J. Ikaunieks tika sagūstīti. Apcietināti tika arī mājas saimnieki Artūrs un Emīlija Krieviņi. Līdz ar šo operāciju LTS(p)A militārā atzara vadība Centrālvidzemes virzienā bija iznīcināta un 3. partizānu divīzija bija beigusi pastāvēt.

* * *

Līdz ar notikumiem 1945.–1946. gada ziemā nacionālā bruņotā pretestība Lubāna ezera rajonā un apkārtnējos pagastos nebija ne tuvu beigām un turpinājās vairākus gadus, darbojoties gan partizāniem no vietējās apkaimes, gan grupām, kuras ieradās no citām teritorijām. Tomēr Latvijas tā brīža, iespējams, lielākās nacionālo partizānu organizācijas neilgais mūžs pēc čekas operāciju sērijas pret tās vadošajiem dalībniekiem Vidzemē un Latgalē bija faktiski noslēdzies, tiesa gan, atsevišķas tās vienības turpināja pastāvēt.

Samērā ātrās sakāves iemesli galvenokārt meklējami LTS(p)A partizānu vājjājā konspirācijā. Ziemā, kad partizānu grupām vajadzēja atrasties meža bunkuros, gan partizānu vadība, gan ierindas partizāni dzīvoja zemnieku viensētās, un tam pārsvarā bija traģiskas sekas. Kā norāda vēsturnieks un Dienvidlatgales nacionālo partizānu pētnieks Jānis Viļums, grūti izprotams arī apstākļi, ka R. Timermanis, būdams daļa no

LTS(p)A smadzenēm, savā liktenīgajā naktī 1945. gada 23. decembrī atradās Saulišu mājās bez nopietnākas bruņotas apsardzes.⁵² Protams, arī tas negarantētu izdzīvošanu, jo, kā rāda partizānu vēsture, atrašanās aplenkātā ēkā bija viena sliktākajām situācijām, kādā varēja nonākt partizāni. Bezgalīgi noturēties tajās nebija iespējams, jo čekisti mājas mēdza vienkārši nodedzināt ar visiem partizāniem, savukārt iespēja izbēgt no ēkām bija ļoti minimāla, ja tās atradās atklātā laukā. Taču šajā gadījumā 3. partizānu divīzijas štābam pat nebija sevišķu iespēju izrādīt pretestību.

Kā redzams 1946. gada 27. februāra kaujas gadījumā Saikavas pagasta “Dambīšos”, partizāni šo skarbo pieredzi nebija ņēmuši vērā, un tas atkārtoti noveda pie traģiska iznākuma. Diemžēl būtiskākās partizānu cīņu prasmes bruņotās pretestības dalībnieki apguva sāpīgu zaudējumu gadījumos. Tā bija daļa no partizānu kara.

R. Timermanis uzņēmās organizēt nacionālo partizānu grupas Madonas apriņķa austrumu daļā un ārpus tās vienotā kustībā, kas lielāka kara gadījumā potenciāli varēja kļūt par daļu no lielas sacelšanās armijas. Ja būtu īstenojies scenārijs, uz ko partizāni tik ļoti cerēja, un rastos iespēja atkarot Latvijas neatkarību, nacionālo partizānu cīņām latviešu apziņā nebūtu daudz mazāka nozīme kā 1918.–1920. gada Neatkarības karam un tā varoņiem. Diemžēl sekoja lēna sakāve un vairāki gadu desmiti, kuru laikā partizānu cīņas nedrīkstēja pieminēt,

⁵² Autora saruna ar J. Viļumu 2018. gadā.

tāpēc pēckara brīvības cīnītāju gaitas pamazām nogrima aizmirstībā. Par laimi, pēc valsts neatkarības atgūšanas šo cilvēku dzīvesstāsti tiek apzināti un R. Timermaņa dzīve ir viens no piemēriem par patriotiska cilvēka spējām un rīcību cauri laikiem, lai kādi tie būtu.

*Roberts Dāvids Timermanis ar bērniem 1942. gada sākumā.
Eigita Timermaņa privātais arhivs*

*Roberts Dāvids Timermanis savā 34. dzimšanas dienā 1943. gada 8. jūnijā
Abrenē. Eģita Timermaņa privātais arhīvs*

*Roberts Dāvids Timermanis Barausos 1943. gada rudenī.
Eigita Timermaņa privātais arhīvs*

Roberts Dāvids Timermanis pēc sagūstīšanas

“Saulītes” 1994. gada decembrī. Rīta Žigure stāv pie durvīm, pa kurām liktenīgajā naktī 1945. gada 23. decembrī mēģināja izlauzties Roberts Dāvids Timermanis. R. Žiguri, viņas māsu Martu un tēvu apcietināja par LTS(p)A partizānu atbalstīšanu. Eigita Timermaņa privātais arhivs

4. NODAĻA

Nacionālā bruņotā pretestība padomju okupācijai Latvijā 1944.–1957. gadā

Atšķirībā no daudzām Eiropas valstīm, Latvijai Otrā pasaules kara beigās nesa nevis brīvību, bet gan vairākus gadu desmitus ilgu okupāciju, kas nozīmēja tālāku postu Latvijas iedzīvotājiem. Līdz ar Latvijas teritorijas atkārtotu nokļūšanu PSRS okupācijā turpinājās komunistiskais terors, tika grauta neatkarības laikā veidotā tautsaimniecības sistēma un nīcināta latviešu tautas pašapziņa, uzņēmīgums un citas īpašības, kurām PSRS komunistiskajā ideoloģijā nebija vietas.

Kara beigu posmā reokupācijas gaitā Baltijas valstīs kā reakcija uz padomju okupācijas režīma atgriešanos veidojās bruņotās pretošanās grupas, tāpēc bruņota cīņa turpinājās gandrīz visā Latvijas teritorijā ilgāk nekā 10 gadus pēc Otrā pasaules kara. Bruņotā pretestība padomju režīmam notika arī Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā. Nacionālo partizānu cīņas šajā Eiropas daļā

bija tiešs apliecinājums šo cilvēku vēlmei nesamierināties ar komunistu režīmu savā zemē.

Partizānu cīņas sparū balstīja cerības, ka Rietumvalstis neatstās okupētās Baltijas valstis novārtā un sniegs tām politisku vai militāru atbalstu. Joprojām spīgtā atmiņā bija samērā nesenie Neatkarības kara notikumi, kad Latvijas iedzīvotāji ar Rietumu sabiedroto atbalstu izcīnīja savu valsti, un cilvēki ticēja, ka nesēnā vēsture varētu atkārtoties. Diemžēl cerības nepiepildījās un partizānu cīņas noslēdzās ar pakāpenisku sakāvi. Neskatoties uz to, atmiņa par šo pretestību saglabājās pat līdz Latvijas neatkarības atgūšanai un dod iemeslu būt lepniem par daudzajiem tūkstošiem cilvēku, kas, par spīti smagajiem dzīves apstākļiem un nomācošajam pārspēkam, spēja traucēt okupācijas režīma nostiprināšanos Latvijā un radīja zināmu nemieru pat augstākajos PSRS varas ešelonos.

Partizānu grupu veidošanās 1944.–1945. gadā

Nacionālo partizānu kustības izveides priekšnosacījums bija masveidīgā cilvēku pāreja nelegālā stāvoklī, to izraisīja PSRS darbība okupētajās teritorijās. PSRS jau kara pirmajā pusē gatavojās cīnīties pret tai nevēlamajām personām, un līdz ar padomju okupācijas atgriešanos Latvijā šī režīma politika tika aktīvi īstenota. Padomju režīmam nepieciešamību pēc tās bija radījusi Latvijas

teritorijas 3–4 gadus ilgā atrašanās vācu kontrolē. Principā PSRS izturējās ar aizdomām gandrīz pret ikvienu cilvēku, kurš 1941. gada vasarā pēc vācu armijas iebrukuma bija palicis Latvijā.

Represiju nopietnību parāda tas, ka no 1944. gada jūlija, kad Sarkanā armija ienāca Latvijas teritorijā, līdz 1945. gada 20. janvārim PSRS ieņemtajā Latvijas daļā bija represējusi 5223 cilvēkus. Aresti bija ārkārtīgi plaši. Kopumā 1944.–1945. gadā komunistiskā režīma represīvās iestādes arestēja 18 410 cilvēkus. Salīdzinājumam: 1940.–1941. gadā boļševiki arestēja 7402 cilvēkus.¹

Galvenās represijām pakļautās sabiedrības grupas bija Vācijas militārajos formējumos dienējušās personas, Vācijas drošības dienestu darbinieki un aģenti, vācu okupācijas režīma civilpārvaldes darbinieki utt. Par sevi nevarēja būt droši arī bijušie Latvijas armijas virsnieki un aizsargi, kurus neskāra represijas padomju okupācijas pirmajā gadā, tāpēc daudzi no viņiem sāka slēpties, kad ienāca Sarkanā armija. Pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā partizānu kustību Kurzemē ievērojami stiprināja vismaz daži tūkstoši bijušo leģionāru, kas, nevēlēdamies nonākt PSRS gūstā, ar ieročiem rokās aizgāja mežā un turpināja savas cīņu gaitas nu jau kā nacionālie partizāni. PSRS represīvā politika likumsakarīgi noveda pie tā, ka 40–50% nacionālo partizānu iepriekš

¹ Jansons, R. Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisariāta darbība: 1944–1945. No: *Okupētā Latvija, 1940–1990*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 264. lpp.

bija dienējuši vācu militārajos formējumos. Vēlāk padomju vēsturnieki, runājot par nacionālo partizānu kustības izveides cēloņiem, apgalvoja, ka tā bija nacistiskās Vācijas “līdzskrējēju” veidota,² taču tam nevar piekrist no partizānu sastāva viedokļa, jo gandrīz tikpat lielu cīnītāju skaitu veidoja tie, kas bija izbēguši no mobilizācijas Sarkanajā armijā.³

Par pamatu Latvijas iedzīvotāju iesaukšanai Sarkanajā armijā kalpoja 2. Baltijas frontes štāba direktīva par 1895.–1926. gadā dzimušo karaklausībai pakļauto un jauniesaucamo Latvijas iedzīvotāju mobilizāciju. Līdz 1944. gada 20. septembrim tika iesaukti 24 377 Latvijas iedzīvotāji. Mobilizācija katrā apriņķī tika uzsākta tūlīt pēc vācu karaspēka atkāpšanās.⁴

Vienlaikus izplatīta bija dezertēšana un izvairīšanās no iesaukuma, kam bija dažādi iemesli. Nacionāli noskaņotās personas principiāli netaisījās dienēt ienaidnieka bruņotajos spēkos, kuru atgriešanās nozīmēja staļiniskās diktatūras atgriešanos. Liela daļa baidījās no nāves frontē, jo bija labi zināms par Sarkanās armijas lielajiem zaudējumiem frontē, un, redzot tuvojošos Vācijas sakāvi, šie cilvēki nevēlējās iet bojā par svešas valsts interesēm

² Dzintars, J. Latviešu fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienesta kalpībā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1982, Nr. 10, 52.–56. lpp.

³ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 21. lpp.

⁴ Riekstiņš, J. Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā. No: *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2005, 420., 421. lpp.

pašās kara beigās. Nepatīkamā situācijā bija arī Sarkanajā armijā iesauktie Latviešu leģiona dezertieri un bijušie policisti, kuri, pat noklusējot savu iepriekšējo dienesta piederību, nopietni riskēja iekrist, jau esot Sarkanās armijas rindās.

Dezertēšana bija masveida. Līdz 1945. gada 1. janvārim PSRS kontrolē esošajā Latvijas teritorijā oficiāli zināmais dezertieru skaits bija 2038 cilvēki un turpināja pieaugt.⁵ Ne vienmēr gan pāreja nelegālā stāvoklī bija tūlītēja. Piemēram, Abrenes apriņķī 1944. gada augustā daudzi vietējie iedzīvotāji sākotnēji vienkārši ignorēja pavēli par pakļaušanos mobilizācijai Sarkanajā armijā, jo padomju varas pārstāvji kadru trūkuma dēļ nedēļām nebija parādījušies nomaļākos ciemos. Pāreja nelegālā stāvoklī notika tikai tad, kad sāka tvarstīt dezertierus un personas, kuras ignorēja mobilizācijas pavēli.⁶

Režīma saimnieciskajā politikā represijas bija neatņemams tās elements, it sevišķi laukos, kur notika vēršanās pret turīgo lauksaimnieku slāni. Tās kulminēja 1949. gada 25. marta deportācijās. Represijas noveda pie tā, ka mežā nonāca arī parasti zemnieki bez īpašas karadarbības pieredzes.

Vīri, kas bija pārgājuši nelegālā stāvoklī, sāka pulcēties, lai būtu vieglāk izdzīvot, un sprieda par tālākajiem plāniem. Grupās izvirzījās pārliecināti un nacionāli

⁵ Riekstiņš, J. Latvijas iedzīvotāju..., 437. lpp.

⁶ Turčinskis, Z. Bruņotās pretošanās kustības sākums Latvijā 1944. gada rudenī: situācija Abrenes apriņķī. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2016, Nr. 2, 102.–103. lpp.

noskaņoti līderi, kas apvienoja šos nelegālistu bariņus, aicināja vākt karadarbības laukos palikušos ieročus un munīciju, lai gatavotos cīņai pret padomju okupantiem. Partizānu grupas veidojās stihiski. Nebija nekādas pavēles par partizānu kara uzsākšanu, un nebija arī nekādas iepriekšējas pieredzes šādā darbībā. Partizānu organizēšanās Latgalē sākās 1944.–1945. gada nogalē, bet aktīvi turpinājās 1945. gada pavasarī. Vidzemē nacionālo partizānu grupas pārsvarā izveidojās 1945. gada pavasarī, kad nokusa sniegs un iestājās siltāks laiks, tāpēc nelegālā stāvoklī dzīvojošie cilvēki varēja sākt satikties. Situācija Kurzemē noteica to, ka partizānu grupu organizēšanās tur norisinājās nedaudz vēlāk, proti, 1945. gada vasarā.

Partizānu grupās parasti atradās aptuveni 5–20 vīri, bet 1945. gadā vietās, kur partizānu darbība bija vispēcīgākā, veidojās arī lielākas partizānu grupas. Īpaši izceļams ir fakts, ka Stompaku nometnē starp Balviem un Viļaku 1945. gada pirmajos mēnešos uzturējās ap 350 cilvēku, kas bija lielākā šāda veida partizānu nometne ne tikai Latvijā, bet arī visā Baltijā.⁷ Kamēr padomju vara laukos bija vāja, lielās partizānu grupas dzīvoja samērā netraucēti. Partizānu kustībai bija plašs zemnieku atbalsts, tāpēc pirmajos pēckara gados pārtikas un citu ikdienas dzīvei nepieciešamo lietu ieguve pārāk lielas problēmas nesagādāja.

⁷ *Stompaku purvā norisinājās nacionālo partizānu lielākā kauja pret Padomju armiju.* Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/latvijas-perles/stompaku-purva-norisinajas-nacionalo-partizanu-lielaka-kauja-pre.a101583/> [aplūkots 03.03.2019.]

Latvijas nacionālo partizānu organizācijas

Līdztekus lielāku un mazāku partizānu grupu izveidei notika arī partizānu grupu centralizācijas mēģinājumi, dibinoties partizānu organizācijām. Partizānu organizācijas tika veidotas visā Latvijā, un to pastāvēšanas galvenais mērķis bija apvienot partizānu spēkus, lai cīnītos par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Partizānu organizācijas ne tikai apvienoja un vadīja partizānus bruņotai cīņai pret okupācijas režīmu, bet arī veica propagandas darbu, veidojot dažādus uzsaukumus un avīzītes, kuras izplatīja vietējo iedzīvotāju starpā. Tādējādi tika atgādināts par to, ka Latvijā joprojām ir spēki, kas cīnās pret okupācijas režīmu. Partizānu cīņu laikā tika izdotas aptuveni 14 dažādas avīzes ar metienu 10–100 eksemplāru.⁸ Tas parāda, ka partizāni nebalstījās tikai uz bruņotu spēku. Tā bija arī idejiska un inteligenta kustība.

Latvijas austrumu daļā, kur partizānu cīņas notika jau kopš 1944. gada augusta, tika nodibināta partizānu organizācija “Latvijas nacionālo partizānu apvienība” (LNPA). Par organizācijas vadītāju kļuva tobrīd 24 gadus vecais agronoms Pēteris Supe (Ciniņis). Lai varētu cīnīties par Latvijas neatkarību, paliekot Latvijā, viņš 1944. gadā bija iesaistījies vācu mēģinājumos atstāt diversantu grupas Sarkanās armijas aizmugurē, lai palēninātu tās

⁸ Turčinskis, Z. Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās — 50. gadu sākumā. No: *Karš pēc kara 1944.–1956. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2006, 95. lpp.

ofensīvu. P. Supe tika iecelts par komandieri izveidotajai diversantu grupai ar nosaukumu "Lapland", kura pēc saformēšanas un apmācības naktī uz 1944. gada 2. oktobri tika desantēta Abrenes apriņķa Rugāju pagastā. Vācieši bija devuši grupai pavēli veikt dažādas diversijas Sarkanās armijas aizmugurē, taču diversantu sakari ar vadību pārtrūka un P. Supe ar savas grupas vīriem ķērās pie vietējo nelegālistu apvienošanas, lai gatavotos partizānu cīņām.⁹ Tas bija sākums LNPA izveidei.

LNPA tika nodibināta 1944. gada 10. decembrī Viļakas pagastā. Kā norāda vēsturnieks Zigmārs Turčinskis, visdrīzāk ierosme radīt LNPA P. Supem nāca no uzsaukuma, kuru viņš bija izlasījis Latvijas Centrālās padomes avīzē "Jaunā Latvija" (numurs izdots 1944. gada 10. martā) un kurā latvieši tika aicināti vienoties centienos atjaunot Latvijas valsti.¹⁰

LNPA sākotnēji tika veidota kā centrs, kam jāvada partizānu kustība visā Latvijā, bet pēc nesekmīgiem kontaktu dibināšanas mēģinājumiem tā aprobežojās ar partizānu grupu vadību Vidzemes ziemeļu un centrālajā daļā, kā arī Ziemeļlatgalē. 1945. gada rudenī, kad organizācija bija vislielākā, tajā darbojās aptuveni 1000 partizānu.¹¹

⁹ Turčinskis, Z. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stompaku periodā (1944. gada oktobris — 1945. gada marts). No: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2004, 443., 445., 446. lpp.

¹⁰ Turčinskis, Z. Bruņotās pretošanās kustības ..., 112., 114. lpp.

¹¹ Turčinskis, Z. Karš pēc kara ..., 96. lpp.

Organizācija bija ļoti aktīva. Pēc čekistu informācijas, 1945. gadā LNPA partizāni bija veikuši vairāk nekā 300 uzbrukumus, nogalinot vairāk nekā 100 padomju režīma darbiniekus un atbalstītājus.¹² Bez kaujas darbības tika īstenots arī aktīvs propagandas darbs. Katra reģionālā štāba paspārnē tika izveidota propagandas daļa, kura izdeva avīzes. LNPA savā darbības teritorijā izdeva sešus laikrakstus. LNPA pēdējais laikraksts "Dzimtene" rokrakstā tika izdots 1950. gadā.

Tā kā situācija partizānu karā bija nepastāvīga un partizāni, gadiem ejot, cieta zaudējumus, LNPA kadru mainība un pārorganizēšanās notika bieži. P. Supi un viņa vietnieku Heinriku Ausekli (Tērauds) 1946. gada 1. aprīli nogalināja čekas aģents Jānis Klimkāns. P. Supes vietā stājās Antons Circāns (Vārpa), taču viņš krita 1947. gada 7. jūlijā. LNPA centrālā štāba grupa pārtrauca eksistēt, un LNPA darbība pārgāja Alūksnes sektora, Centrālvidzemes un Ziemeļlatgales štāba pārziņā. Organizācija, lai arī ciešot zaudējumus, turpināja darboties apmēram sešus gadus, t. i., līdz 1953. gadam.¹³ Tātad tās mūžs aprāvās tikai pēdējā nacionālo partizānu aktīvo cīņu gadā.

Līdzīgas organizācijas tika radītas arī citos Latvijas reģionos. Kopš 1945. gada sākuma Latgales dienviddaļā veidojās spēcīga nacionālo partizānu organizācija, par

¹² НКВД–МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Зарадной Украине, в Западной Белоруссии и в Прибалтике (1939–1956). Владимирцев, И. М., Кокурин, А. И. (сост.). М., 2008, с. 350.

¹³ Turčinskis, Z. Karš pēc kara ..., 96., 97. lpp.

kuras dibinātājiem kļuva Līvānu pagasta prāvests Antons Juhņēvičs un Latvijas armijas instruktors Jānis Zeltiņš (Zelčāns), kā arī bijušais aizsargs Juris Rudzāts (Rūsiņš). Kopīgi tika izstrādāti statūti jaunajai pretestības organizācijai, kurai tika dots nosaukums “Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība” (LTS(p)A). Šī partizānu organizācija gatavojās plašāka kara gadījumā uzņemties valsts varas pārņemšanu ar ieceltu pagaidu valdību, kas sastāvētu no LTS(p)A locekļiem.¹⁴

Organizācijai bija arī savs militārais atzars, kas tika veidots pēc Latvijas armijas parauga, proti, sadalot Latvijas teritoriju četrās daļās. LTS(p)A statūti paredzēja, ka tiks veidotas tai pakļautas partizānu divīzijas, no kurām katra būs atbildīga par noteiktu zonu. 1945. gada jūlija vidū, vēl pirms pašas LTS(p)A oficiālās nodibināšanas tika izveidota 2. partizānu divīzija, par kuras komandieri tika iecelts virsleitnants Kārlis Blīmhens-Blūms (Misters). Par 3. partizānu divīzijas komandieri kļuva Roberts Dāvids Timermanis. Organizācijas beigu posmā tika izveidota arī 4. partizānu divīzija, kuru vadīja LNPA vadītājs P. Supe. Taču plāni lielākoties palika sākuma stadijā, jo šīs organizācijas mūžs bija īss.

LTS(p)A bija veidojusies, balstoties uz cerībām, ka gaidītais karš starp PSRS un Rietumvalstīm varētu sākties ne vēlāk kā 1945. gada rudenī, tāpēc vispār nebija domāts par to, kā noturēties, ja partizānu gaitas ievēlās. 1945. gada 23. oktobrī čekas karaspēks aplenca

¹⁴ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš ...*, 1999, 281. lpp.

LTS(p)A Ilūkstes pulka štāba mītņi. Partizāniem izdevās noturēties gandrīz diennakti un izlauzties no aplenkuma, taču pulks palika gandrīz bez municijas. Pulka komandieris Staņislavs Urbāns uzsāka sarunas ar okupantiem par legalizāciju, un no 1945. gada decembra vidus līdz 1946. gada sākumam legalizējās aptuveni 90 pulka partizānu. Līdzīga masveida legalizācija notika arī pārējās LTS(p)A partizānu vienībās, jo partizāni nebija gatavi ziemei. Ļoti daudzi partizāni cīņu pirmajā gadā centās pārziemot atbalstītāju viensētās, bet tam mēdza būt traģiskas sekas, jo ēkas tika bieži pārmeklētas un aplenkuma gadījumā kļuva par slazdu pašiem partizāniem.

Visnopietnāk LTS(p)A sagrāvi sekmēja tās jaunatnes organizācijas vadītājs J. Klimkāns, kurš, acīmredzot sapratis, ka palīdzība no Rietumiem nenāks, apmēram 1946. gada sākumā piekrita kļūt par čekas aģentu ar segvārdu Dubins. Turpmāk J. Klimkāns apgādāja čekistus ar informāciju par viņam zināmajiem pretošanās kustības dalībniekiem. Šī sadarbība bija ļoti pārdomāta un, šķiet, neradīja nekādas aizdomas citiem partizāniem. Pateicoties veiksmīgi koordinētajām operācijām un vēlākajai J. Klimkāna piekrišanai sadarboties, no 1945. gada decembra beigām līdz 1946. gada februārim tika pilnībā iznīcināta LTS(p)A augstākā vadība. Neviens organizācijas loceklis nerēķinājās ar to, ka nodevējs var būt tāds augstu stāvošs organizācijas loceklis kā J. Klimkāns. Tas bija viens no lielākajiem triecieniem Latvijas nacionālo partizānu kustībai visā tās pastāvēšanas laikā.

Kurzemē, kur partizānu kustība bija ļoti spēcīga, arī notika lielāki partizānu organizēšanās mēģinājumi. 1945. gada 9. septembrī Ventspils apriņķa Zlēku pagastā tika dibināta Ziemeļkurzemes partizānu organizācija (ZPO), par kuras vadītāju kļuva Miervaldis Ziedainis, kas legāli dzīvoja ar viltotiem dokumentiem. Organizācijas mērķis bija sakaru nodibināšana ar Rietumiem, taču ZPO ātri vien pienāca gals, kad čeka 1945. gada 30. septembrī arestēja organizācijas štāba priekšnieku Aleksandru Zuti un 2. oktobrī pašu M. Ziedaini.

Tajā pašā gadā tika nodibinātas divas spēcīgas partizānu organizācijas: “Latvijas nacionālo partizānu organizācija” Alberta Feldberga vadībā un “Latvijas nacionālo partizānu vienība “Kurzeme”” Ēvalda Pakuļa (Šerifs) vadībā. Abas organizācijas uzturēja ciešus sakarus, bieži pulcējās vienkopus, lai pārspriestu turpmāko cīņu gaitu, un 1946. gada rudenī kopā apvienoja aptuveni 345 partizānus. Diemžēl, līdzīgi kā tas bija LTS(p)A gadījumā, partizānu vidū iefiltrētā čekas aģenta Marģera Vītoļņa (Tankists) darbība tā paša gada nogalē noveda pie daudzu organizācijas līderu un ierindas partizānu arestiem, kas sagrāva šīs organizācijas. Turpmākos gadus Kurzemē pārsvarā darbojās nelielas grupas, kas bija grūtāk atklājamas.¹⁵

¹⁵ Jansons, R. Kurzeme. No: *Nezināmais karš. Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956*. Kīršteins, A. (red.). Rīga: Domas spēks, 2012, 218. lpp.

Kopumā lielākās daļas partizānu organizāciju mūžs vidēji bija divi gadi, jo lielāku vai mazāku partizānu grupu centralizācijas mēģinājumu gadījumā vienmēr cieta konspirācija, sevišķi, ja vienuviet dzīvoja liels skaits partizānu. To apzinājās atsevišķi partizānu komandieri, piemēram, Kārlis Mūsiņš (Kārlis), kurš vadīja spēcīgāko nacionālo partizānu grupu Ziemeļvidzemē 1945.–1953. gadā. Tiekoties ar A. Circāna vadīto LNPA štāba grupu Valkas apriņķa Sinoles pagastā 1947. gada jūnija beigās, K. Mūsiņš noraidīja piedāvājumu iekļauties LNPA. K. Mūsiņš uzskatīja, ka lielākas partizānu grupas ir vieglāk pakļaujamas čekas triecieniem un daudziem vienkopus dzīvojošiem partizāniem ir grūtāk sevi nodrošināt ar izdzīvošanai nepieciešamo, tāpēc, viņa skatījumā, trešais pasaules karš partizāniem jāgaida nelielās grupās.¹⁶

Partizānu sadursmes ar okupācijas režīma spēkiem 1944.–1945. gadā

Pirmās sadursmes ar okupācijas režīma spēkiem sākās jau drīz. 1944. gada 24. augustā Abrenes apriņķa Šķilbēnu pagasta Pužulovas ciemā grupa vietējo vīru,

¹⁶ Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa ziemeļu daļā. 1944.–1953. gads.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 183.–184. lpp.

kuri bija ignorējuši mobilizācijas pavēli, nogalināja četrus NKVD izlūkošanas un meklēšanas grupas karavīrus, kuri meklēja vietējos dezertierus.¹⁷ Latvijas historiogrāfijā šis pagaidām ir pirmais zināmais partizānu uzbrukums okupantu spēkiem pēc Sarkanās armijas ienākšanas Latvijā 1944. gadā.

Latgalē nacionālo partizānu uzbrukumi aktīvi norisinājās 1944.–1945. gada ziemā. Pēc Saliņu mītņu izveidošanas Stompaku purvā starp Viļaku un Balviem LNPA partizāni sāka vākt pārtikas krājumus. Tas tika darīts, aplaupot vietējos okupācijas režīma atbalstītājus, galvenokārt Komunistiskās partijas aktīvistus un istrebiķeļus viņu dzīvesvietās, tomēr ik pa laikam notika arī skaļākas akcijas. Piemēram, 14. janvārī partizāni apšaudīja partijas apriņķa komitejas ēku Viļakā.

Partizānu visai aktīvā darbība turpinājās līdz 1945. gada februāra beigām, kad NKVD sāka pievērst uzmanību draudīgajai situācijai Abrenes apriņķī. Okupantu centieni likvidēt pretestību šajā reģionā noveda pie Latvijas nacionālo partizānu vēsturē lielākās kaujas 1945. gada 2.–3. martā Stompaku purvā, kas ir pazīstama ar nosaukumu “Stompaku kauja”. Tajā aptuveni 350 partizāni cīnījās pret 143. strēlnieku pulka 438 karavīriem. Šajā gadījumā spēku samērs bija samērā līdzīgs, jo čekisti, plānojot operāciju, domāja, ka purva nometnē nedzīvo vairāk par 30–40 cilvēkiem. Kaujas iznākums partizāniem bija salīdzinoši veiksmīgs, jo izdevās noturēties

¹⁷ Turčinskis, Z. Bruņotās pretošanās kustības ..., 102.–103. lpp.

pret čekistu spēkiem visu 2. marta dienu, savukārt līdz ar tumsas iestāšanos vajadzēja pakāpeniski atkāpties. Partizānu zaudējumi Stompaku kaujā bija 28 kritušie un 11–15 ievainotie, bet pretiniekam — vismaz 32 kritušie. Tik lielu kauju Latvijas partizānu cīņu turpmākajā gaitā vairs nebija, taču šī epizode parādīja partizānu spējas turēties pretī līdzvērtīgam pretiniekam frontālā kaujā.

Īpaši aktīva nacionālo partizānu grupu darbība Latgalē un Vidzemē sākās ar 1945. gada pavasari, kad partizānu grupas pēc siltāka laika iestāšanās veica aktīvus uzbrukumus okupācijas režīmam. 1945. gada 17. aprīli Kārļa Krēmera grupa Madonas apriņķa Dzelzavas pagastā nošāva partorgu Mihailu Kodaļevu viņa kāzu dienā un ievainoja vēl vairākus padomju aktīvistus.¹⁸

Turpmākajos pavasara un vasaras mēnešos partizānu uzbrukumi pastiprinājās. Piemērs tam ir Ziemeļvidzeme, kur lielākos grupējumos apvienojušās partizānu grupas, sasniedzot 50–60 vīru, piedalījās uzbrukumos pagastu centriem. Valkas apriņķī 15. jūnijā partizāni ieņēma Māļupi, 2. jūlijā — Ilzeni un Zeltiņus, bet 3. jūlijā — Dūri. 12. jūlijā partizāni uzbruka Gaujienas pagasta centram Virešos un Sinolē. Kāds LK(b)P pārstāvis no Ilūkstes sūdzējās, ka “partijas komiteja nevar izbāzt galvu pa logu ārā”. Abrenes apriņķī partizānu darbības rezultātā 30% ciema padomju bija iznīcinātas,

¹⁸ Turčinskis, Z. Vidzeme. No: *Nezināmais karš: latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956: nacionālo partizānu cīņu un piemiņas vietas*. Rīga: Domas spēks, 2010, 129. lpp.

bet vēl 30% nespēja uzsākt darbu.¹⁹ Faktiski 1945. gadā partizāni, izmantojot padomju režīma vājumu, bija vairāk vai mazāk paralizējuši tā varu ārpus apriņķu centriem. 1945. gads ir laiks, kad tiešām var lietot apzīmējumu “partizānu karš”, jo partizānu uzbrukumi notika gandrīz ik dienu.

Šajā sakarā unikāla partizānu cīņu epizode ir t. s. Alsviķu pamiers, kurš ilga no 1945. gada 29. septembra līdz 9. oktobrim. Pamiera sarunu iniciators bija nelegālā stāvoklī pārgājušais Zeltiņu luterāņu draudzes mācītājs Eduards Grāvītis (1913–1973), kurš, būdams pacifists, domāja, kā panākt iespējami lielāka cilvēku skaita legalizēšanos, jo Rietumu palīdzība vēl nebija atnākusi. Viņa ideja bija uzsākt pārrunas ar okupācijas režīmu par iespējamiem padošanās nosacījumiem, kas ļautu vismaz daļai partizānu atgriezties normālā dzīvē bez draudiem tikt represētiem. E. Grāvītim izdevās panākt NKVD sēšanos pie sarunu galda republikas līmenī. 1945. gada 28. septembrī Alsviķu pagasta izpildkomitejas ēkā tikās LPSR NKVD Bandītisma apkarošanas daļas priekšnieks apakšpulkvedis Aleksejs Korņejevs ar LNPA sakarnieku daļas priekšnieku Antonu Circānu (Vārpa) un E. Grāvīti. Abu pušu sarunās tika panākta vienošanās par 10 dienu ilga pamiera noslēgšanu, kā laikā sakarniekiem bija jāapstaigā apriņķi bāzētās partizānu grupas, lai noskaidrotu to viedokli par legalizāciju.

¹⁹ Turčinskis, Z. Karš pēc kara ..., 100., 101. lpp.

Starp partizāniem un čekistiem noslēgtā vienošanās par uguns pārtraukšanu visā Valkas apriņķī faktiski bija čekistu mēģinājums, izrādot “labu gribu”, panākt pēc iespējas lielāku mežos dzīvojošo cīnītāju skaita pieteikšanos varas iestādēm un viņu pretestības pārtraukšanu, jo partizānu spiediens šajā reģionā bija ievērojams. Rezultāts gan bija citāds, jo noslēgtais pamiers tā cēla LNPA autoritāti vietējo partizānu acīs, ka Valkas apriņķī legalizāciju skaits samazinājās.²⁰

Ievērojamas partizānu kaujas turpinājās arī turpmākajā gada gaitā. Viena no slavenākajām Latvijas nacionālo partizānu cīņu epizodēm bija Kabiles nacionālo partizānu grupas veiktā Kabiles ieņemšana 1945. gada 24. decembrī. Šajā operācijā 20 partizāni kaujā aplenca dežurējošos čekistus un istrebiķeļus, no kuriem vairāki krita, kā arī atbrīvoja izpildkomitejas ēkā ieslodzītos cilvēkus un savāca izpildkomitejas dokumentus.²¹

Okupācijas režīma bruņotā pretdarbība nacionālajai pagrīdei partizānu cīņu sākumā bija visai neefektīva. Sākotnēji dominējošā pieeja bija teritoriju pārmeklēšanas operācijas, iesaistot lielu karavīru skaitu, un neredti šo operāciju mērogi bija visai ievērojami. 25. maijā Dominika Baranovska partizānu grupa ieņēma Bērzpils pagasta centru. Reaģējot uz šo uzbrukumu, 12. jūnijā 1444 čekas karavīri pārmeklēja apkārtnes mežus. 3. un 4. jūlijā Daugavpils apriņķa Nīcgales pagastā operācijā

²⁰ Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi ...*, 88., 89., 92. lpp.

²¹ Jansons, R., Kurzeme, 218. lpp.

pret Nīcgales partizānu pulku tika iesaistīti 673 karavīri.²² No 1945. gada 31. maija līdz 8. augustam Latvijas austrumu apriņķos norisinājās operācija “Vostok”, kuras laikā četras Sarkanās armijas divīzijas un četri NKVD bataljoni pārmeklēja mežus un viensētas. Rezultāts bija tikai 21 nogalināts partizāns un septiņi ievainoti, savukārt aizturēto skaits bija 3471 cilvēks, tas nozīmē, ka faktiski vairāk tika tvarstīti civiliedzīvotāji, nevis partizāni.²³

Situācija mainījās līdz ar okupantu spēku pārstrukturēšanu, kad partizānu darbības pārņemtākajos novados — Vidzemē, Latgalē un Kurzemē — tika izveidoti NKVD/NKGB operatīvie štābi, kas ļāva abām iestādēm ātrāk apmainīties ar ienākušo informāciju un efektīvāk izmantot spēkus cīņā pret partizāniem. Vienlaikus liels palīgs čekistiem bija ziemas tuvošanās, kad partizāni zaudēja savu mobilitāti, jo bija spiesti gatavoties ziemai un pāriet no kustīgā dzīvesveida uz uzturēšanos bunkuros. Tādējādi pakāpeniski cīņu gaita kļuva labvēlīgāka okupantiem.

Valkas apriņķī operāciju sērijā no 20. novembra līdz 10. decembrim tika nogalināti 19 un sagūstīti deviņi partizāni. 1945. gada 26.–27. decembrī Kuldīgas pagastā NKVD pret Artūra Ernesta Legzdiņa 20–30 vīru lielo

²² Turčinskis, Z. Latvijas Nacionālo partizānu ..., 474. lpp.

²³ Turčinskis, Z. Bruņotā pretošanās padomju un nacistiskajai okupācijai (1940–1957). No: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Jundzis, T. (zin. red.). Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 115. lpp.

partizānu grupu cīnijās aptuveni 200 NKVD karavīru un kaujā tika izmantotas pat divas tanketes un izlūklidmašīna, kā arī piesaistīti papildspēki ar 45 karavīriem. Neskatoties uz ievērojamo pārspēku, operācija nebija sekmīga, jo partizāniem izdevās noturēties visu 26. decembra dienu un vakaru, turklāt vēl izlauzties no aplenkuma. Kaujā gan krita grupas komandieris un seši partizāni. Nav ziņu par pretinieka zaudējumiem, taču tiem bija jābūt ievērojamiem.²⁴

Tā kā pagaidām partizānu darbība detalizēti ir izpētīta tikai nelielā daļā Latvijas, nav pilnīgas informācijas par kopējiem partizānu cīņu zaudējumiem to pirmajā posmā, tomēr samērā labi situāciju raksturo čekas dokumenti. Pēc to informācijas, 1944.–1946. gadā krituši 1350 un arestēti 1429 partizāni, no kuriem 1945. gadā krituši 940, savukārt arestēti 870 partizāni. Ja ņemam šajos gados legalizējušos skaitu, kas ir 2674 personas,²⁵ tad kopējie partizānu zaudējumi 1944.–1946. gadā sasniedza 5453 cilvēkus.²⁶

Neskatoties uz partizānu ciestajiem zaudējumiem, cīņu sākumposmā lielākais partizānu grupu grāvējs bija morāles kritums, kas noveda pie daudzu cīnītāju

²⁴ Jansons, R., Kurzeme, 218. lpp.; Jansons, R., Zālīte, I. LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā represīvie uzdevumi. No: *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā*. Šneidere, I. (sast.). Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2001, 373.–476. lpp.

²⁵ *НКВД–МВД СССР в борьбе с бандитизмом ...*, с. 154.

²⁶ Pēc čekas datiem, 1944.–1956. gadā darbojās apmēram 12 250 aktīvu partizānu.

legalizācijas. Partizāni gaidīja jaunu militāro konfliktu Eiropā ne vēlāk par 1945. gada rudens sākumu, taču ziemas tuvošanās lika saprast, ka pagridē nāksies dzīvot ilgāku laiku, kam daudzi nebija gatavi ne morāli, ne fiziski. Čeka to apzinājās, tāpēc izsludināja amnestiju, pēc kuras nosacījumiem partizāni varēja iet pieteikties vietējās iestādēs, lai legalizētos un varētu atgriezties normālajā dzīvē. Uzsaukumi tika publicēti Latvijas PSR laikrakstos un ik pa laikam pārpublicēti. Ievērojamākais bija 1945. gada 12. septembrī laikrakstā "Cīņa" publicētais Latvijas PSR tautas komisāra Augusta Eglīša uzsaukums legalizēties, kas bija mācītāja E. Grāviša vesto sarunu rezultāts.²⁷

Izsludinātās legalizācijas kampaņas laikā no partizānu grupām aizgāja gan cerības zaudējušie, gan "nestabilie elementi", kuri nebija noskaņoti iesaistīties partizānu kustībā, bet bija tajā nonākuši, meklējot glābiņu mežos. Problēmas sagādāja represijas pret mājās palikušajiem tuviniekiem, tas piespieda daudzus partizānus iznākt no mežiem. Piemēram, Valmieras apriņķa Rozēnu un Mazsalacas pagastā bija izveidojušās trīs partizānu grupas, kas potenciāli bija spējīgas veikt nopietnus uzbrukumus okupācijas režīmam vietējā apkārtnē, taču nevēlējās sākt bruņotas akcijas pirms jauna kara sākuma. Čekas represīvo pasākumu rezultātā 1945. gada laikā legalizējās gandrīz visi šo partizānu

²⁷ Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi ...*, 89. lpp.

grupu dalībnieki. Tas parādīja, ka partizāniem darbošanās savu māju tuvumā un kontaktu uzturēšana ar tuviekiem radīja problēmas.²⁸

Uzsaukumam iznākt no pagrīdes bija ievērojami rezultāti, jo, pēc čekas datiem, 1945. gadā legalizējās 1638 partizāni. Daudz partizānu legalizējās arī 1946. gadā, bet turpmākajos gados partizānu brīvprātīga pieteikšanās apsīka.²⁹ Mežos palika nopietnākās grupas, kuru dalībnieki turpināja gaidīt palīdzību no Rietumiem vai vienkārši neticēja solījumiem par amnestiju.

Solītā amnestija gan nedeķa iespēju mierīgi dzīvot tālāk ilgu laiku. Čeka tūliņ ķērās pie iznākušo pratināšanas, lai iegūtu informāciju par mežos palikušajiem partizāniem, nereti iznākušie tika vervēti par čekas aģentiem ar uzdevumu vērsties pret bijušajiem biedriem. Aptuveni no 1948. gada sākās daudzu bijušo partizānu aresti, un liela daļa šo cilvēku tika izsūtīti 1949. gada marta deportācijās kā kategorija "legalizēties bandīts". Daudzos gadījumos no deportācijām izbēgušie partizāni otrreiz aizgāja mežā un pievienojās vēl pastāvošajām partizānu grupām.

²⁸ Ratnieks, R. Nacionālo partizānu grupu veidošanās un darbība Ziemeļrietumvidzemē 1944. rudenī — 1945. gadā. *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, Nr. 5, 71. lpp.

²⁹ *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом ...*, c. 154.

Latvijas nacionālo partizānu cīņas turpmākajos gados

1945.–1946. gads bija partizānu cīņu aktīvais posms, kad lielas partizānu grupas veica plašus uzbrukumus padomju režīma iestādēm un to darbiniekiem, taču kopš 1946. gada partizāni bija spiesti pakāpeniski piemēroties pieaugošajam okupantu drošības dienestu spiedienam. Partizānu grupas kļuva mazākas un darbojās krietni konspiratīvāk. Lielos apvienoto grupu uzbrukumus nomainīja sīkāki, rūpīgi plānoti uzbrukumi individuāliem istrebiķeļiem, padomju aktīvistiem un padomju iestāžu darbiniekiem.

Piemēram, 1946. gada maijā Alūksnes apriņķī partizāni uz Vidzemes šosejas no slēpņa nogalināja MGB apriņķa nodaļas priekšnieku Gusevu ar visu viņa apsardzi. Tā paša gada oktobrī Ludolfa Eiklona grupa Cēsu apriņķa Rankas pagastā nogalināja trīs sarkanarmijas virsniekus, pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju un partorgu.³⁰ Pārdomātu un veiksmīgu operāciju 1949. gada 28. aprīlī veica Mārtiņa Pokļevinska grupa, kura no slēpņa iznīcināja Jēkabpils apriņķa MGB vadību — četrus virsniekus ar MGB apriņķa nodaļas priekšnieku majoru Sokolovu priekšgalā.³¹

Izmaiņas partizānu cīņu dinamikā ieviesa 1949. gada marta deportācija. Īstenojot iedzīvotāju izvešanu,

³⁰ Turčinskis, Z. Vidzeme, 131. lpp.

³¹ Turčinskis, Z. Bruņotā pretošanās padomju ..., 120. lpp.

okupācijas vara vēlējās salauzt pretestību ieilgušajai kolektivizācijai, kā arī likvidēt nacionālo partizānu atbalsta bāzi. PSRS Ministru Padomes pilnīgi slepenais lēmums Nr. 390.–138 noteica izsūtāmās iedzīvotāju kategorijas. Lēmuma nosaukums raksturo deportējamo iedzīvotāju grupas: “Par kulaku un viņu ģimeņu, nelegālā stāvoklī esošu bandītu un nacionālistu ģimeņu, bruņotās sadursmēs nošauto un notiesāto bandītu ģimeņu, legalizējušos bandītu, kas turpina naidīgu darbību, un viņu ģimeņu, kā arī represēto bandītu atbalstītāju ģimeņu izsūtīšanu no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas teritorijas”.

Veicamajai operācijai tika piešķirts kodētais nosaukums “Priboj”. Īstenojot šo deportāciju, 25.–30. martā no Latvijas tika izvesti 42 125 cilvēki, tostarp 10 987 bērni vecumā līdz 16 gadiem, plus 211 bērni, kas dzima pa ceļam uz izsūtījuma vietu un specnometinājumā.³²

Nacionālie partizāni diemžēl nespēja traucēt deportāciju norisi, jo 1949. gada martā ilgi turējās sniegs un mežos ziemojušie cīnītāji varēja sākt brīvi pārvietoties vien aprīļa sākumā. Daļai cilvēku izdevās paglābties no deportācijām, vai arī tie iebēga mežā, baidoties no iespējamās izsūtīšanas. Šie cilvēki bieži vien pievienojās partizānu grupām, taču tādējādi tajās nonāca arī daudz sieviešu un bērnu, kas apgrūtināja partizānu darbību. Šādas grupas zaudēja mobilitāti, un tām bija grūtāk nodrošināt izdzīvošanai nepieciešamo.

³² *Aizvestie: 1949. gada 25. marts*. 1. sēj. Sag. Āboliņa, A. u. c. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 2007, 19., 23. lpp.

Deportācijas noveda pie apsīkušo partizānu cīņu ievērojamas saasināšanās, jo partizānu grupas papildināja jauni cīnītāji un tika īstenotas nežēlīgas atbildes akcijas pret aktīvākajiem apkārtnes komunistiem. Partizānu uzbrukumos tika nogalināti vietējo izpildkomiteju priekšsēdētāji, istrebiķeļi, čekisti un režīma saimnieciskie darbinieki, it īpaši kolhozu priekšsēdētāji pēc masveidīgās lauksaimniecības kolektivizācijas. Interesantas sagādīšanās dēļ Aleksandra Sarjas (Saša) grupai 1949. gada 30. jūnijā izdevās nošaut LPSR mežrūpniecības ministra vietnieku Čemodanovu, kurš ar vietējā mežsaimniecības tresta direktoru Valdmani un LK(b)P instruktoru Poļakovu bija ar automašīnu apstājies pie meža netālu no Smiltenes lasīt sēnes.³³

Kopumā viens no deportāciju mērķiem tika sasniegts — tika sagrauta nacionālo partizānu atbalsta bāze. Liela daļa mežabrāļu atbalstītāju tika izsūtīti, savukārt palikušie bailēs no turpmākām represijām sastājās kolhozos. Tā kā atbalstītāji, kļuvuši trūcīgāki, vairs nespēja pietiekami nodrošināt partizānus ar pārtiku, partizānu grupas bija spiestas aplaupīt veikalus (kas iepriekš reti kad tika darīts) vai arī pārtikas dēļ aplaupīt aktīvākos okupantu atbalstītājus. Tas apgrūtināja izdzīvošanu, jo uz šiem uzbrukumiem pastiprināti reāģēja čeka.

Turpinājās arī nežēlīgas aizsardzības kaujas pret čekas spēkiem, kurās partizāni, parādot ārkārtīgi augstas

³³ Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi ...*, 239. lpp.

cīņas spējas, nereti cīnījās līdz pēdējam vīram, lai nekristu gūstā. Valmieras apriņķa Rencēnu pagastā Bernharda Zariņa grupa četru vīru sastāvā 1949. gada 30. aprīlī aptuveni 3 stundas cīnījās pret 66 čekas karavīriem. Kaujas rezultātā visi partizāni gāja bojā, bet čekistiem bija pieci kritušie, tostarp divi virsnieki, kā arī viens ievainotais.³⁴

1949. gada otrajā pusē okupācijas vara organizēja plašas pretpartizānu operācijas, kurām īpaši panākumi, kā ierasts, bija tieši ziemā. Sēlijas mežos 1949. gada 19. decembrī MGB 24. strēlnieku pulka 547 karavīri aplenca Karankēviča grupas bunkuru, ap kuru bija izveidoti pilna profila ierakumi. Trīs stundu ilgajā kaujā krita 5 un padevās gūstā 11 ievainoti partizāni. 1950. gada 25. februārī Aknīstes rajonā MGB 24. pulka 550 karavīri aplenca apvienoto Grāversona un Indāna grupu. Aptuveni piecas stundas ilgajā kaujā krita 12 partizāni, bet vienu smagi ievainotu sievieti, kura kaujā nepiedalījās, sagūstīja. Pretinieka zaudējumi bija vismaz 10 kritušie un septiņi ievainotie.

Notika arī partizānu kolektīvas pašnāvības, lai nekristu ienaidnieka gūstā. 1952. gada 16. aprīlī Cēsu rajona Raunas ciema padomes teritorijā pašnāvību izdarīja sešu cilvēku lielā Dailoņa Breikša grupa. Sadursmēs gāja bojā arī veselas ģimenes, kas bija glābušās mežā no čekas terora. 1950. gadā Viļakas apkārtnē pēc nonākšanas

³⁴ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš...*, 1999, 455.–459. lpp.

aplenkumā gāja bojā Sprukuļu ģimene — vecāki ar sešiem bērniem.³⁵

Neskatoties uz smagajiem zaudējumiem, partizānu kustība turpināja pastāvēt vēl vairākus gadus. Uzmanību “nenomierinātajai nomalei” sāka pievērst arī padomju drošības dienestu vadība PSRS līmenī. Piemēram, 1952. gada 8. decembrī operāciju Gaujienas rajonā pret Arsēnija Dreijalta (Vīndedzis) grupu vadīja no Maskavas atbraukušais PSRS MGB 2. iekšējās apsardzes nodaļas priekšnieks pulkvedis Ivans Ptaškins un viņa vietnieks apakšpulkvedis Ivans Lopuhovs, savukārt pavēli par Kārļa Mūsiņa (Kārlis) grupas iznīcināšanu un tiešu sankciju 1953. gada 10. februārī deva PSRS MGB ministra vietnieks ģenerālleitnants Boriss Obručņikovs.³⁶

1953. gads bija pēdējais lielais partizānu cīņu gads, kad kaujās ar čekistiem gāja bojā 100 latviešu nacionālie partizāni. No 1954. gada 1. aprīļa līdz 1956. gada 30. oktobrim notika vēl vairākas pretpartizānu operācijas, kurās tika nogalināti 11, sagūstīti 49, bet legalizējās 39 partizāni. Līdz ar to bruņotā pretestība padomju režīmam bija salauzta.³⁷

Tomēr līdz 1956. gadam Cēsaines apkārtnē darbojās pēdējā aktīvā nacionālo partizānu grupa bijušā poļu laukstrādnieka Staņislava Zavadska (Pans) vadībā.

³⁵ Turčinskis, Z. Bruņotā pretošanās padomju ..., 119., 120. lpp.

³⁶ Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi* ..., 295. lpp.

³⁷ Turčinskis, Z. Bruņotā pretošanās padomju ..., 121. lpp.

Grupa vēl 1954. gada jūnijā (!) pamanījās ievainot galvā MGB Cesvaines rajona nodaļas priekšnieku Stepanovu. Tā kā Pana partizāni darbojās ļoti uzmanīgi, čekisti grupu nespēja notvert, tāpēc bija spiesti spert pazemojošu soli — LPSR MGB priekšnieks ģenerālmajors Jānis Vēvers rakstīja partizāniem vēstuli, lūdzot viņus padoties un apsolut, ka nekādas represijas netiks vērstas. Lai panāktu grupas padošanos, uz Latviju tika atvesta pat S. Zavadska māte.³⁸

Pana grupa 1956. gada oktobrī legalizējās. S. Zavadskim okupācijas varas iestādes atļāva atgriezties Polijā. Solījums par amnestiju gan netika pildīts, jo Čehoslovākijas notikumu laikā 1968. gadā pārējie grupas partizāni — Pēteris Tirzītis (Vecais) un Ivars Gabrāns (Puika) — tika arestēti, čekisti acīmredzot baidījās, ka abi varētu atkārtoti aiziet mežā.

Šie gan nebija vienīgie mežos palikušie partizāni. Pēdējais Vidzemes mežabrālis Pēteris Sviklāns (Petjka) ieradās padoties Smiltenes čekā 1957. gada 13. maijā, nododot rokas ložmetēju, šauteni un pistoli.³⁹

³⁸ Jēkabsons, Ē. Poļu piedalīšanās nacionālajā pretošanās kustībā Latvijā 1944.–1950. gadā. No: *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs, 1940–1991*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 323.–324. lpp.

³⁹ Turčinskis, Z. Vidzeme, 133., 137. lpp.

Izmantotie avoti un literatūra

LNA-LVA

1986. fonds, 1. apraksts
22233. l. (Valērijas Mundures krimināllieta)
28785. l. (Antona Juhņēviča krimināllieta)
28858. l. (Pētera Frišberga krimināllieta)
40628. l. (Edvīna Līdaka krimināllieta)
2395. fonds, 1. apraksts
182. l. (26. Tukuma policijas bataljona pavēļu grāmata)
185. l. (270. Abrenes sapieru bataljona pavēļu grāmata)
270. l. (672. Austrumu sapieru bataljona pavēļu grāmata)

Atmiņas

- Eigita Timermaņa atmiņas, noraksti autora arhīvā
Ikaunieks, J. Lubānas–Meirānu pusē. No: *Uz ežiņas galvu liku...*
Traģiskās partizānu cīņas Latvijas mežos, 2. daļa. Kalvāns, A. (galv. red.). Rīga: Daugava, 1995, 258.–260. lpp.

Literatūra

- Aizvestie: 1949. gada 25. marts*, 1. sēj. Sag. Āboliņa, A. u. c.
Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 2007. 828 lpp.
Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A.
Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945). Rīga: Jumava, 2008. 581 lpp.

- Buttar, P. *Between Giants. The Battle for the Baltics In World War II*. Osprey Publishing, 416 p.
- Dzintars, J. Latviešu fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienesta kalpībā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1982, Nr. 10, 52.–56. lpp.
- Es sapni par dzimteni pagalvi likšu. Latvieši padomju vergu no-metnēs un izsūtījumā. Atmiņu un dokumentu krājums*, 2. daļa. Freimanis, G. (sast.). Rīga: Sol Vita. 1994. 519 lpp.
- Jansons, R. Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisariāta darbība: 1944–1945. No: *Okupētā Latvija, 1940–1990*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: Latvijas vēstures institūta ap-gāds, 2007, 252.–276. lpp.
- Jansons, R., Zālīte, I. LPSR valsts drošības dienesta izveidoša-na un tā represīvie uzdevumi. No: *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā*. Šneideris, I. (sast.). Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2001, 373.–476. lpp.
- Jēkabsons, Ē. Poļu piedalīšanās nacionālajā pretošanās kustībā Latvijā 1944.–1950. gadā. No: *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs, 1940–1991*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: Latvijas vēs-tures institūta apgāds, 2009, 311.–326. lpp.
- Kangeris, K. Policijas struktūras Latvijā vācu okupācijas laikā (1941–1945). No: *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. ga-dos*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: Latvijas Universitātes Latvi-jas vēstures institūts, 2005, 279.–318. lpp.
- Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā: dokumentu un atmi-ņu krājums*. 2. sēj. Pirmās latviešu aizsardzības vienības Otrā pasaules karā. Freivalds, O. (red.). Minstere: Dau-gavas Vanagu Centrālās valdes izdevums, 1972. 408 lpp.
- Neiburgs, U. “Grēka un ienaida liesmās!” *Latvijas Otrā pasau-les kara stāsti*. Rīga: Latvijas Mediji, 2018. 400 lpp.

- Neiburgs, U. Latviešu leģiona izveidošana. No: *Latviešu leģionāri. Latvian Legionnaires*. Rīga: Daugavas Vanagi, 2005. 431 lpp.
- Nezināmais karš. Latviešu nacionālo partizānu cīņas pret padomju okupantiem 1944–1956*. Kiršteins, A. (red.). Rīga: Domas spēks, 2012. 398 lpp.
- Ratnieks, R. Nacionālo partizānu grupu veidošanās un darbība Ziemeļrietumvidzemē 1944. rudenī — 1945. gadā. *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, Nr. 5, 67.–80. lpp.
- Riekstiņš, J. Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā. No: *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*. Ērglis, Dz. (sast.). Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2005. 415.–449. lpp.
- Silgailis, A. *Latviešu leģions: dibināšana, formēšana un kauju gaitas Otrajā pasaules karā*. Rīga, Preses nams, 2006.
- Skalbergs, A. *Kapteiņa gars: publicistika un stāsti*. Rīga: apvienība “Timermanis & Vējiņš”, 2010. 327 lpp.
- Stompaku purvā norisinājās nacionālo partizānu lielākā kauja pret Padomju armiju*. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/latvijas-perles/stompaku-purva-norisinajas-nacionalo-partizanu-lielaka-kauja-pre.a101583/> [aplūkots 03.03.2019.]
- Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 147 lpp.
- Strods H., *Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti un materiāli, 1944–1956*. Rīga: Preses nams, 1999. 660 lpp.
- Turčinskis, Z. Bruņotās pretošanās kustības sākums Latvijā 1944. gada rudenī: situācija Abrenes apriņķī. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 2, 2016, 98.–122. lpp.

- Turčinskis, Z. Bruņotā pretošanās padomju un nacistiskajai okupācijai (1940–1957). No: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Jundzis, T. (zin. red.). Rīga: LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 105.–123. lpp.
- Turčinskis, Z. Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās — 50. gadu sākumā. No: *Karš pēc kara 1944.–1956. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2006*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 2006, 91.–114. lpp.
- Turčinskis, Z. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stompaku periodā (1944. gada oktobris — 1945. gada marts). No: *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā*. Dz. Ērglis (sast.). Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2004, 433.–482. lpp.
- Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa ziemeļu daļā. 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 399 lpp.
- НКВД–МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и в Прибалтике (1939–1956)*. Владимирцев, И. М., Кокурин А. И. (сост.). М., 2008, 641 с.

Eigita Dāvja Timermaņa atmiņas par tēvu Robertu Dāvidu Timermani

Tā kā pēdējo reizi, kad tēti redzēju, biju nepilnus desmit gadus vecs, manas atmiņas ir bērna atmiņas, vēlāk tās papildinājusi mana mammīte.

Mūsu tētis bija jautrs, humora pilns un mūs ļoti mīlēja. Brīvo laiku nedēļas nogalēs un vasaras brīvdienās viņš bieži pavadīja kopā ar mums — bērniem, gan ejot pastaigās un piedaloties dažādās nodarbībās, gan peldot jūrā, bet ziemā slēpojot pa pakalniem, kas atradās pilsētas nomalē. Atceros laiku, kad Aviācijas pulka daļas bija vasaras nometnē Daugavpilī, un neizdzēšamā atmiņā ir palikusi motoru eļļas smarža angāros. Kopš tā brīža man radās doma, ka vēlētos būt saistīts ar aviāciju.

Mūsu ģimenes mierīgajai dzīvei strīpu pārvilkā 1940. gada 17. jūnijs. Neilgi pēc tam, 30. novembrī, tēvu atvaļināja no Aviācijas pulka. Sekoja darbs dažādās nozarēs, un jūnija sākumā tētis mani, māsiņu un vecmamiņu aizsūtīja uz Salacgrīvu. Uzmanoties tētis un mammīte izvairījās no 14. jūnija apcietināšanām, jo tanī laikā viņi neatradās savā dzīvoklī.

Pēc vācu karaspēka ienākšanas tētis turpināja darbu, bet, kad 1942. gadā pulkvedis Kandis aicināja bijušos virsniekus atkal nākt palīgā Latvijai, tētis atsāka savas karavīra gaitas.

Tētis bija cīnītājs. No mazām dienām pēckara laikā tētīm bija jācīnās ar trūkumu, grūtībām. Savu tēvu viņš nekad nebija redzējis, uzauga bez viņa. Nebija viegli, es pats to arī varu apstiprināt. Bija jācīnās, lai gūtu labus rezultātus skolās.

Tētis turpināja cīnīties — pēc avārijas 1933. gada aprīlī pagāja daudzi mēneši slimnīcās, lai varētu tikt atkal pie lidošanas.

Studiju laikā bija jācīnās ar studentiem-senioriem, aizsargājot kādas meitenes godu. Lielāka cīņa atsākās, iestājoties policijas bataljonā, pēc tam vērmahta vienībā. Kara beigas nebija beigas tēta karam par savu Latviju. Viņš bija devis zvērestu Latvijai un par to bija gatavs noļikt galvu kā daudzi citi, kas uzņēmās leģionāru un vēlāk nacionālo partizānu gaitas. Viņu upurēšanos tautas brīvības vārdā nav iespējams atmaksāt, vienīgi varam uzturēt viņu piemiņu dzīvu.

Pateicos LU fondam, Lailai Kundziņai par ierosinājumu radīt grāmatu kā pieminekli tēta piemiņai, prof. Ērikam Jēkabsonam un vēsturniekam Reinim Ratniekam par pieliktām pūlēm šīnī darbā. Sirsnīgs paldies.

Eigits Dāvis Timermanis

Ēriks Jēkabsons, Reinis Ratnieks
Latviešu karavīra stāsts:
Roberts Dāvids Timermanis (1909–1945)

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāri 5–132, Rīgā
www.apgads.lv

Iespiests SIA “Jelgavas tipogrāfija”